

Anne Inga Hilsen, Torgeir Nyen og
Anna Hagen Tønder

Hospitering i fagopplæringen

Evaluering av forsøksordninger i seks fylker

Anne Inga Hilsen, Torgeir Nyen og
Anna Hagen Tønder

Hospitering i fagopplæringen

Evaluering av forsøksordninger i seks fylker

© Fafo 2012

ISBN 978-82-7422-962-4 (papirutgave)

ISBN 978-82-7422-963-1 (nettutgave)

ISSN 0801-6143

Omslagsfoto: Colourbox.no

Omslag: Fafos Informasjonsavdeling

Trykk: Allkopi AS

Innhold

Forord	5
Sammendrag	6
1 Innledning	11
Hospitering som virkemiddel i fagopplæringen	11
Forsøk med hospitering i fagopplæringen i 2010–2012	12
Problemstillinger i evalueringen	12
Innholdet i rapporten	13
2 Metodegrunnlag	15
Casene	16
3 Hospitering som læringsform	21
Hospitering i fag- og yrkesopplæringen	24
Mulige forutsetninger og barrierer for hospitering	25
4 De seks fylkenes hospiteringsordninger	27
Overblikk	27
Fylkenes beskrivelse av forsøkene	29
5 Erfaringer fra casene	35
Buskerud	35
Hedmark	43
Oppland	53
Møre og Romsdal	63
Akershus	68
Oslo	76
6 Resultater fra de kvantitative undersøkelsene	79
Kjennetegn ved yrkesfaglærerne som har hospitert	79
Om hospiteringen	80
Opplevde effekter av hospiteringen	86
Lærernes synspunkter på hospitering	96
Undersøkelse blant bedrifter som har hospitert i skolen	100

7 Hospitering i fag- og yrkesopplæringen.....	105
Problemstillingene i evalueringen	105
Hospitering som læringsform i fagopplæringen	105
Hospiteringsordningenes evne til å mobilisere deltakere.....	107
Hospitering fyller mange formål	108
Forhold som påvirker effekten av hospiteringen	113
Særskilt om hospitering fra bedrift inn i skole	116
Gode erfaringer i forsøkene – hva kan man lære?	117
Referanser	119

Forord

Hospitering i fag- og yrkesopplæringen er temaet for denne rapporten. Gjennom å hospitere i arbeidslivet kan yrkesfaglærere skaffe seg kompetanse som er relevant for deres arbeid som lærere. Instruktører fra lærebedriftene kan på samme måte hospitere i skolen.

Fra 2010 til 2012 har det vært gjennomført forsøksordninger med hospitering i fagopplæringen i seks fylker. Denne rapporten er en evaluering av disse forsøkene. Rapporten bygger på et kvalitativt casemateriale og på kvantitative undersøkelser. Vi har også hatt nytte av at Fafo tidligere har gjort en kartlegging av hospitering i fagopplæringen i Norge (Andersen et al. 2010).

Evalueringsgruppen på Fafo har bestått av Rolf K. Andersen, Anne Inga Hilsen, Anna Hagen Tønder og Torgeir Nyen.

Vi vil takke Utdanningsdirektoratet og prosjektets referansegruppe for godt samarbeid. Vi vil også takke alle lærere, instruktører, skoleledere, bedriftsledere, prosjektledere og andre som har stilt opp til intervju.

Oslo, desember 2012

Torgeir Nyen, prosjektleder

Sammendrag

Hospitering som læringsmåte

Kompetanse kan utvikles på ulike måter og på ulike læringsarenaer. Kompetanse kan utvikles ved ulike former for *opplæring* som skjer utenfor selve arbeidssituasjonen. Noen opplæringstiltak gir formell kompetanse, men de fleste gjør det ikke. Mye læring i arbeidslivet skjer imidlertid som *uformell læring*, gjennom hverdagslæringen av den praktiske arbeidsutførelsen.

Hospitering er en planlagt form for uformell læring. Hospitering innebærer at man tar del i arbeid på en annen arbeidsplass, for at det skal gi læring som er relevant for eget arbeid. Man bruker altså bevisst den muligheten for læring som det å ta del i selve arbeidsutførelsen kan gi.

I fag- og yrkesopplæringen kan hospitering være et kompetanseutviklingstiltak for yrkesfaglærere og for instruktører og faglige ledere i bedrift.

For yrkesfaglærere med sitt doble praksisfelt, både i læreryrket og det yrket elevene skal ut i, er hospitering et kompetanseutviklingstiltak som man kan anta vil treffe opplevde behov. Ikke bare gir det anledning til å oppdatere seg faglig, men læringen skjer gjennom deltakelse, observasjon og veiledning i den konteksten faget utøves i. Denne formen for læring er sentral i utvikling av yrkesfaglig kompetanse generelt (Lave og Wenger 1991, Nielsen og Kvale 1999), og oppleves også som en god læringsform av mange av yrkesutøverne (Nyen, Hagen og Skule 2004). For lærere som hospiterer i fag de ikke kjenner så godt fra før, kan hospitering gi et innblikk i helheten i yrket, ikke bare i de faglige kravene, men også hvordan det er å stå i yrket.

For instruktører og faglige ledere i bedrift er det mer uklart hvor egnet hospitering i skolen er som virkemiddel for kompetanseutvikling. Man kan anta at deres faglige utbytte av å hospitere i skolen vil være mindre enn yrkesfaglærerens faglige læring i bedrift. Hospitering kan imidlertid tenkes å gi kunnskap om opplæringen som skjer i skolen, som i sin tur kan være gunstig for å kunne gi god veiledning i bedrift.

Om evalueringen

I perioden 2010–2012 har det vært gitt statlige tilskudd til utprøving av hospitering i seks fylkeskommuner. I evalueringen har hovedproblemstillingene vært å analysere i hvilken grad og hvordan hospiteringsordningene:

- har utviklet læreres og instruktørers kompetanse
- har påvirket samarbeidet mellom skole og bedrifter
- har lagt et grunnlag for et mer helhetlig samlet opplæringsløp

Disse problemstillingene avspeiler også formålene for utprøvingen. Som det framgår er formålene videre enn bare læring, de handler også om samarbeid mellom skole og bedrift og om helheten i et opplæringsløp som veksler mellom de to læringsarenaene skole og bedrift.

Grunnlaget for evalueringen er casestudier i hvert av de seks fylkene, spørreskjemaundersøkelser og dokumenter fra fylkeskommunene. I casestudiene har vi særlig sett på den enkelte hospitering, på hvordan den har blitt gjennomført og på hvilket utbytte deltakerne har hatt av den.

Ulike forsøksordninger i seks fylker

I de seks fylkene har ordningene vært ganske forskjellige, blant annet har de hatt forskjellige målgrupper. Ordningene har omfattet mellom ett og tre utdanningsprogram i alle fylker, men forskjellige program i hvert fylke. Bygg- og anleggsteknikk var det eneste utdanningsprogrammet som fra starten av forsøkene var omfattet av ordningene i flere enn ett fylke (hele fire). I tre av de seks fylkene har det vært ordninger som kun omfatter to til tre på forhånd utplukkede skoler. I andre fylker har det vært åpent for alle lærere innenfor de aktuelle utdanningsprogrammene å søke. I noen ordninger, som i Oppland og i deler av ordningene i Buskerud, Hedmark og Møre- og Romsdal har det vært forutsatt at det skal være en gjensidig hospitering mellom skole og bedrift.

Forsøksordningene har i ulik grad mobilisert deltakere og gitt ulike rammer for planlegging av hospiteringen. Evalueringen viser at åpne, individrettede ordninger som ikke involverer skoleledelsen/avdelingsledelsen, har klare ulemper. Det er vanskelig å få mobilisert deltakere, det er vanskelig for den enkelte å ordne seg fri fra undervisningen, og det mangler ofte pådrivere for at hospiteringene planlegges og gjennomføres. På den andre siden finnes det også et eksempel i evalueringen på at heller ikke omfattende sentrale planleggingstiltak er noen garanti for at man lykkes å få mobilisert skoleledelse, lærere og arbeidsliv til å gjennomføre hospiteringer. Evalueringen tyder på at det er viktig at noen ivaretar en pådriver- eller støtterolle, og at noen legger forholdene til rette for at lærerne kan hospitere. Skole-/avdelingsledelsen ligger nærmest til å ivareta begge disse rollene. Hospiteringsordningen på fylkesnivå bør derfor normalt involvere og forplikte skole- og avdelingsledelsen. I planleggingen av innholdet i hospiteringene må skole og arbeidslivet samarbeide, enten bedrift og skole direkte (lærer - instruktør) eller gjennom et opplæringskontor. En annen generell lærdom er at hospiteringsordningene bør lage gode rammer for planlegging av den enkelte hospitering lokalt. Et eksempel er

den mest ressurskrevende modellen i Hedmark, hvor man på en sentral samling avsatte tid til at de enkelte bedrifter og lærere kunne sitte sammen og planlegge den enkelte hospitering. Her var avdelingsledelsen både fra skole- og virksomhetssiden representert. Et alternativ er ordninger som klart plasserer et ansvar på skole-/avdelingsledelsen for å få i gang planlegging av den enkelte hospitering.

Mange formål

Evalueringen av forsøksordningene viser at hospitering fylles med forskjellig innhold, og at hospitering sees som et virkemiddel for mange forskjellige mål. Hospitering tenkes som faglig oppdatering for lærere som har et fagbrev i faget fra før (dybde). Hospitering tenkes også som en måte å få innblikk i et nytt fag på (bredde). Gjennom hospitering i bredden skal lærerne kunne synliggjøre flere fag i opplæringen og gi bedre råd om fag- og yrkesvalg. Hospitering skal videre styrke samarbeidet mellom skole og bedrift og gi en bedre helhet i opplæringsløpet. Bakenfor alt dette ligger en tanke om at hospitering skal virke positivt for elevenes læring og motivasjon for å fullføre opplæringen.

Hospitering ut i bedrift har vært svært vellykket

Hospiteringsforsøkene må sies å være svært vellykkede når man ser på lærernes utbytte av den enkelte hospitering. Den enkelte hospitering har gitt lærerne verdifull kompetanse, som de ikke så lett kunne ha fått på andre måter. Dette gjelder både som har hospitert i sitt eget fag eller fag de kjenner godt (dybde), og de som har hospitert i fag innenfor utdanningsprogrammet som de kjente mindre til fra før (dybde). Den kvantitative undersøkelsen viser at hele 86 prosent har fått godt eller svært godt utbytte i form av økt kunnskap om faget de hospiterte i. Andelen er akkurat den samme enten man har hospitert i bredde eller dybde. Mange mener at de har blitt bedre til å gi eksempler fra faget i undervisningen, og til å gi råd om valg av fag og yrke. Hospiteringen har også ført til at mange av lærerne er bedre i stand til å gi en god opplæring innenfor de områdene de har sin kjernekompetanse. De positive opplevelsene dominerer sterkt i de personlige intervjuene. Selv de få som ikke har hatt positive opplevelser, er positive til hospitering som læringsform, men oppgir konkrete grunner til at det ikke gikk så bra i deres tilfelle.

Også når det gjelder målene om styrking av samarbeidet mellom skole og arbeidsliv, er det et flertall av lærerne som opplever at samarbeidet mellom skole og bedrift har blitt styrket. Dette gjør det lettere å skaffe praksisplasser til prosjekt til fordypning, og, om enn i noe mindre grad, lettere å mobilisere læreplasser.

Det er tidlig å vurdere om hospiteringene har bidratt til et mer helhetlig opplæringsløp for elever og lærlinger. Hospitering kan tenkes å bidra til helheten i opplæringsløpet ved at lærere og instruktører får gjensidig kunnskap om hva som skjer på

den andre læringsarenaen. Gjensidig hospitering, hvor også instruktører/ledere fra bedriftene er inne i skolen, ser ut til å kunne være et godt virkemiddel for å bidra til dette. Opplæringen i skolen og opplæringen i bedriften kan da tilpasses til hverandre. Målsettingen om mer helhet i opplæringsløpet er det sterkeste argumentet for at bedriftene skal komme inn i skolen (i tillegg til elevenes direkte læring, som ligger litt utenfor formålene for hospitering).

Planlegging, fleksibilitet og forankring i ledelsen

Hospitering oppleves å fungere bra nesten overalt, nettopp fordi det er relevant for så mange mål. Lettest er det å oppnå mål om innblikk i et fag/yrke for lærere som ikke kjenner faget så godt fra før (bredde). Her finnes det flere eksempler i evalueringen på at lærere har fått svært godt utbytte med minimalt med forhåndsplanlegging og etterarbeid. Mer krevende er det å oppnå mål om faglig oppdatering i eget fag (dybde). De fleste lærere opplever at de får gjenoppfrisket fagpersonen i seg, at de får mer nærhet til praksis, til faget slik det utøves i arbeidslivet. For at hospiteringen skal gi god faglig læring, er det viktig at *innholdet er planlagt på forhånd*, slik at læreren er med på de riktige arbeidsoppgavene. De få tilfellene av dårlig faglig utbytte av hospitering som er kommet fram i evalueringen, er hospiteringer i dybde hvor læreren har blitt stående og gjøre rutinemessige oppgaver han eller hun kjente godt fra før. Dette gjelder særlig i fag der arbeidsoppgavene varierer mye fra uke til uke, slik som innen bygg- og anlegg. Her er det også en fordel å ha en *fleksibilitet* i tidspunktet for når hospiteringen skal skje, slik at læreren kan endre planene hvis det skjer endringer i bedriften som gjør at faglige interessante oppgaver utføres på andre tidspunkt enn det som opprinnelig var planlagt. Det virker som om noen skoler planlegger for å kunne ha fleksibilitet til å kunne tilpasse seg endringer på arbeidsplassene. Lærerne opplever det som viktig at hospiteringen innarbeides i tidsplanleggingen på skolen ved starten av skoleåret. Dette gjør det lettere å få fri fra undervisningen og å planlegge innholdet i hospiteringene. Dette betoner igjen betydningen av *forankring i skoleledelsen*.

En annen erfaring fra den enkelte hospitering er at det synes å virke positivt på læringsutbyttet å delta fullt ut i utførelsen av arbeidsoppgavene i bedriften. Det gir trolig en mer helhetlig læring enn den læringen man får ved å observere.

Hospitering fra bedrift og inn i skole fyller andre formål

Noen av aktivitetene har formål utenfor det som man normalt tenker på som formålene med hospitering. De dreier seg om noe mer og annet enn hospitering. Dette gjelder hospitering fra bedrift og inn i skole. Hospiteringen fra bedrift og inn i skole har i forsøkene skjedd på to hovedmåter: enten at a) instruktøren/bedriftslederen informerer elevene om bedriften, bransjen, forventningene til lærlinger og elever på utplassering,

eller b) at instruktøren er med og planlegger og gjennomfører et faglig opplegg for elevene i sitt fag i skolen. I begge disse tilfellene er det elevenes direkte læring som står i fokus, ikke læreres eller instruktørers læring. Man kan derfor diskutere om man skal kalle dette hospitering, særlig det å bare informere. I byggfag har hospitering av fagfolk utenfra vært en måte å dekke bredden i utdanningsprogrammet på. Lærerne har ikke fagkompetanse i alle fag, og det å få inn en fagperson utenfra kan gi elevene litt praktisk kunnskap om det gitte faget, slik at de har et bedre grunnlag for valg av fag/yrke etterpå. Både i dette og andre utdanningsprogram rapporterer både instruktører og lærere at slik hospitering har fungert veldig godt for elevene. De møter en ekte fagperson og får gjøre noe «på ordentlig», noe som kan styrke rekrutteringen til disse fagene. Instruktørene synes også de selv lærer noe av å være inne i skolen på denne måten, de får en bedre forståelse av elevene og lærings situasjonen i skolen.

Hospitering vellykket også utenfor forsøkene?

Når evalueringen av en forsøksordning viser gode resultater, er det viktig å stille seg spørsmålet om det er noe spesielt med forsøkene som gjør at man får gode resultater? Her kan man tenke seg forsøkseffekter: at det å være med i et forsøk påvirker deltakerne. Man kan også tenke seg seleksjonseffekter: at de som har valgt å være med, har bedre forutsetninger enn andre for å få et godt utbytte. Det siste er spesielt relevant her ettersom deltakelsen i forsøkene har vært frivillig. Et argument for at de positive resultatene også vil gjelde mer allment blant yrkesfaglærere, er at lærere som ikke var spesielt entusiastiske i utgangspunktet, også rapporterer om positive erfaringer. Samtidig er det klare teoretiske argumenter for at denne måten å tilegne seg faglig kompetanse på er velegnet for yrkesfaglærere. Vi tror derfor at funnene fra forsøkene har mer generell gyldighet.

Evalueringen gir med andre ord grunnlag for å anbefale hospitering som et virkemiddel for kompetanseutvikling for yrkesfaglærere. For instruktører og ledere i bedrift gir evalueringen et dårligere grunnlag for å trekke klare konklusjoner. Hospitering i skolen er ikke like tydelig et godt virkemiddel for læring for instruktører og faglige ledere, som det er for yrkesfaglærere, selv om de fleste lærer noe om skolens opplæring og om elevene. At instruktører og ledere i bedrift er inne i skolen kan imidlertid tjene andre formål, både samarbeid mellom skole og bedrift, helhet i opplæringsløpet og elevenes direkte læring.

1 Innledning

Hospitering som virkemiddel i fagopplæringen

Hospitering innebærer at man for en periode går ut av sin vanlige arbeidsplass og er med på / følger arbeidet på en annen arbeidsplass. Formålet med hospitering er vanligvis å lære noe som man kan ha nytte av i sitt eget arbeid. I motsetning til etter- og videreutdanning skjer læringen uformelt gjennom å se på og ta del i et arbeid, ikke gjennom opplæring. Læringen er likevel planlagt, så hospitering må forstås som et kompetanseutviklingstiltak.

Fag- og yrkesopplæringen i Norge skjer både i skole og bedrift. I ethvert system for fag- og yrkesopplæring vil yrkesfaglærerne ha behov for å ha en oppdatert faglig kompetanse om det arbeid eller arbeidsfelt som opplæringen retter seg mot. Den norske modellen, med to års yrkesopplæring i skole fulgt av to års læretid i bedrift, krever i tillegg et samarbeid mellom skole og arbeidsliv for å skape helhet i opplæringsløpet. Kvalitet i fag- og yrkesopplæringen handler om det som skjer på hver av de to læringsarenaene, skole og bedrift, men også om samarbeid og kommunikasjon mellom de ulike aktørene som er involvert i opplæringen.

Tiltak som tar sikte på utvikling av kvalitet i fag- og yrkesopplæringen, kan derfor ikke utelukkende rette seg enten mot skole eller mot lærebedrift, men må også bidra til utviklingen av ordninger og arenaer som ivaretar behovet for samarbeid og koordinering mellom aktørene (Hagen 2005).

Hospitering kan være et virkemiddel for økt kvalitet i fag- og yrkesopplæringen på flere måter. Hospitering kan styrke yrkesfaglæreres (og instruktørers) kompetanse i og om de arbeidsfelt som opplæringen retter seg mot. Det er også et tiltak som kan gi økt gjensidig forståelse og samarbeid mellom skole og arbeidsliv. Lærere kan få en bedre forståelse av læring i bedrift, mens instruktører tilsvarende kan få en bedre forståelse av læringen i skolen. Dermed kan hospitering tenkes å legge grunnlag for en bedre helhet i opplæringsløpet, hvor det som skjer på de to læringsarenaene, er bedre tilpasset hverandre.

På et overordnet nivå har målet for utprøvingen av hospiteringsordninger vært å bidra til økt kvalitet i fag- og yrkesopplæringen. En viktig oppgave i evalueringen er å synliggjøre under hvilke forutsetninger en utveksling av personale mellom skoler og lærebedrifter kan bidra til økt kvalitet i fag- og yrkesopplæringen.

Forsøk med hospitering i fagopplæringen i 2010–2012

Fra høsten 2010 til våren 2012 har det foregått forsøk med hospiteringsordninger i fag- og yrkesopplæringen. De fleste av hospiteringene har skjedd i skoleåret 2011–2012. Seks fylkeskommuner har mottatt statlige tilskudd for å prøve ut ulike modeller for hospitering i skoler og bedrifter. Til sammen har det i perioden blitt bevilget cirka 4,5 mill.kr. i statlige midler. I tillegg kommer eventuelle fylkeskommunale midler.

Formålet med hospiteringsordningene har vært:

- a) å legge til rette for kompetanseutvikling for lærere og instruktører,
- b) økt samarbeid mellom skoler og bedrifter
- c) å få et mer helhetlig opplæringsløp for elever og lærlinger i yrkesfaglig videregående opplæring.

Hospitering av yrkesfaglærere har forekommet i noen få fylkeskommuner tidligere. I Oppland har det vært en etablert og kjent ordning på fylkesnivå. I andre fylker har hospitering mer skjedd på lokalt initiativ i den enkelte skole (Andersen et al 2010).

Det nye med hospiteringsforsøkene for perioden 2010–2012 er at det er stilt statlige midler til rådighet for å prøve ut hospitering i et større omfang, i flere fylker, i flere utdanningsprogram og med ulike utforminger på hospiteringsordningene. Dette gir muligheter for å lære av forsøkene gjennom evaluering.

Problemstillinger i evalueringen

Evalueringen tar utgangspunkt i formålene med hospiteringsforsøkene. Disse formålene uttrykker også en bredde av mulige positive effekter av hospitering som tiltak.

Hovedproblemstillingene i evalueringen har vært å analysere i hvilken grad og hvordan hospiteringsordningene:

- har utviklet læreres og instruktørers kompetanse
- har påvirket samarbeidet mellom skole og bedrifter
- har lagt et grunnlag for et mer helhetlig samlet opplæringsløp

Det har vært sentralt å kartlegge hvilke betingelser som er avgjørende for hvorvidt man lykkes i å utvikle kompetansen og skape bedre samarbeid og bedre helhet i opplæringen. Vi har forsøkt å kartlegge den enkeltes utbytte av hospiteringene og hvilke konsekvenser hospiteringene har hatt for den enkelte skole og bedrift. Ved å se hvordan

dette varierer og hvilket helhetsinntrykk det danner, kan man også få et grunnlag for å vurdere hospiteringsordninger som et virkemiddel innen fag- og yrkesopplæringen.

Innholdet i rapporten

Forsøkene med hospitering i fag- og yrkesopplæringen er temaet for denne rapporten. Problemstillinger og bakgrunnen for evalueringen er omtalt i kapittel 1, mens det metodiske grunnlaget er omtalt i kapittel 2. Det finnes ulike systemer for utvikling av yrkesrettet kompetanse i Europa, som er dypt innvevd i ulike måter å organisere og regulere arbeidsliv og produksjon på. I Norge finner man trekk fra ulike systemer, men et sentralt element er at fag- og yrkesopplæringen skjer både i skole og bedrift. I kapittel 3 diskuterer vi hospitering som læringsform innenfor en fag- og yrkesopplæring som kombinerer læring i skole og bedrift. Hospitering drøftes her på et teoretisk grunnlag. I kapittel 4 presenteres kort de seks fylkenes ulike hospiteringsordninger, før vi i kapittel 5 presenterer det kvalitative datamaterialet i evalueringen. Dette materialet beskriver hvordan hospiteringen i den enkelte caseskole er planlagt og gjennomført og hvilke effekter hospitantene og andre opplever at hospiteringen har hatt. I kapittel 6 presenterer vi resultatene fra de kvantitative, spørreskjemaserte undersøkelsene. I det avsluttende kapittel 7 diskuterer vi hva evalueringen forteller om hospitering som tiltak for kvalitet i norsk fag- og yrkesopplæring. Hvordan har forsøkene med hospitering virket i forhold til målene? Hvilke forhold påvirker effektene av hospitering? Hvilken plass kan og bør hospitering ha som et element i kompetanseutviklingen innenfor fag- og yrkesopplæringen?

2 Metodegrunnlag

Evalueringen bygger på tre typer av datakilder:

- a) kvalitative personlige intervjuer i tilknytning til to caseskoler i hvert av de seks fylkene
- b) spørreskjemabaserte undersøkelser blant yrkesfaglærere og bedriftsansatte som har hospitert
- c) skriftlig dokumentasjon fra fylkeskommunene: søknader, statusrapporter og sluttrapper

Evalueringen tar utgangspunkt i den enkelte hospitering på de valgte caseskolene. Den metodiske strategien i evalueringen har vært å kartlegge kvalitativt hvordan den enkelte hospitering har vært planlagt og gjennomført, og hvilket utbytte lærerne og instruktørene har hatt av hospiteringen. Opplevs utbyttet av hospiteringene ulikt? Hvilke faktorer påvirker utbyttet i hvert enkelt tilfelle? Deretter knyttes dette til ordningene på fylkeskommunalt nivå. Har faktorene som påvirker utbyttet, sammenheng med hvordan hospiteringsordningen på fylkeskommunalt nivå er utformet? I tillegg ser vi på spørsmålet om hospiteringsordningene i ulik grad mobiliserer lærere og instruktører til å hospitere. Tanken har vært å lære av variasjonene i de ulike ordningene og i hvordan planleggingen og gjennomføringen av den enkelte hospitering skjer innenfor den enkelte ordning.

Det er klare fordeler med å kombinere kvalitative data og kvantitative data. Kvalitativ datainnsamling gir et bredt tilfang av data om de enkelte casene, noe som kan gi en dypere forståelse av hvordan hospiteringen virker i den sammenhengen den blir gjennomført i. Samtidig gir kvantitative data muligheter for å vurdere om funn i de enkelte casene er representative for alle hospiteringer som gjennomføres innenfor forsøksordningene.

I dette tilfellet er intervjuene i casene gjennomført før de spørreskjemabaserte undersøkelsene. Gjennom de personlige intervjuene i casene har vi dannet oss noen inntrykk av hvilke forhold som kan stimulere til at hospitering bidrar til læring og styrket samarbeid. Disse forholdene er kartlagt nærmere i de spørreskjemabaserte undersøkelsene, og det er analysert kvantitativt om det er samvariasjon mellom disse forholdene og det opplevde utbyttet av hospiteringene.

Casene

I evalueringen er det gjennomført personlige intervjuer i alle de seks fylkeskommunene som deltar i forsøksordningene. Det ble valgt ut to skoler i hvert fylke. Disse skolene utgjør våre case i evalueringen. Skolene ble valgt med tanke på å dekke bredden innenfor fylket. Omfattet fylkets hospiteringsordning flere utdanningsprogram, ble det for eksempel valgt skoler med hospitering innenfor ulike program. Ved disse skolene ble lærere som hadde hospitert, intervjuet, samt skoleledelsen eller avdelingsledelsen ved skolene. Instruktører eller ledere fra bedrift som hadde hospitert på disse skolene, ble også intervjuet. Det samme gjaldt prosjektleder på fylkesnivå. Intervjuene ble gjennomført i en eller to runder. I de tilfellene hvor det var nye personer som hadde hospitert etter første besøk/intervjurunde, ble det som regel foretatt nye intervjuer. De fleste intervjuene ble foretatt personlig ved besøk på skolene eller ved besøk på samlinger. Noen intervjuer i andre runde ble foretatt per telefon. Intervjuene på skoler og i bedrifter ble i hovedsak foretatt i perioden september 2011 til juni 2012.

I Hedmark ble det foretatt intervjuer på to skoler og i to lærebedrifter. I Hedmark har man hatt to forskjellige ordninger innenfor rammen av forsøkene. Det ble valgt ut en videregående skole innenfor hver av de to ordningene. På skolen som var med i modell 2, intervjuet vi a) en Vg2-lærer, b) en gruppe på to Vg1-lærere som hadde hospitert etter modell 1, og c) prosjektleder for prosjektet på skolen. Vi gjennomførte også to intervjuer i den kommunen Vg2-læreren hadde hospitert i: ett intervju med to veiledere i helsearbeiderfaget, som selv hadde hospitert i skolen, og ett intervju med lederen for omsorgstjenester i den regionen innenfor kommunen som veilederne jobbet i, og som Vg2-læreren hadde hospitert i. På den andre skolen ble det gjennomført et gruppeintervju med to Vg1-lærere som hadde hospitert etter modell 1, og ett intervju med avdelingsleder for helse- og sosialfag ved skolen. Vi gjennomførte også ett intervju med avdelingsleder på sykehjemmet i en nabokommune. En av Vg1-lærerne som ble intervjuet, hadde hospitert ved dette sykehjemmet. Prosjektleder i fylket ble også intervjuet. Til sammen ble tolv personer intervjuet i Hedmark, noen i flere runder.

I Oppland supplerte forsøksordningen en allerede eksisterende hospiteringsordning. I fylket ble det valgt ut to videregående skoler hvor vi intervjuet lærere som hadde hospitert, samt avdelingsleder eller prosjektleder. Det ble også foretatt intervjuer med ledere eller instruktører i bedriftene som hadde hatt besøk av lærere, og som selv hadde vært på besøk/hospitert i skolen. På den ene skolen gjennomførte vi et gruppeintervju med to lærere og et enkeltintervju samt intervju med avdelingsleder. To ledere for bedrifter som hadde tatt imot lærere på hospitering, og som selv hadde vært i skolen, ble også intervjuet. På den andre skolen intervjuet vi to lærere i et gruppeintervju og to lærere enkeltvis. I tillegg ble pedagogisk leder for avdelingen intervjuet. To ledere/instruktører i bedrifter som hadde tatt imot lærere på hospitering, og som selv hadde

hospitert i skolen, ble også intervjuet. På sentralt nivå ble to prosjektledere på fylkesnivå intervjuet. Til sammen ble fjorten personer intervjuet i Oppland, noen i flere runder.

I Buskerud har man i prosjektperioden gjennomført forsøk med hospitering i to utdanningsprogram: bygg- og anleggsteknikk (treteknikk) og service og samferdsel. Vi valgte ut en skole fra hvert av de to utdanningsprogrammene. Ved en av skolene gjennomførte vi intervju med avdelingsleder og to gruppeintervjuer med tre og to lærere, henholdsvis før og etter gjennomført hospitering. Ved den andre skolen intervjuet vi avdelingsleder og en lærer som hadde hospitert i en trappefabrikk. På trappefabrikken intervjuet vi daglig leder og opplæringsansvarlig. I tillegg intervjuet vi leder av et opplæringskontor som har spilt en aktiv rolle i planleggingen og gjennomføringen av hospiteringen innen treteknikk. Sentralt i fylket intervjuet vi prosjektleder. Til sammen ble elleve personer intervjuet i Buskerud.

I Akershus har hospiteringsordningen primært omfattet utdanningsprogrammet bygg- og anleggsteknikk. Vi gjennomførte intervjuer ved to skoler. På den ene skolen intervjuet vi rektor og en lærer som hadde hospitert i en blikkenslagerbedrift. På den andre skolen hadde ingen lærere hospitert på intervjuetidspunktet. Vi intervjuet rektor og avdelingsleder på bygg- og anleggsteknikk ved denne skolen. På fylkesnivå intervjuet vi prosjektleder og -koordinator. Til sammen ble seks personer intervjuet i Akershus. I tillegg deltok vi på en fellessamling for deltakerne i hospiteringsprosjektet i Akershus i mai 2012, der hovedformålet var erfaringsutveksling og intern evaluering.

I Møre og Romsdal har hospiteringsordningene omfattet teknikk og industriell produksjon ved én skole og restaurant- og matfag ved en annen skole. Det ble foretatt intervjuer med prosjektleder på fylkeskommunalt nivå og intervjuer på begge skoler samt med en bedrift og ett opplæringskontor. I skolene ble rektor, prosjektledere og lærere med hospiteringserfaring intervjuet. I bedriften ble kvalitetssjef og daglig leder intervjuet. I tillegg intervjuet vi konsulenten på opplæringskontoret for teknologifag i Molde. Intervjuene ble gjennomført i perioden september/oktober 2011. Til sammen ble elleve personer intervjuet i Møre og Romsdal.

I Oslo er datagrunnlaget mindre enn for de øvrige fylkene. Dataene ble samlet inn vesentlig senere i prosessen. En grunn til det er at det tok lengre tid før hospiteringene kom i gang for alvor i Oslo. Datamaterialet dekker to skoler og består av samtaler med lærere med hospiteringserfaring og rektor. Intervjuene/samtalene ble gjennomført høsten 2012. I tillegg ble det foretatt et innledende intervju med prosjektleder. Til sammen ble fem personer intervjuet i Oslo.

Kvantitative undersøkelser

Det er gjennomført kvantitative, spørreskjembaserte undersøkelser blant a) yrkesfaglærere som har hospitert, og blant b) instruktører/veiledere og andre fra bedriftene som har hospitert eller vært på besøk i skolen i forbindelse med prosjektet. Ifølge

opplysninger fra fylkeskommunene til Utdanningsdirektoratet per november 2012 skal til sammen 106 yrkesfaglærere og 42 personer fra bedriftene ha hospitert innenfor rammen av forsøksordningene. Fylkeskommunene ga oss juni 2012 e-postadresser til lærere og folk fra bedriftene som til da hadde hospitert. Undersøkelsene i begge målgruppene ble gjennomført i september 2012. Undersøkelsen ble gjennomført ved utsendelse av e-poster med lenke til et elektronisk basert spørreskjema (basert på programvaren Opinio).

Undersøkelsen blant *yrkesfaglærere* ble gjennomført i et bruttoutvalg på 107 personer. Antallet personer som besvarte undersøkelsen var 68, hvorav 59 hadde besvart alle spørsmål. En person ga tilbakemelding om at hun var utenfor målgruppa for undersøkelsen. En annen ga tilbakemelding om at han ennå ikke hadde hospitert.

Sammenligner man antall svar fra hvert fylke med tall fra fylkeskommunene per august 2012 om det totale antallet lærere som har hospitert i hvert fylke, er Møre og Romsdal, Oppland og Oslo noe underrepresentert i utvalget (3–4 prosentpoeng), mens Akershus er overrepresentert (6 prosentpoeng). Det er imidlertid en viss usikkerhet om totaltallene, blant annet er det uklart om planlagte hospiteringer for høsten 2012 var inkludert i tallene i ett av fylkene. Vi har ikke data over hvor mange lærere i de forskjellige utdanningsprogrammene som har hospitert totalt sett, og kan derfor ikke vurdere utvalgets representativitet etter utdanningsprogram.

Vår vurdering er at lærerdataene gir et rimelig representativt bilde av lærerne som har hospitert. Om lag to tredjedeler av lærerne har svart. Dette er en relativt høy svarprosent i et lærerutvalg. Den er høyere enn hva svarprosenten var i fellessurveyen som ble gjennomført i forbindelse med evalueringen av Kunnskapsløftet. Ut fra vår kvalitative kunnskap om fylkene skulle ikke de kjente skjevhetene i utvalgets fordeling etter fylke tilsi noen spesiell skjevhet i svarene i utvalget. (I et fylke som Oppland har vi f.eks. hatt personlige intervju med over halvparten av lærerne som har hospitert.) Tre lærere som ikke har besvart spørreskjemaet, tok etter utløpet av tidsfristen kontakt og forklarte at tidspress eller ferie var årsaken til at de ikke fikk svart. Dette er frafalls-årsaker som ikke tilsier bestemte skjevheter i utvalget som skulle påvirke resultatene.

Undersøkelsen blant *personer fra bedriftene* (instruktører, ledere) ble gjennomført i et bruttoutvalg på 49 personer. Dette er et høyere antall enn antallet fylkeskommunene senere har oppgitt at faktisk har hospitert, noe som viser at det har vært feil i listegrunnlaget. E-postadressene var ikke korrekte i fire tilfeller. Vi fikk også i tre tilfeller tilbakemelding fra personer som hadde mottatt e-posten, men som ikke hadde hospitert. Det betyr at maksimum 42 personer i målgruppa kan antas å ha mottatt undersøkelsen. Det er grunn til å tro at flere som ikke har svart, reelt sett kan være utenfor målgruppa. 19 personer svarte på undersøkelsen, hvorav 16 hadde besvart alle spørsmål. En person til svarte per e-post uten å bruke spørreskjemaprogrammet.

Vi er usikre på hvor representativ undersøkelsen er for personer i bedriftene. Dette skyldes dels usikkerhet om hva som er det reelle antallet hospiterende fra bedriftene,

dels at et datagrunnlag på 16–20 personer og en svarprosent på rundt 40 prosent etterlater rom for betydelig usikkerhet om resultatene. Vi har derfor lagt liten vekt på denne undersøkelsen i evalueringen.

Skriftlig dokumentasjon

Det finnes et betydelig omfang av skriftlig dokumentasjon. Vi har i evalueringen hatt tilgang til prosjektsøknadene fra fylkeskommunene, statusrapporter fra fylkeskommunene per 1. juni 2011 og sluttrapporter per 1. oktober 2012.

Er funn fra evalueringen gyldig utenfor forsøkene?

Erfaringsgrunnlaget med hospiteringsordninger er hittil begrenset. Antallet yrkesfaglærere som har hospitert i forbindelse med forsøkene, er rundt hundre, mens antallet fra bedriftene er under femti. Man kan derfor ikke ta for gitt at resultater fra forsøkene vil være gyldige for alle yrkesfaglærere (eller alle fra bedriftene som er involvert i fagopplæringen). Dette er ikke spørsmål om statistisk generaliserbarhet fra utvalg til populasjon, men om statistisk signifikante funn fra lærerne som nå har hospitert, også vil være gyldige for alle yrkesfaglærere. En slik usikkerhet må man leve med i alle evalueringer av forsøk. Det kan være tilfeldige forskjeller mellom forsøksgruppa og andre, på grunn av et lavt antall personer, eller det kan være systematiske forskjeller, på grunn av utvelgelses- eller forsøkseffekter. I dette tilfellet er det liten grunn til å tro at forsøkseffekter gjør seg gjeldende i vesentlig grad. Våre funn i evalueringen knytter seg til hospiteringsordningene slik de er, og de rammene de gir for den enkelte hospitering. Evalueringen i seg selv skulle i liten grad påvirke det vi undersøker, med unntak for de få tilfellene der lærere ble intervjuet både før og etter at de har hospitert. Derimot er det en fare for utvelgelseeffekter. Det kan være at det ikke er tilfeldig hvem som har deltatt i forsøkene. Deltakelsen har i alle tilfeller vært frivillig, om enn i varierende grad. Det er derfor en mulighet for at det er de lærerne som er mest positive til hospitering i utgangspunktet, som har deltatt. Disse kan ha bedre forutsetninger for å få godt utbytte av hospiteringen enn andre. I avslutningskapittelet vil vi diskutere hvilken vekt det er rimelig å tillegge denne usikkerheten når vi vurderer evalueringsfunnenes relevans utover forsøkene.

3 Hospitering som læringsform

I dette kapittelet går vi nærmere inn på begrepet hospitering. Hva legger vi i begrepet hospitering, og hva er det som først og fremst kjennetegner hospitering som læringsform? Hva er styrken og svakhetene ved hospitering sammenlignet med andre former for kompetanseutvikling? Er det spesielle forutsetninger som må være til stede for å få utbytte av hospitering som læringsform? Formålet med kapittelet er å etablere et analytisk rammeverk for evalueringen. Vi vil i den sammenheng trekke inn relevante teoretiske begreper og tidligere empiriske undersøkelser med relevans for evalueringen. I Norge har vi funnet få studier av hospitering som læringsform. Det er også vanskelig å finne oversettelser av begrepet hospitering til engelsk som fungerer som gode søkebegreper i den internasjonale faglitteraturen.¹ Vi må derfor ta utgangspunkt i hvordan vi forstår hospitering, og søke relevant faglitteratur som kan bidra til å belyse problemstillingene i evalueringen. Vårt utgangspunkt er at *hospitering er en planlagt form for uformell læring*. Vi vil i dette kapittelet komme nærmere inn på hva det betyr, og hvilke implikasjoner det får. Dette er utgangspunkt som også knytter denne rapporten til aktuelle diskusjoner på europeisk nivå, der man de siste årene har vært opptatt av vurdering og dokumentasjon av ikke-formell og uformell læring for lærere og instruktører i fag- og yrkesopplæringen.²

Selve ordet *hospitere* kommer opprinnelig fra latin og betyr «å ta inn et sted som gjest». På norsk brukes ordet vanligvis om et gjesteopphold der formålet er læring. I Store norske leksikon³ blir definisjonen knyttet til en formell undervisningssammenheng, som å «overvære undervisning ved skole eller universitet (enkelttimer eller fag) uten å være fast elev». Hospitering kan imidlertid også være en læringsform i arbeidslivet, der en arbeidstaker utvikler ny kompetanse ved å oppholde seg en viss tid på en annen arbeidsplass enn sin egen. Ett eksempel er Europakommisjonens hospitantordning for ansatte i statsforvaltningen i EUs medlemsland og i EFTA-landene. Formålet

¹ Kunnskapsforlaget oversetter *hospitere* til «sit in on classes, be a visiting student» i sin norsk-engelsk-ordbok. I Utdanningsdirektoratets norsk-engelske ordbok for grunnopplæringen oversettes *hospitering* til «1. attendance of courses as a guest student, 2. secondment as a visiting trainee».

² Se for eksempel Cedefop (2007). Recognition and validation of non-formal and informal learning for VET teachers and trainers. Cedefop Panorama Series 147.

³ www.snl.no

med ordningen er først og fremst å gi hospitantene (de som hospiterer) erfaringer med kommisjonens arbeidsmetoder og politikkområder.⁴

Å hospitere betyr altså å besøke, og en hospitant er en slags gjest. Det betyr likevel ikke at ethvert besøk er hospitering, eller at enhver gjest er en hospitant. Slik vi bruker hospiteringsbegrepet i denne rapporten, må hovedformålet med besøket være at hospitanten skal utvikle sin egen fagkompetanse gjennom oppholdet. Dette er en nødvendig betingelse, men ikke i seg selv nok til å kalle et opphold eller besøk hospitering. En forsker som går for å høre en forelesning eller delta på et seminar ved et universitet der han eller hun ikke selv jobber til daglig, har antakelig et ønske om å lære noe nytt. Forskeren som deltar på en forelesning eller på et seminar, går likevel ikke ut av sin ordinære forskerrolle. For at oppholdet skal kunne kalles hospitering, må den som besøker, gå inn i en ny og midlertidig rolle i vertsorganisasjonen, uten å være i et ansettelsesforhold. Det betyr blant annet at hospitanten tilpasser seg de regler og normer som gjelder i vertsorganisasjonen, og i noen grad forholder seg til de ansatte i vertsorganisasjonen som kolleger under oppholdet.

Den som hospiterer, har altså som formål å utvikle sin egen kompetanse og går inn i en ny rolle i vertsorganisasjonen under hospiteringsoppholdet. Hva slags kompetanse er det mulig å tilegne seg på denne måten? Hva slags læringsutbytte kan det å hospitere gi sammenlignet med andre former for kompetanseutvikling? *Kompetanse* kan defineres som kunnskap, ferdigheter og evner som kan bidra til å utføre bestemte handlinger, løse problemer og/eller utføre arbeidsoppgaver (Nordhaug et al. 1996). Kompetanse kan utvikles på ulike måter og på ulike læringsarenaer. Vi skiller gjerne mellom realkompetanse og formell kompetanse (eller formalkompetanse). Realkompetanse er det man faktisk kan, uavhengig av hvordan og hvor man har tilegnet seg kompetansen. Formell kompetanse er kompetanse som er dokumentert, for eksempel i form av eksamensbevis, fagbrev eller sertifikater (NOU 1997: 25).

I arbeidslivet kan ny kompetanse utvikles gjennom ulike opplæringsaktiviteter som er atskilt fra selve arbeidsutførelsen. Kurs, konferanser og seminarer er typiske eksempler. Slik kompetanse fører sjelden fram til formell kompetanse. I EU-sammenheng blir begrepet ikke-formell læring (non-formal learning) brukt om slike former for kompetanseutvikling (Colardyn og Bjørnåvold 2004). I norsk skole- og lærersammenheng har det vært vanlig å skille mellom videreutdanning, som gir formell kompetanse, og etterutdanning, som ikke gjør det. Etterutdanningsbegrepet brukes dermed omtrent som begrepet non-formal learning, eller ikke-formell læring, i europeisk sammenheng, mens videreutdanning gjerne er formell læring.

En annen viktig form for læring i arbeidslivet er den uformelle læringen, eller hverdagslæringen. Den uformelle læringen skjer i stor grad gjennom å delta i utførelsen av praktisk arbeid. Kompetansen som utvikles i arbeidslivet, kan, i varierende grad, karak-

⁴ Difi-rapport 2010:02.

teriseres som kontekstuell og delvis som taus kunnskap (Bjørnåvold 2000; Nielsen og Kvale 1999). Læringen er kontekstuell i den forstand at kompetansen tilegnes gjennom deltakelse i etablerte fag- eller praksisfellesskap (Lave og Wenger 1991). Kunnskapen som utvikles, kan være taus på den måten at den er vanskelig eller umulig å uttrykke verbalt. Polanyi (2000) definerer taus kunnskap som «å kunne mer enn vi kan si». En turnuskandidat, en lærling eller en hospiterende lærer tilegner seg ny kompetanse ved å observere hvordan et arbeid blir gjort, for deretter selv å få mulighet til å prøve seg. Uformell læring kan være planlagt, men trenger ikke å være det. Når man hospiterer, lærer man ved å delta i et etablert arbeidsfellesskap. Man har en definert rolle som hospitant i en organisasjon som har påtatt seg rollen som vertsorganisasjon. Ut fra dette kan vi si at hospitering er en planlagt form for uformell læring.

Prinsipielt er det ikke noe i veien for at hospitering som læringsform kan inngå som del av et opplæringsløp som gir formell kompetanse. Forutsetningen er at det etableres et system for kvalitetssikring, vurdering og dokumentasjon av kompetansen som utvikles gjennom uformell læring.

Et eksempel på at uformell læring kan formaliseres, er turnustjenesten i medisinstudiet. Her utgjør praksis en integrert del av utdanningen. Denne uformelle læringen er i høy grad planlagt som ledd i utviklingen av formell kompetanse. I fagopplæringen er lærlingordningen et relevant eksempel. I den norske fagopplæringsmodellen gjennomgår de fleste lærlinger i dag to års læretid, der ett år regnes som opplæring, og ett år regnes som verdiskaping. Det kan være innslag av organisert opplæring (teorikurs) i læretida, men mye av læringen har karakter av uformell læring ved at lærlingen selv deltar aktivt i utførelsen av produktivt arbeid i lærebedriften. Målet er likevel at læringen skal vurderes gjennom den praktiske fag- eller svenneprøven og dokumenteres i form av et fag- eller svennebrev. Den praktiske prøven gjør det mulig å synliggjøre taus kunnskap, som ikke kan uttrykkes gjennom en skriftlig prøve. Gjennom utstedelse av dokumentasjon konverteres realkompetanse til formalkompetanse (Reichborn, Pape og Kleven 1998).

Både turnuskandidater og lærlinger deltar i uformell læring som ledd i en grunnutdanning. Uformell læring er imidlertid også av stor betydning etter endt grunnutdanning, som ledd i en livslang læringsprosess. I undersøkelsen Lærevilkårsmonitoren⁵ er arbeidstakere med et selvopplevd læringsbehov spurt om hva som vil være den beste måten for dem å skaffe seg de kunnskapene og ferdighetene de har størst behov for. Undersøkelsen viser at de fleste arbeidstakere foretrekker å lære gjennom praktisk opplæring og jobberfaring eller korte kurs. Samtidig ser vi at interessen for ulike læringsformer varierer i ulike deler av arbeidslivet. Interessen for videreutdanning er større i undervisningssektoren og i helse- og sosialsektoren enn i andre deler av arbeids-

⁵ Lærevilkårsmonitoren er en årlig kartlegging av vilkårene for læring og kompetanseutvikling for voksne, med særlig vekt på læring i arbeidslivet.

livet. Også innenfor undervisningssektoren og i helse- og sosialsektoren er det likevel flere som foretrekker å lære gjennom praktisk opplæring eller jobberfaring enn ved å delta i formell videreutdanning (Nyen 2004). Interessen for å lære gjennom praktisk opplæring eller jobberfaring indikerer at kompetanseutvikling gjennom hospitering også i undervisningssektoren vil kunne være et viktig tiltak for å dekke arbeidstakernes behov for kompetanseutvikling.

Samtidig som betydningen av uformell læring er godt dokumentert, viser analyser av data fra Lærevilkårsmonitoren at det er store variasjoner mellom ulike grupper av arbeidstakere og mellom ulike deler av arbeidslivet når det gjelder *vilkårene* for uformell læring (Nyen 2004, 2005; Dæhlen og Nyen 2009). Innholdet i jobben, tidsrammer, fagmiljøet på arbeidsplassen, tilbakemelding og støtte fra ledelsen er forhold som har betydning for den uformelle læringen. Funnene understreker betydningen av tilrettelegging, også når det gjelder denne formen for læring. Uformell læring skjer gjennom deltakelse i praktiske arbeidssituasjoner. Det betyr ikke at all praksis gir god læring. I likhet med andre former for kompetanseutvikling vil læringsutbyttet trolig avhenge av i hvilken grad det planlegges og legges til rette for læring.

Hospitering i fag- og yrkesopplæringen

Temaet i denne rapporten er hospitering i fag- og yrkesopplæringen. Vi tenker da i første rekke på yrkesfaglærere som hospiterer i en bedrift eller ved en annen skole, og instruktører og faglige ledere som kan hospitere i en videregående skole. Fra tidligere undersøkelser vet vi at lærere generelt deltar mye i ulike former for kompetanseutvikling. Det gjelder også yrkesfaglærere i videregående skole (Hagen, Nyen og Folkenborg 2004; Hagen og Nyen 2009). En del av lærernes kompetanseutvikling kan være drevet fram av formelle kompetansekrav i skolen. En vesentlig del av yrkesfaglærerne er fagarbeidere som er rekruttert inn fra arbeidslivet, og som må ta pedagogisk tilleggsutdanning for å være formelt kvalifisert som yrkesfaglærere. Det er rimelig å anta at formelle kompetansekrav, sammen med lønssystemet i skolen, er en vesentlig drivkraft når det gjelder en stor del av den formelle videreutdanningen blant lærere som underviser på yrkesfaglige utdanningsprogram.

Lærere har også generelt en høy deltakelse i kurs, seminarer og annen opplæring sammenlignet med ansatte i andre deler av arbeidslivet. Men til tross for at det generelle omfanget av kompetanseutvikling kan karakteriseres som stort, viser flere undersøkelser at lærerne opplever å ha udekkede kompetansebehov. Yrkesfaglærere har spesielle utfordringer, som blant annet kan knyttes til det doble praksisfeltet (Mjelde 2006). Lærere som underviser i yrkesfag, må være kvalifisert for læreryrket, samtidig som de må ha kompetanse om yrket som elevene skal ut i. Generelle kompetanseutviklingstiltak for

lærere vil ikke kunne dekke yrkesfaglærernes behov for faglig utvikling og oppdatering på alle områder. Videre kan det interne fagmiljøet og dermed muligheten for å lære av kolleger på skolen være begrenset. Teknologiske endringer og andre forhold som påvirker yrkesutøvelsen, kan gi behov for faglig oppdatering som det kan være vanskelig å tilegne seg andre steder enn i arbeidslivet. I tillegg til behovet for å holde seg oppdatert i eget fag medfører strukturendringene i skolen at lærerne i økende grad har behov for kompetanseutvikling også innenfor andre lærefag. Disse forholdene peker i retning av at hospitering i arbeidslivet bør kunne være et viktig supplement til andre former for kompetanseutvikling for yrkesfaglærere.

Også når det gjelder lærebedriftene, kan det være behov for kompetanseutvikling gjennom hospitering. Det kan skje ved at instruktører eller andre ansatte i bedriften hospiterer i skolen. Det kan imidlertid også tenkes at hospitering fra skolen og inn i bedrift kan ha en viss læringseffekt for instruktører og andre ansatte i hospiterings- eller vertsbedriften. Fra tidligere undersøkelser vet vi at mangel på tid er en viktig hindring for instruktørens deltakelse i kompetanseutvikling (Hagen, Nyen og Folkenborg 2004; Hagen og Nyen 2009). I tillegg viser undersøkelsene at interessen for å delta i formelle kompetanseutviklingstiltak knyttet til instruktørrollen er begrenset. Samtidig er det klart at både faglige ledere og instruktører har behov for å holde seg oppdatert om endringer i læreplaner, forskrifter, vurderingsformer med videre. De tidligere undersøkelsene viser at mange instruktører gir uttrykk for at de har behov for å utvikle egen kompetanse knyttet til veiledning og opplæring av lærlinger. Sett fra lærebedriftens side kan lærerhospitering i arbeidslivet tenkes å være ett av flere virkemidler for overføring av kunnskap og informasjon fra lærere i skolen til faglige ledere og instruktører i lærebedrifter. Igjen peker dette i retning av at skoler og lærebedrifter kan ha gjensidig nytte av at yrkesfaglærere hospiterer i arbeidslivet.

Mulige forutsetninger og barrierer for hospitering

I 2009–2010 gjennomførte Fafo en undersøkelse av grunnlaget for en hospiteringsordning for lærere og instruktører i bygg- og anleggsgfag (Andersen, Hagen, Hertzberg og Nyen 2010). Undersøkelsen viste at lærerne i utgangspunktet var positivt innstilt til kompetanseutvikling gjennom hospitering, men at det faktiske omfanget av hospitering var svært begrenset. På grunnlag av undersøkelsen identifiserte vi mulige forutsetninger for og barrierer mot hospitering. Et viktig funn var at vanskeligheter med å finne vikar framsto som en betydelig hindring. Mange lærere mente også at manglende tilrettelegging fra skolens side eller mangel på tid var vesentlige barrierer mot å gjennomføre hospitering. En del mente også at mangel på økonomiske støtteordninger var en bar-

riere. Samtidig viste undersøkelsen at mange lærere var usikre på om det var mulig å få økonomisk støtte til hospitering.

Casematerialet i undersøkelsen antydte noen forutsetninger for å lykkes i etablering og gjennomføring av velfungerende hospiteringsordninger. Rapporten oppsummerte med at et godt utviklet nettverk mellom aktørene i fagopplæringen så ut til å være en slik forutsetning. Et fellestrekk ved flere av skolene som deltok i hospiteringsordninger, var at de over tid hadde etablert et nært samarbeid med lokale bedrifter på flere områder, spesielt når det gjaldt utplassering av elever. I Kunnskapsløftet er en stor del av dette samarbeidet knyttet til arbeidslivspraksis for elever i tilknytning til faget prosjekt til fordypning. Over tid har man utvidet dette samarbeidet til å omfatte flere faglige nettverk, både for felles kompetanseutvikling og kurs. I flere tilfeller omfatter nettverkene også opplæringskontor og i noen grad fylkeskommunen.

En velfungerende hospiteringsordning forutsetter trolig også en viss grad av systematikk og planlegging (Andersen et al. 2010). For det første er det behov for å planlegge hospiteringen ut fra årsplaner og arbeidsplaner ved den enkelte skole. Når en lærer skal hospitere, må dette tilpasses undervisningsplanene, slik at læreren kan være borte fra undervisningen i den aktuelle perioden. For det andre bør det utvikles en bevissthet om hva som er hensikten med hospiteringen i hvert enkelt tilfelle, og hvilke hospiteringssteder som kan være aktuelle. Om hospitering skal fungere som en generell ordning for kompetanseutvikling, bør ordningen trolig omfatte et bredt spekter av skoler og bedrifter. Dette vil nødvendigvis kreve en aktiv involvering og tilrettelegging fra skoleeiers side.

4 De seks fylkenes hospiteringsordninger

Overblikk

Dette kapittelet inneholder en kortfattet oversikt over hospiteringsordningene i de seks fylkene som har deltatt i forsøkene. Grunnlaget for dette kapittelet er skriftlige dokumenter fra fylkeskommunene: søknadene, statusrapporter, presentasjoner og sluttrapportene.

I neste kapittel presenteres fylkesvis intervjudata om aktørenes opplevelse av hospiteringene. Der er det en beskrivelse av hvordan hospiteringen er planlagt og gjennomført, og en beskrivelse av hvilken betydning de har hatt, slik aktørene opplever det.

De forskjellige hospiteringsordningene i fylkene dekker ulike utdanningsprogram. Åpenheten i ordningene varierer også. I noen tilfeller er det individuelle ordninger som det er åpent for alle lærere i utdanningsprogrammet å søke om delta i. I andre tilfeller er det en utprøving som er avgrenset til et par skoler. Det kan være varierende grad av innholdsmessig styring av hospiteringen fra fylkeskommunens side. Den økonomiske rammen varierer også betydelig.

Tabell 4.1 gir en skjematisk oversikt over fylkeskommunenes hospiteringsordninger. Ordningene er svært forskjellige når det gjelder hvilke lærere som har kunnet søke om å hospitere. Ingen fylker har hatt helt åpne ordninger hvor alle yrkesfaglærere har kunnet søke. Ordningene har i alle fylker vært avgrenset til ett til tre yrkesfaglige utdanningsprogram. Den klart mest åpne ordningen har Oslo hatt, hvor alle lærere i tre utdanningsprogram har kunnet søke. Den ene av de to modellene i Hedmark er også en åpen ordning som har omfattet alle Vg1-lærere på alle skoler som har helse- og oppvekstfag. Også hospiteringen i utdanningsprogrammet service og samferdsel i Buskerud kan betegnes som en åpen ordning, hvor lærere i alle de seks skolene i fylket som tilbyr utdanningsprogrammet, ble invitert til å være med.

Akershus sin hospiteringsordning for bygg- og anleggsteknikk har hatt som intensjon at alle de ni skolene i fylket som tilbyr bygg- og anleggsgfag, skulle delta i prosjektet. Intensjonen var videre at minst to lærere fra hver skole skulle hospitere. Ordningen er bred i den forstand at lærere på mange skoler skulle omfattes, men den er ikke åpen, det ble i utgangspunktet styrt hvor mange som skulle delta fra hver skole.

I Buskerud omfattet ordningen i bygg- og anleggsteknikk kun ett programområde: Vg2 treteknikk. Ordningen var i prinsippet åpen, men treteknikk tilbys kun på to skoler, slik at antallet lærere som ble omfattet, var lavt.

Tabell 4.1 Oversikt over fylkeskommunenes hospiteringsordninger.

	Akershus	Buskerud	Hedmark	Møre og Romsdal	Oppland	Oslo
Utdanningsprogram	BA (+ TIP og DH)	SS og BA	HS	RM og TIP	BA	BA, DH og EL
Hvem omfattes av ordningen?	Lærere i de aktuelle utdanningsprogrammene kan søke. Ønske om to BA-lærere fra hver skole.	SS: Alle lærere kan søke. BA: Lærere i Vg2 treteknikk	To ordninger. 1) Åpen for lærere på alle skoler som har Vg1 Helse og oppvekstfag. 2) To skoler med Vg2 Helsearbeiderfag	To skoler	Tre skoler	Alle lærere i de aktuelle utdanningsprogrammene kan søke.
Antall deltakere 2010-2012 (yrkesfaglærere)	20	19	22	19	12	14
Antall deltakere 2010-2012 (fra bedrift)	2	9	10	8	11	2
Tilskudd fra staten 2010-2012	1 397 519	894 412	582 299	577 641	465 840	582 299

BA = Bygg- og anleggsteknikk, DH = Design og håndverk, HS = Helse- og oppvekstfag, RM = Restaurant- og matfag, SS = Service og samferdsel, TIP = Teknikk og industriell produksjon.

De øvrige ordningene var begrenset til *bestemte skoler*. Ordningene i Møre og Romsdal og Oppland var knyttet til lærere på bestemte utvalgte skoler innenfor de aktuelle utdanningsprogrammene. Det samme gjelder den andre av de to modellene i Hedmark, som kun omfattet lærere på Vg2 helsearbeiderfag i to skoler.

I ordningene som har vært knyttet til bestemte skoler, har skole- og avdelingsledelsen hatt ansvar for å sørge for at hospitering ble gjennomført ved disse. I noen av de mer åpne ordningene, som Oslos, har det vært opp til den enkelte lærer å ta initiativ. De åpne ordningene kan også beskrives som mer individrettede, i motsetning til skolerettede. De skolerettede ordningene legger i utgangspunktet opp til en sterkere forankring av hospiteringene i skoleledelsen. Også innenfor de mer åpne ordningene kan det imidlertid i prinsippet legges inn mekanismer som gir en viss forankring til skoleledelsen.

Hospiteringsordningene dekker til sammen syv av de ni yrkesfaglige utdanningsprogrammene. Seks av de syv programmene har bare vært med i ett fylke. (Vi ser da bort fra at Akershus mot slutten av forsøksperioden valgte å utvide sin ordning til å gjelde flere utdanningsprogram enn bygg- og anleggsteknikk.) Det er kun bygg- og anleggsteknikk som har vært med i forsøksordningene i flere fylker. Bygg- og anleggsteknikk er til gjengjeld med i ordningene i hele fire av fylkene.

I noen av ordningene ligger det forutsetninger om bestemte tema for hospiteringen og/eller en bestemt prosess for planlegging. Det mest utpregede eksempelet er den andre modellen i Hedmark, hvor vurdering var satt opp som tema og det fra fylkeskommunalt hold ble lagt til rette for planlegging av den enkelte hospitering (på en fylkeskommunal samling). Det er også forskjellig hvor involvert arbeidslivets parter har vært i planleggingen. I Buskerud har for eksempel opplæringskontor og bransjeorganisasjoner spilt viktige roller. Det samme gjelder for Akershus. I Møre og Romsdal har et samarbeidsforum mellom skole og arbeidsliv spilt en viktig rolle når det gjelder TIP.

Fylkenes beskrivelse av forsøkene

I dette avsnittet beskriver vi kort forsøkene med hospitering i det enkelte fylket slik de beskrives i den skriftlige dokumentasjonen fra fylkeskommunene. Det inkluderer prosjektsøknader, statusrapporter og sluttrapporter.

I Akershus omfattet hospiteringsordningen først og fremst utdanningsprogrammet bygg- og anleggsteknikk, men også teknikk og industriell produksjon (TIP) og design og håndverk (DH) ble tatt inn i ordningen etter hvert. Det uttrykte formålet med hospiteringsordningene i Akershus var å «[...] etablere et solid nettverk mellom de tre samarbeidspartene skolene, næringslivet og fylkeskommunen, og å sikre kompetanseutvikling/oppdatering av yrkesfaglærere og instruktører/faglige ledere (statusrapport 30.5.2011).» Formålet er altså tosidig, både å utvikle kompetanse og å styrke samarbeidet. Økt samarbeid og økt forståelse mellom skole og bedrift skal bidra til å gi et helhetlig fireårig opplæringsløp i skole og bedrift.

Akershus la vekt på planleggingsfasen. Hovedorganiseringen av prosjektet var knyttet til bygg og anlegg, med en planleggingsgruppe hvor fylkeskommunen, skolene og Byggenæringens Landsforening (BNL) var representert. I tillegg var det en referansegruppe hvor lærerorganisasjonene var representert. Prosjektet har hatt en 30 prosent koordinatorstilling. Fylkeskommunen forsøkte å forankre prosjektet i ledelsen for skolene og å utvikle nettverk mellom skoleledelsen, bedriftene og fylkeskommunen. Opplæringskontorene og nettverkskoordinatoren for yrkesfaglærernetverket som omfattet bygg og anlegg, var også involvert i prosjektet. Innledningsvis ble det arrangert større møter/samlinger, men fylkeskommunen gikk etter hvert over til å ha direkte kontakt med skolene hvor det var lærere som skulle hospitere. Alle skoler med byggfag ble invitert med i prosjektet. Det framgår ikke av rapportene hvordan utdanningsprogrammene TIP og DH kom inn i prosjektet, annet enn at de kom inn etter hvert.

Akershus la opp til en modell hvor lærerne skulle hospitere ute i bedrift med en tidsramme på fem til ti dager. I plandokumentene har hospiteringen i bygg og anlegg vært begrunnet med behov for kompetanse i bredden av fag innenfor utdannings-

programmet. Så langt vi kan se av fylkeskommunens rapporter, har ikke fylkeskommunen for øvrig styrt tematisk hva hospiteringen skulle dreie seg om.

I Buskerud omfattet hospiteringsordningen utdanningsprogrammet service og samferdsel og programrådet (Vg2) treteknikk innenfor utdanningsprogrammet bygg- og anleggsteknikk. Formålet med utprøvingen var å utvikle/oppdatere yrkesfaglærere og instruktører / faglige ledere og bidra til å gjøre fag- og yrkesopplæringen enda bedre, med vekt på et sammenhengende fireårig løp. Det var også en målsetting om å etablere og styrke samarbeidet mellom skole og bedrift innenfor service og samferdsel. Innenfor treteknikk var det allerede et godt fungerende samarbeid mellom skole og bedrift, slik fylkeskommunen så det. Her var målsettingen å styrke det allerede etablerte samarbeidet. Også i Buskerud var altså målsettingen todelt, både å øke kompetansen og å styrke samarbeidet mellom skole og arbeidsliv.

Prosjektet var styrt av utdanningsavdelingen i fylkeskommunen. Det har vært en referansegruppe i prosjektet bestående av partene i arbeidslivet (Utdanningsforbundet, Skolenes Landsforbund, Virke, NHO) samt representanter for skolene og fylkeskommunene. Samarbeidet innen service og samferdsel var forankret i allerede eksisterende nettverk mellom fylkeskommunen, skolene, Virke og NHO, med underliggende arbeidsgrupper avgrenset av fag eller fagområder. Lignende nettverk fantes innenfor bygg og anlegg. Innen treteknikk har det vært en styringsgruppe med representanter fra fylke, skole og bedrift. Bedriftene og opplæringskontoret Tre-Ringen har sammen med styringsgruppa vært aktivt involvert i å planlegge innholdet i hver enkelt hospitering i treteknikk på forhånd.

I Buskerud har det vært ulike typer hospitering, med ulik lengde. I treteknikk var det opplegg både på en dag og på fem dager. I den siste hospiteringen var det et mål at læreren skulle kunne ta med seg et produkt hjem fra hospiteringen, som kunne brukes i undervisningen på skolen.

I Hedmark omfattet hospiteringen utdanningsprogrammet helse- og oppvekstfag. Hedmark hadde to modeller. Modell 1 var en åpen ordning rettet mot alle lærere på Vg1 i utdanningsprogrammet. Alle lærere på alle skoler som har helse- og oppvekstfag, ble invitert til å søke om delta. Modell 2 var en modell for lærere på Vg2 helsearbeiderfag og for instruktører og faglige ledere i bedrift. To skoler og to bedrifter/kommuner ble med i utprøvingen av modell 2.

De formulerte målene for modell 1 var å gi deltakerne økt innsikt i lærlingordningen og ulike fag innenfor utdanningsprogrammet, stimulere til økt samhandling mellom skole og bedrift med særlig vekt på prosjekt til fordypning og å styrke lærernes evne til å veilede elevene i yrkesvalget.

I modell 1 hospiterte lærere fem dager i bedrift. Bedriften skulle være en godkjent lærebedrift hvis det ble hospitert i et lærefag. Hospiteringen skulle skje i et fag som ligger utenfor lærernes primærkompetanse. Det skulle med andre ord hospiteres i bredden. Lærerne måtte selv finne hospiteringsbedrift.

For modell 2 var målene å gi lærerne økt innsikt i lærlingordningen, i faglig leder / instruktørs rolle og lærebedriftenes kompetansebehov. Videre var målene å gi lærerne økt kompetanse i å praksisrette undervisningen, å gi faglige ledere / instruktører innsikt i skolens arbeid og organisering og øke kompetanse i pedagogisk metode/tilnæringsmodeller i opplæringen. Etter hvert ble det også lagt til mål om at kvaliteten på innholdet i prosjekt til fordypning (PTF) skulle heves, at metodiske aspekter ved vurdering av elevene i faget (PTF) skulle avklares, samt at samhandlingen mellom skole og lærebedrift skulle styrkes i alle ledd, med særlig vekt på formidlingsfasen. De formulerte målsettingene for modell 2 er videre enn for modell 1 og for de fleste andre fylkenes hospiteringsordninger. De er også mer rettet mot selve opplæringen, både i skole og bedrift.

I modell 2 skulle det være gjensidig hospitering mellom skole og arbeidsliv. Lengden var på åtte til ti dager. Det var i modell 2 gjort mer forarbeid i planleggingen av innholdet i hospiteringen. Det var først en felles samling med fylkeskommunen hvor praktisk gjennomføring, innhold og mål ble klarlagt. Hensikten var å få en felles forståelse av målsettingen med hospiteringen, kunnskap om temaet vurdering og å komme i gang med den praktiske planleggingen. Selve hospiteringen var ment å vare i ti dager, både for lærere i bedrift og for instruktører / faglige ledere i skole. Det skulle avsluttes med en felles dag for oppsummering og erfaringsveksling. Målgruppa for modell 2 var ganske liten, i hvert fall i skolen (seks lærere). Skoleledelsen ble mer involvert i modell 2, blant annet fordi instruktører fra bedrift også skulle inn i skolen.

Hospiteringsprosjektet har vært ledet av fylkeskommunen. Fylkeskommunen holdt et innledende oppstartsmøte med bred deltakelse fra skole og bedrift for å sikre forankring og for å få innspill til innhold og organisering. På bakgrunn av innspill fra møtedeltakerne ble vurdering satt som tema for hospiteringen i modell 2. For denne modellen ble det opprettet en arbeidsgruppe med representanter fra skolene og lærebedriftene (kommunene) og en referansegruppe med bredere representasjon fra skolene og lærebedriftene (kommunene) samt fra Utdanningsforbundet. Disse ble involvert i utformingen av invitasjoner og så videre.

Hedmark har videreført en hospiteringsordning for 2012–2013 på eget initiativ, selv om forsøksperioden utløp i 2012.

Oppland var i en spesiell posisjon fordi fylket siden 1998–1999 allerede hadde hatt en hospiteringsordning for yrkesfaglærere og instruktører / faglige ledere. Fylket valgte å søke om å etablere en utfyllende hospiteringsordning innenfor bygg- og anleggsteknikk. Den «nye» hospiteringsordningen skulle være rettet mot småbedrifter hvor det kan være spesielle utfordringer med gjennomføring av prosjekt til fordypning og kontakten mellom skole og bedrift. Midlene som ble tildelt, skulle gå til å dekke vikarutgifter for lærerne som hospiterte, og tapte arbeidsfortjeneste for faglige instruktører og faglige ledere som hospiterte i skolen. Når man dekket tapte arbeidsfortjeneste, håpet man å få med flere småbedrifter enn i den «gamle» ordningen.

Fylket valgte ut tre skoler til å delta i prosjektet: Valdres vgs., Vinstra vgs. og Hadeland vgs. I disse tre skolene var det åpent for at alle lærere på Vg1 og Vg2 innenfor bygg- og anleggsteknikk kunne delta. Hospiteringen skulle være gjensidig, det vil si at lærere skulle hospitere i bedrifter, og at instruktører / faglige ledere fra disse bedriftene skulle hospitere i skolen. I praksis var ikke alle bedriftene småbedrifter, men småbedriftene var også representert.

På Vg1 skulle hospiteringen i utgangspunktet legges opp slik at det ble utviklet et konkret undervisningsopplegg i fag der skolen manglet lærerkompetanse. Her var vekten altså på hospitering fra bedrift og inn i skole. I sluttrapporten fra oktober 2012 vises det til at instruktører fra bedrifter ble trukket inn i skolen for å «[...] undervise i deler av læreplanen for bygg- og anleggsgfag, og for at elevene skulle få prøvd seg på utstyr og teknikker som skolen ikke har eller besitter.» For Vg1 har formålet med den nye hospiteringsordningen vært at elevene skulle få best mulig kjennskap til og grunnlag for å gjøre sine valg i prosjekt til fordypning på Vg2. Videre skulle det knyttes kontakter mellom skolen (lærere) og bedriften (faglige ledere / prøvenemnd), og bedriftene skulle bli bedre kjent med elevgruppa.

Ordningen for Vg2 har ifølge dokumentasjonen vært knyttet til prosjekt til fordypning. Lærerne skulle i utgangspunktet følge en elev ut i prosjekt til fordypning i en bedrift. Dette har ikke vært gjort i alle tilfeller. I Vg2 var målet at kompetanse og spørsmål fra praksisperioden skulle bli trukket mer aktivt inn som en ressurs i undervisningen på skolen. Videre var målet at elevene skulle oppleve sammenheng mellom det de lærer på skolen, og det de lærer gjennom praksisperioder i arbeidslivet, og endelig skulle elevene få en enda bedre forståelse for skolefagene gjennom det de har lært når de har vært i praksisopplæring i prosjekt til fordypning. Målene har altså vært knyttet til elevene både i Vg1 og i Vg2.

Oslo er det fylket som i utgangspunktet etablerte den mest «åpne» hospiteringsordningen. Mens de andre fylkene startet med å avgrense ordningen til ett eller to utdanningsprogram, og gjerne også noen få skoler, etablerte Oslo en åpen ordning for tre utdanningsprogram: bygg- og anleggsteknikk, design og håndverk og elektrofag. Alle skoler og opplæringskontor/lærebedrifter knyttet til de tre programmene ble invitert til å delta.

Omtrent samtidig som Oslo søkte om å delta i forsøksprosjektet, etablerte de på eget initiativ en hospiteringsordning innenfor bygg- og anleggsteknikk. Dette skjedde i oktober 2010, denne ordningen ble inkorporert i forsøksordningen

Oslo søkte om å ha to modeller: en for gjensidig hospitering mellom skole og bedrift og en modell hvor bedriftene ble trukket inn i skolen for å gjennomføre et opplæringsopplegg. I utgangspunktet skulle hver hospitering ha en varighet på minimum fem dager, men det ble lempet på dette kravet underveis for å få flere med i ordningen.

Formålet med hospiteringsordningene har vært å:

- oppdatere faglig kompetanse hos programfaglærere i de tre utdanningsprogrammene (BA, DH og EL)
- øke bedriftenes og skolenes bevissthet om, og forståelse for, det fireårige løpet
- utvide skolens kontaktnett blant bedrifter samt stimulere til økt framtidig samarbeid mellom skole og arbeidsliv

Fylkeskommunen delegerte til en videregående skole i fylket å administrere prosjektet. Denne skolen hadde fra før status som ressurskole. Ressursskolen var ansvarlig for de faglige nettverkene for de tre aktuelle utdanningsprogrammene. Nettverkene består av representanter fra skoler, lærebedrifter, opplæringskontor og prøvenemnder. Skolene og opplæringskontorene fikk i oppdrag å kartlegge interesse og behov for hospitering i henholdsvis skole og bedrift. Oslo har hatt en enkel søknadsrutine der lærerne selv skulle søke ressursskolen direkte. Oslo, ved ressursskolen, har valgt å la hospiteringen vokse fram nedenfra, men det tok lang tid før det skjedde noe særlig hospitering. I underveisrapporten fra juni 2011 skriver ressursskolen:

Vi opplever det som en vanskelig balansegang på den ene siden å «presse på» den enkelte avdelingsleder og lærer med sikte på å få opp aktivitetsnivået raskt, og på den andre siden å la disse bruke den tiden som er nødvendig for å sikre både nødvendig motivasjon hos deltakerne og at hospiteringen skjer innenfor en ramme som oppleves som akseptabel for den enkelte avdeling.

I Møre og Romsdal har forsøksordningene med hospitering vært knyttet til to skoler – Borgund vgs. (avdelingen i Ørskog) og Romsdal vgs. – og til ett utdanningsprogram ved hver av skolene: restaurant- og matfag (RM) i Borgund/Ørskog og teknikk og industriell produksjon (TIP) i Romsdal. Administrasjonen av ordningene har i stor grad vært delegert til den enkelte skole og avdeling. Både på TIP i Romsdal og i RM i Borgund fikk alle programfaglærerne tilbud om å hospitere. I begge utdanningsprogram/skoler har målet vært å få til hospitering begge veier, både fra skole til bedrift og motsatt. I TIP var det likevel vanskelig å få bedrifter med på hospitering inn i skolen, hovedsakelig på grunn av tids- og produksjonspresset i bedriftene. I RM har det derimot vært et visst omfang også når det gjelder hospiteringen fra bedrift og inn i skolen, selv om det også her har vært flere lærere enn instruktører som har hospitert.

Romsdal vgs. har siden 2003 hatt et tett samarbeid med næringslivet gjennom et eget forum for TIP-fagene, hvor bedriftene som rekrutterer fra disse fagområdene, er representert. Dette forumet har også et arbeidsutvalg som har vært viktig for å planlegge hospiteringen ut i bedrift. For øvrig har avdelingsledelsen på skolen vært mye involvert i planleggingen. Det var også et etablert samarbeid mellom Borgund vgs. og arbeidslivet innen restaurant- og matfagene. Den enkelte lærer har selv tatt kontakt med bedriftene for å avtale hospiteringen.

I søknaden om delta i forsøksordningen viste Møre og Romsdal fylkeskommune til at Kunnskapsløftets læreplaner krever et kompetanseløft blant lærerne, og at hospitering kan gi lærerne kompetanse som de ikke kan få andre steder, blant annet i fag de ikke kjenner godt. Et tettere samarbeid med arbeidslivet kan også gi lærerne bedre innsikt i kravene til et yrke og dermed gjøre det lettere å veilede elevene i yrkesvalget.

Det bakenforliggende formålet med hospiteringen i TIP har vært å øke rekrutteringen til utdanningsprogrammet, og lærernes kunnskap om fagene/yrkene og karrieremulighetene er viktige for at elevene skal kunne gjøre gode yrkesvalg. I sluttrapporten skriver skolen:

Det å ha gode og faglig oppdaterte kontaktlærere og faglærere, få til gode overgangsordninger mellom ungdomsskole og videregående skole, samt overgangen mellom videregående skole og bedrift for elevene, etablere tette og gode samarbeidsorganer i samarbeidet mellom skole og bedrift og ha godt skolerte og oppdaterte instruktører og faglige ledere ute i bedriftene, var de viktigste målsettingene.

Formålet med hospiteringen i RM har vært å få inn representanter for faggrupper innenfor Vg2 matfag for å inspirere elevene innen de områdene der egne lærere føler de ikke har full kompetanse, samt å øke kompetansen blant lærere i disse fagene. Samtidig håpet skolen å øke rekrutteringen til servitørfaget ved å få inn engasjerte servitører/hovmestere i opplæringen. Som følge av formålene har hospiteringen fra skole og ut i bedrift vært i bredde, det vil si andre fag enn lærernes egne.

5 Erfaringer fra casene

I dette kapittelet beskrives casematerialet systematisk. For hvert fylke og hver skole som er besøkt, beskrives det hvordan hospiteringen ble gjennomført, og hvilke effekter den oppleves å ha hatt. Perspektivet i dette kapittelet er fra den enkelte som har hospitert, sin side. Vi gir ikke en fullstendig beskrivelse av hvordan prosjektet har vært organisert og gjennomført, men beskriver det slik det har framstått for den enkelte lærer og instruktør / faglige leder. Omtalen av hvert fylke avsluttes med en sammenfattende vurdering, med vekt på å beskrive hvilke faktorer som har bidratt til at resultatet har blitt som det har blitt.

Buskerud

Buskerud
Service og samferdsel (SS) – åpent for alle lærere
Bygg- og anleggsteknikk (BA) – lærere på Vg2 treteknikk
19 yrkesfaglærere 9 fra bedrift

I prosjektperioden har Buskerud hatt forsøk med hospitering innenfor to utdanningsprogram: service og samferdsel og bygg- og anleggsteknikk. Femten lærere fra seks forskjellige skoler i fylket har hospitert innen service og samferdsel. Ni lærere har hospitert i salgsfaget, de øvrige har hospitert i IKT-servicefaget, logistikkfaget og reiselivsfaget. Hospiteringen innen bygg- og anleggsteknikk var avgrenset til programområdet treteknikk. To skoler i fylket tilbyr treteknikk på Vg2. To lærere fra hver av de to skolene har deltatt i hospiteringsordningen. I tillegg til at lærere har hospitert i bedrift, har det vært et visst innslag av hospitering fra arbeidslivet inn i skolen innenfor treteknikk. Hospiteringen fra

bedrift inn i skolen omfatter ni deltakere fra fem forskjellige bedrifter innen treteknikk.

Vår beskrivelse av erfaringene i Buskerud er basert på intervjuer med prosjektleder i fylkeskommunen og intervjuer i to skoler, ett opplæringskontor og en bedrift som har tatt imot lærere på hospitering. I skolene har vi intervjuet avdelingsledere og lærere. I

opplæringskontoret intervjuet vi daglig leder, i bedriften intervjuet vi opplæringsleder og daglig leder. Intervjuene ble gjennomført i oktober 2011 og i mai 2012. I oktober 2011 hadde lærerne som underviste på service og samferdsel, ennå ikke hospitert, og de ble derfor i første omgang intervjuet om sine forventninger til hospiteringen. I mai 2012 gjennomførte vi et nytt intervju med to av lærerne om deres erfaringer og utbytte i etterkant av hospiteringen.

Initiativ og gjennomføring

Prosjektleder i Buskerud forteller at et viktig formål med å delta i hospiteringsordningen var et ønske om å styrke samarbeidet mellom skole og arbeidsliv, spesielt innenfor området service og samferdsel. Yrkesopplæringsnemnda og HSH (nå Virke) var viktige pådrivere for å delta i prosjektet. Seks skoler i Buskerud tilbyr service og samferdsel, og alle de aktuelle skolene ble invitert til å delta i ordningen. Da invitasjonen fra Utdanningsdirektoratet om hospiteringsforsøket kom, sendte fylkeskommunen en henvendelse om å delta til alle opplæringskontor i fylket. Opplæringskontoret for treteknikk meldte raskt sin interesse for å være med. Det ble utformet en prosjektsøknad i samarbeid med avdelingsledere for bygg- og anleggsteknikk ved de to videregående skolene i fylket som tilbyr treteknikk på Vg2. Denne søknaden ble integrert i prosjektsøknaden fra fylkeskommunen til Utdanningsdirektoratet. Ordningen skulle primært omfatte hospitering fra skole inn i bedrift, men man ønsket også å legge til rette til hospitering fra bedrift inn i skolen.

Leder for opplæringskontoret Tre-Ringen bekrefter at det i utgangspunktet var etablert et godt samarbeid mellom skolene og bedriftene innen treteknikk, men at samarbeidet tidligere primært har dreid seg om utplassering av elever og rekruttering av lærlinger. Gjennom forsøk med hospitering mellom skole og bedrift så man en mulighet for å utvikle et tettere samarbeid som også omfattet lærernes kompetanseutvikling og innholdet i undervisningen. Et viktig formål var å bedre rekrutteringen til medlemsbedriftene ved å synliggjøre programområdet treteknikk og spesielt trevare- og bygginnredningsfaget (også kalt snekkerfaget) i undervisningen⁶:

«Vi prøver å inspirere, prøver å få lærerne til å bruke snekkerfaget i sin undervisning på Vg1. Vår utfordring er at det i hovedsak er tømmerlærere. De driver med tømmerundervisning. For det er de trygge på. Det genererer søkere til byggeteknikk, ikke til andre områder. Der vi lykkes best med å få søkning til vårt fag, der er det en holdning og en kompetanse, og så er det et undervisningsopplegg som gjør at vår fagretning blir synliggjort.» (opplæringskontoret)

⁶ Programområdet treteknikk omfatter tre fag: trelastfaget, limtrefaget og trevare- og bygginnredningsfaget.

Opplæringskontoret har 17–18 medlemsbedrifter i Buskerud og Vestfold. Fem av medlemsbedriftene ble valgt ut av opplæringskontoret til å delta i hospiteringsprosjektet. Opplæringskontoret tok også direkte kontakt med de to skolene i fylket som har tilbud om treteknikk på Vg2.

Avdelingsleder i bygg- og anleggsteknikk på skole A forteller at det var interessant for skolen å etablere et tettere samarbeid med trevareindustrien, blant annet fordi bedriftene har kostbare maskiner og utstyr som det ikke vil være mulig for skolene å skaffe seg. Det var derfor viktig for lærerne å få mulighet til å gjøre seg bedre kjent med disse bedriftene og etablere nye kontakter. Fra skolens side var det vesentlig å legge til rette for at lærerne skulle hospitere uten at elevene var til stede, ut fra en vurdering om at dette ville gjøre kompetansesituasjonen for lærerne mer reell.

Hospiteringsordningen var primært aktuell for de fire lærerne som underviste på Vg2 treteknikk ved de to skolene. Avdelingsleder ved skole A informerte sine lærere om at skolen skulle delta i et hospiteringsprosjekt, og lærernes reaksjon var positiv.

Ved prosjektoppstart organiserte fylkeskommunen en felles samling for skolene, bedriftene og opplæringskontorene som skulle delta i hospiteringen. Prosjektleder fra Utdanningsdirektoratet informerte om hospiteringsordningen. Deretter jobbet man i arbeidsgrupper innen henholdsvis treteknikk og salg og service. Innenfor treteknikk ble det diskutert hva bedriftene kunne tilby, og hvilke ønsker og forventninger de på sin side hadde til skolen. Lærerne kom også med sine ønsker.

Det ble utformet et hospiteringsopplegg i flere trinn. Først skulle de fire lærerne reise sammen ut til de fem bedriftene, hvor det i forkant var lagt opp til et heldagsprogram ved hver bedrift. Hensikten var å gi lærerne grunnleggende kunnskap om bedriftene og etablere kontakt. Fra bedriftenes side stilte daglig leder og opplæringsleder. I neste fase skulle lærerne hospitere enkeltvis i bedriftene. Tanken var at hver lærer skulle hospitere i to forskjellige bedrifter, med en hospiteringsperiode på én uke i hver bedrift. Det var lagt opp til at lærerne i løpet av uka skulle være med på å produsere et konkret produkt (trapp, dør eller vindu) som de så kunne ha med seg tilbake på skolen og ta i bruk i undervisningen. Fase tre var et felles kurs i CNC-tegning for de fire lærerne. I fjerde og siste fase skulle representanter fra bedriftene komme til skolene. Hensikten med dette var i første rekke at bedriftene skulle se hvordan skolene legger opp sin undervisning, og få innsikt i hvordan lærerne tolker læreplaner og vurderer elevenes arbeid.

Da vi gjennomførte våre intervjuer, var første fase gjennomført. Fase to var i gang ved at én lærer hadde hospitert i en trappebedrift i en uke.

Daglig leder i trappebedriften forteller at bedriftens motiv for å delta i ordningen var å utvikle lærernes kompetanse, og videre at dette igjen kunne gi grunnlag for rekruttering av lærlinger til bedriften:

«Vår motivasjon er at vi ser stor nytte av at lærerne får innsikt i hva vi driver med. For det har de nok i veldig liten grad før de kommer hit. Om lærerne får en god innsikt

i det, så er de veldig mye bedre skikka til å lære opp elevene, men også til å motivere elevene til å søke seg hit. Og kanskje se hvilke av dem som kan være egna til det.»

Læreren som er intervjuet, er selv utdannet møbelsnekker, men manglet kompetanse innen trappeproduksjon. I løpet av hospiteringsuka var hun med på hele produksjonsprosessen, fra tegning av trappa til overflatebehandling med ulike lakktyper. Hun fikk hele tiden oppfølging fra den personen i bedriften som hadde ansvaret for den til enhver tid aktuelle arbeidsoppgaven. Fra bedriftens side så man lærernes aktive deltakelse i produksjonen og én-til-én-oppfølging som helt nødvendig:

«Jeg kan ikke se at dette kan gjøres på en måte uten at det legger beslag på tid. Det at en lærer kommer hit og bare er her og går rundt og kikker, det ville være nytteløst egentlig. Det ville ikke hatt noen hensikt».

Trappa ble laget som et byggesett som læreren fikk med seg til skolen for å bruke i undervisningen. Det ble brukt ulike tresorter i produksjonen slik at trappa også kunne brukes for å gi elevene praktisk undervisning i trelære. Læreren tok bilder underveis for å dokumentere hvordan trappa ble produsert. I etterkant av hospiteringen laget hun en PowerPoint-presentasjon fra hospiteringen. Tanken var at denne presentasjonen også skal brukes i undervisningen, og at den skal kunne fungere som et eksempel på hvordan elevene selv kan dokumentere egen erfaring og læring i forbindelse med praksisperioder i prosjekt til fordypning.

Mens læreren var ute i hospitering, hentet ledelsen inn en vikar. Vikaren var en lærer som har undervist ved skolen i mange år, men som da nylig var pensjonert.

Hospiteringen innen service og samferdsel i Buskerud hadde et annet utgangspunkt enn treteknikk, med et mindre etablert samarbeid mellom skolene og arbeidslivet. Mange av lærerne som underviser på dette utdanningsprogrammet, har selv høyskoleutdanning innen økonomiske og administrative fag og har dermed liten eller ingen personlig arbeidserfaring fra den delen av yrkeslivet som elevene skal ut i. Samtidig er dette et utdanningsprogram der en stor andel av elevene ikke går ut i lære, men velger påbygging til generell studiekompetanse.

Det ble utformet et opplegg for hospitering i salgsfaget i samarbeid med en dagligvarekjede med egen internopplæring. I alt meldte ti lærere i fylket seg på et kursopplegg for assisterende butikksjefer i en dagligvarekjede. Her deltok lærerne sammen med de ansatte i dagligvarekjeden. Opplæringen hadde et omfang på seks dager, fordelt over to samlinger. Før lærerne deltok på kurset, ble det gjennomført en felles «kickoff»-samling, der formålet var å klargjøre forventninger og forpliktelser.

Avdelingsleder for service og samferdsel ved skole B fikk høre om hospiteringsprosjektet gjennom fylkets fagnettverk for service og samferdsel. Fra ledelsens side var et viktig formål med å delta i hospiteringen at lærerne skulle få økt innsikt i hva som skjer i næringslivet, og få flere praktiske eksempler som de kunne ta med seg i

undervisningen. «Skal du lære noen om reiseliv, er det greit at du vet litt om hva du utdanner dem til», sier avdelingsleder.

Flere av lærerne ved skolen var interessert i å være med, og skolen søkte derfor om å få være med på prosjektet. Tre av lærerne ville hospitere i salgsfaget, mens én lærer ønsket å hospitere i reiselivsfaget. Lærerne begrunnet sin interesse for hospitering med at de ønsket et tettere samarbeid med bedrifter og økt innsikt i hvordan næringslivet fungerer:

«Jeg har jo aldri jobba i dagligvare, så jeg aner ikke hva det handler om. Så jeg vil jo gjerne få vite litt mer om den delen av salgsfaget. Som regel når vi snakker om salgsfag, så tenker vi på å stå i klesbutikk og kjøpesenter. Det er jo mange som ikke tenker på dagligvare og hvilke karrieremuligheter man har innenfor det systemet.»

Et viktig formål med hospiteringen fra lærernes side var også å få flere praktiske eksempler til bruk i undervisningen av elevene: «Elever som går service og samferdsel, de velger jo ting fordi de tror det er praktisk. Og da må vi jo ha noen praktiske oppgaver eller praktiske vinklinger.»

Når lærerne har hospitert, har det vært satt inn vikar. Muligheten for å få dekket vikarutgifter har ifølge avdelingsleder nærmest vært en forutsetning for at ordningen skulle kunne fungere. Det har i liten grad vært hentet inn vikar utenfra. Enten har lærerne vikariert for hverandre, eller så har avdelingsleder selv gått inn som vikar.

Vi vendte tilbake til skolen for en ny intervjurunde i mai 2012. Tre av lærerne hadde da gjennomført sin hospitering i salgsfaget, og vi intervjuet to av dem. Hospiteringen i reiselivsfaget var derimot ikke gjennomført. Det ble først ordnet med hospiteringsplass i en reiselivsbedrift, men bedriften trakk seg på grunn av at de ikke hadde kapasitet til å ta imot en lærer i hospitering. Avdelingsleder tok da kontakt med en annen bedrift i nærmiljøet som stilte seg positiv til å ta imot en lærer. Lærerne som er intervjuet, er usikre på årsaken til at heller ikke dette ble noe av, men gir uttrykk for at reiselivsbedrifter generelt framstår som lite positive til å ta imot både elever og lærlinger: «De sier at de trenger lærlinger, men når du kommer dit og vil ha en avtale, så trekker de seg. De mener at de ikke har tid».

Lærerne legger vekt på at det at det fantes et ferdig utviklet kursopplegg i salgsfaget, gjorde det lettere for alle parter å gjennomføre hospiteringen: «Det kunne sikkert vært gjort på andre måter, men denne finnes jo da. Man trenger ikke å finne opp ting sjøl».

Utbytte av hospiteringen

På intervjutidspunktet hadde læreren på skole A nylig hospitert i en trappefabrikk. Selv om hospiteringsperioden kun varte én uke, mener hun selv at hun har hatt et stort faglig utbytte av oppholdet: «Jeg ser jo at jeg har blitt en mye flinkere trappesnekker og kan komme tilbake til mine elever mye tryggere som en underviser». På spørsmål

om hun kunne ha lært seg dette på andre måter en gjennom hospitering, svarer hun klart nei. «Nei, hvordan skulle jeg ha gjort det? Sittet og lest meg til det? Nei, nei, det er helt blankt nei!» I tillegg legger hun stor vekt på betydningen av å lære bedriften og de ansatte å kjenne og at dette betyr mye for det videre samarbeidet mellom skole og bedrift:

«Det viktigste er at jeg blir kjent med bedriften og de som styrer den bedriften. De blir veldig godt kjent med meg som lærer. Og jeg har nå en mye større mulighet til å samarbeide godt med dem – som er så viktig for oss som fra andre klasse skal begynne å utplussere elever og skaffe lærlingplasser til elevene.»

Læreren opplevde det som en stor fordel at hun kunne følge et fastlagt program under hospiteringsperioden. Ved at hun kunne følge trappa gjennom hele produksjonsprosessen, ble hun kjent med en stor del av arbeidsstokken i bedriften.

Selv om hun opplever at hun fikk stort utbytte av å hospitere i en uke, kunne hun godt ha tenkt seg å hospitere i 14 dager i samme bedrift. Hun ser imidlertid at dette ville ha vært vanskelig for elevene. Hun mener også at det ville ha vært vanskelig å gjennomføre hospiteringen dersom skolen ikke hadde hatt tilgang til en kvalifisert snekkerlærer som kunne settes inn som vikar. I forkant av hospiteringen laget hun en plan for hva elevene skulle gjøre fra dag til dag. Hospiteringen førte imidlertid ikke til noe merarbeid i etterkant.

Læreren er skeptisk til muligheten eller verdien av å dele egne erfaringer fra hospitering med kolleger: «Jeg kunne kanskje ha kursa andre lærere, men det blir ikke det samme. Du må være der ute og gjøre ting.»

Også de to lærerne på skole B som hospiterte i salgsfaget, forteller at de har hatt stort utbytte av hospiteringen. En av dem mener at dette er ett av de beste kursene hun har vært på:

«Nå i ettertid når jeg har vært på (dagligvarekjeden), så ser jeg jo at dette er ett av de beste kursene jeg har vært på. Selv om vi ikke har hospitert ute i butikkene. Men vi har fått mye bakgrunn, ikke bare hva som skjer i butikkene, men om hva som kan skje videre, og systemet deres, hvordan det fungerer. Det som jeg synes er viktig for oss som lærere, er at vi får dette litt nært.»

Kursopplegget var i utgangspunktet utformet for assisterende butikksjefer i dagligvarekjeden, og ikke alt var like relevant for lærerne. Det meste av innholdet var likevel ifølge lærerne relevant ut fra målene i læreplanen. På noen områder, som svinn og sikkerhet, opplever lærerne at lærebøkene er mangelfulle. I hospiteringen fikk de mange gode eksempler som de kunne ta i bruk i sin egen undervisning. Alle presentasjonene fra samlingene var samlet i en perm som lærerne fikk med seg, og som de mener de vil ha stor nytte av i ettertid.

I tillegg til at lærerne fikk med seg praktiske eksempler til bruk i undervisningen, forteller de at de også lot seg inspirere av foreleserne på kurset:

«De hadde en måte å legge fram ting, dette er jo praktiske mennesker som sitter på skolebenken, og for å de skal forstå hva det dreier seg om, og være interessert i å lære, så la de det opp på en måte som var veldig fengende. Jeg tenker i forhold til elevene, så kan vi jo ta med oss litt av det også».

Selv om lærerne lot seg inspirere, mener de likevel ikke at hospiteringen har ført til store endringer i måten de legger opp undervisningen på. De føler derimot at de har fått et bedre grunnlag enn før for å gi elevene råd og veiledning når det gjelder videre utdanning og yrkesvalg: «Man vil jo gjerne at elevene i videregående skal ta fagbrev og gå den veien, at ikke alle skal gå til allmenn påbygging. Og da å vite litt om hva som skjer, og hva slags muligheter de ha, det tror jeg er viktig». Dette er informasjon som lærerne opplever at de vanskelig kunne ha fått på annen måte enn ved å delta i hospiteringsordningen og gjennom kursopplegget komme i kontakt med forelesere og deltakere med personlig erfaring fra den delen av arbeidslivet som elevene eventuelt skal ut i.

Lærerne som har hospitert, kunne godt tenke seg å hospitere igjen i andre bedrifter, og de har også snakket om å invitere folk fra bedriften inn i skolen.

Vurdering

I Buskerud har man hatt forsøk med hospitering i to svært ulike utdanningsprogram med ulike tradisjoner for fagopplæring og samarbeid mellom skole og arbeidsliv. En vurdering av utfallet av hospiteringen må sees i lys av dette. Innen treteknikk var det i utgangspunktet etablert et godt samarbeid mellom skoler og bedrifter. Gjennomføringen ble også lettere ved at man hadde et aktivt opplæringskontor som fungerte som en døråpner inn i de aktuelle bedriftene. Både opplæringskontor og bedrifter har stilt opp på felles samlinger, og hospiteringsordningen har vært forankret i ledelsen i bedriftene som har deltatt. Opplæringskontoret og bedriftene har også deltatt aktivt i planleggingen og utformingen av hospiteringsperiodene. Innenfor service og samferdsel måtte det brukes mer tid på utvikling av samarbeidsrelasjoner. Det var mer utfordrende å få bedriftene til å delta på samlingene, og prosjektleder i fylkeskommunen måtte ta på seg en mer aktiv pådriverrolle i prosjektet. Bedrifter som først sa ja til å ta imot lærere i hospitering, trakk seg senere på grunn av mangel på tid.

Bedriftene innen treteknikk som har deltatt, har en klar motivasjon for å delta i hospiteringsordningen. For dem er lærlingordningen en viktig rekrutteringsvei. Ved å ta imot lærere i hospitering kan de bidra til å synliggjøre og formidle eget fag i undervisningen. For servicebedriftene er lærlingordningen mindre viktig som rekrutteringsvei. Dette er trolig en sentral del av forklaringen på at det å ta imot lærere i hospitering ikke har vært like høyt prioritert i disse bedriftene som tilfellet var innen treteknikk.

Likevel har 15 lærere hospitert, de fleste innen salgsfaget. En viktig grunn til at dette lot seg gjennomføre, var at man fikk en avtale med en dagligvarekjede om at lærere kunne delta på et kursopplegg som allerede var ferdig utviklet.

Både læreren som hospiterte i treteknikk, og lærerne som hospiterte i salgsfaget, opplevde det som positivt at det var utarbeidet et klart program for hele hospiteringsperioden. De visste når hospiteringen skulle skje, og hva de skulle være med på, og de følte at de ble godt mottatt da de kom til bedriftene. Planleggingen gjorde det også lettere for skoleledelsen å legge til rette for hospiteringen ved å skaffe vikar.

Læreren som hospiterte innen treteknikk, hadde hatt en ukes opphold i en bedrift og skulle senere hospitere en uke til i en annen bedrift. Hun syntes hun fikk stort utbytte av å hospitere i en uke, men hun kunne også godt ha tenkt seg å ha vært i bedriften i 14 dager. Lærerne som hospiterte innen salgsfag, deltok på to samlinger som begge varte i tre dager. Også de syntes at omfanget var passe langt. Antall dager i seg selv synes ikke å være avgjørende. Lærerne tilpasser sine forventninger til den rammen hospiteringsopplegget faktisk har. Det generelle inntrykket ut fra intervjuene er at hvert kompetanseutviklingstiltak som medfører flere dagers fravær, krever planlegging og organisering for å skaffe vikar og gjennomføre alternative undervisningsopplegg for elevene. Selv med vikar vil fraværet som regel medføre noe merarbeid for lærerne, men lærerne som er intervjuet, opplevde ikke dette som en stor belastning. De legger samtidig vekt på at dette var noe de selv var interessert i å delta på. De legger vekt på verdien av å vite «hvordan det faktisk er der ute», ikke minst gjelder dette for lærere som underviser på yrkesfag. Selv opplevde alle lærerne som er intervjuet, at hospiteringen innfridde de forventningene de hadde på forhånd, og at de også fikk utbytte på andre områder enn de hadde sett for seg. Eksempelvis opplevde snekkerlæreren å få et stort faglig utbytte av hospiteringen, mens lærerne innen service og samferdsel ble inspirert av det pedagogiske opplegget til foreleserne fra dagligvarekjeden. De hadde en klar oppfatning av at alle yrkesfaglærere ville ha nytte av å hospitere, men var likevel skeptiske til å gjøre hospitering obligatorisk: «Vi vil nok alltid komme borti de som kommer til å steile hvis de får beskjed om at de skal på hospitering. Jeg vet ikke om det er noen god løsning å ha det som tvang». Samtidig ga lærerne uttrykk for at nettopp de lærerne som er mest negative, kanskje er dem som egentlig hadde hatt størst behov for å hospitere.

I begge skolene har avdelingsledelsen ved skolen vært positive til hospiteringen, og de har selv deltatt aktivt i planleggingen og gjennomføringen av hospiteringen. De har lagt til rette for hospitering ved å skaffe vikar, og de har forsøkt å inngå avtaler om hospitering med aktuelle bedrifter. Avdelingsledelsens engasjement og tilrettelegging har trolig gjort det lettere for lærerne å delta i hospiteringen og dermed også bidratt positivt til utbyttet.

Hedmark

Hedmark
Helse- og oppvekstfag
Modell 1 – Vg1 19 lærere
Modell 2 – V2 Helsearbeiderfag Tre utvalgte skoler Gjensidig hospitering skole - bedrift 3 lærere 10 instruktører

Hedmark har hatt forsøk med hospitering innenfor helse- og oppvekstfag, eller helse- og sosialfag, som det het fram til skoleåret 2012–2013. I Hedmark har til sammen 22 lærere og 10 veiledere / faglige ledere fra kommunene (lærebedriftene) deltatt i hospitering innenfor forsøkene i perioden 2010–2012.

Hedmark har hatt to hospiteringsmodeller: modell 1 for Vg1-lærere og modell 2 for Vg2-lærere. Alle Vg1-lærere på helse- og sosialfag i fylket har kunnet søke om hospitering etter modell 1. Modell 2 har omfattet Vg2-lærere i helsearbeiderfag på to utvalgte skoler samt veiledere og faglige ledere fra to av de kommunene som elever fra disse skolene søker seg til når de skal ha læreplass. I modell 2 har det vært lagt ned et mer omfattende planleggingsarbeid, hvor fylkeskommunen, skole-/

avdelingsledelse og lærebedriftene har vært involvert, i tillegg til den enkelte lærer. Skoleledelsen er forutsatt å være tyngre involvert i planlegging, gjennomføring og evaluering i modell 2.

Grunnlaget for beskrivelsen av erfaringene i Hedmark er intervjuer med prosjektleder på fylkeskommunalt nivå og intervjuer på to skoler og i to lærebedrifter. I skolene er lærere på både Vg2 og Vg1 intervjuet, samt prosjektleder lokalt eller avdelingsleder. I bedriftene er både veiledere som har vært i skolen, og ledere for enheter som har tatt imot lærere på hospitering, intervjuet. Intervjuene på skolene og lærebedriftene ble gjennomført i januar–februar 2012. I tillegg har vi benyttet skriftlig materiale fra prosjektet, se kapittel 3. For nærmere omtale, se metoddelen av kapittel 1.

Modell 1

Initiativ og gjennomføring

Prosjektleder forteller at administrasjonen av modellen har vært enkel. «Det føles som fjernstyring», sier prosjektleder, særlig når hun sammenligner med modell 2. Fylkeskommunen sendte ut invitasjon til skolene om at Vg1-lærere kunne søke om midler til hospitering.

Lærerne på skole A, den som også var med i modell 2, forteller at Hedmark fylke sendte en e-post, og at det var telefonisk kontakt, og at temaet så var oppe på en samling i regi av fylket. (Dette var en samling som ble avholdt i forbindelse med hospitering i modell 2.) Den ene læreren på skole A tok da kontakt med faglederen på sin avdeling, og de ble enige om å sende en søknad. Avdelingen informerte også på avdelingen om at alle fikk tilbudet om hospitering. Deretter var det opp til den enkelte lærer å knytte kontakt med et hospiteringssted.

Lærerne på skole B forteller at de fikk høre om muligheten til å hospitere av avdelingslederen på skolen våren 2011. Den ene læreren forteller at dette var noe hun lenge hadde hatt lyst til. Avdelingslederen oppfordret dem til å søke. Også på skole B var det lærerne selv som skaffet hospiteringssted.

På skole A var det ikke flere enn de to intervjuede Vg1-lærerne som skulle hospitere. På spørsmål om de andre lærerne også ønsket å dra ut, svarer lærerne at det opprinnelig var fire Vg1-lærere som hadde veldig lyst, men at det var flere grunner til at det bare ble to. Det kunne være familiesituasjonen som gjorde det vanskelig å få til, men også det høye tempoet i arbeidet. «Det blir en ekstra utfordring da, når du skal være borte, og du skal tenke på hva skal klassen min og elevene gjøre mens jeg er borte. Jeg må finne på opplegg til vikaren og ivareta elevene», sier en av lærerne.

På skole B sier lærerne at det var fem Vg1-lærere som hadde hospitert. Det var to som ikke hadde hospitert, uten at lærerne utdyper hvorfor. Hver og en valgte selv hvilket fag og hvilken lærebedrift hun ville hospitere i.

Lærerne på skole A valgte begge å hospitere i helsearbeiderfaget fordi de kunne tenke seg å få mer innblikk i helsefagarbeideryrket: «[...] å se hvordan de kommuniserer med de eldre, og så se teori og praksis mer sammen og å få tips til å yrkesrette fagene våre». Lærerne har ulik fagbakgrunn, en av dem har jobbet i omsorgssektoren før hun ble lærer, den andre i helsesektoren, men ingen av dem er utdannet som hjelpepleiere eller omsorgsarbeidere. De sier også at de synes det er verdifullt å knytte en enda bedre kontakt mellom skole og utplasseringsstedene (for elever som skal ut i prosjekt til fordypning). De stedene de har hospitert hos, er viktige utplasseringssteder. En av lærerne viser til at elevene som blir utplassert, noen ganger føler seg overlatt til seg selv, og at det er viktig at elevene blir tryggere på å spørre og gjøre ting. Det er lettere hvis de har en fast kontaktperson som de kan forholde seg til. En av lærerne sier: «Det er en av hovedgrunnene til at jeg vil ut, at jeg skal hjelpe elevene til å få en bedre praksis. Jeg kommer til å ha den hatten på meg, hvordan ville jeg oppleve det her som elev, og hele tiden reflektere rundt det.»

Et av stedene tar også inn lærlinger, og den ene læreren sier at det er verdifullt at de som lærere «[...] kan mer om den ordningen slik at vi kan tilpasse opplegget som hånd i hanske når de skal ut som lærlinger.»

Lærerne på skole B valgte også begge å hospitere i helsearbeiderfaget for å bli bedre kjent med faget og med praksisplassen elevene går til:

«Jeg ville bli litt bedre kjent med hvilke arbeidsoppgaver som helsefagarbeideren har. Bli litt kjent med den, altså praksisplassen hvor jeg følger opp elever. For å bli litt kjent med rutiner, at det skulle bli lettere å veilede elevene i etterkant, da. Lære rutiner som de også har på sykehjem. Få litt oppdatering på det. Hygiene, ergonomi, forflytning og i det hele tatt».

Begge lærere kjenner barne- og ungdomsarbeiderfaget bedre, men valgte helsearbeiderfaget for hospitering fordi det er et stort fag som de ønsker å kjenne bedre.

På begge skoler forteller lærerne at de møtte en veldig positiv holdning da de tok kontakt med virksomhetene de hospiterte i. Lærerne brukte kontaktnettet de hadde fra før, men de kjente ikke nødvendigvis virksomheten veldig godt.

På intervjuutidspunktet hadde lærerne på skole A ennå ikke vært ute og hospitert (fordi skolen var en av skolene som også var med på i modell 2). De skulle ut våren 2012, mens lærerne på skole B begge hadde hospitert i løpet av høsten 2011.

Lærerne på skole B hadde vært ute i fem eller seks dager sammenhengende, fem dager var også planen for lærerne på skole A.

Den ene læreren på skole B forteller at hun var med på de forskjellige oppgavene og rutinene på institusjonen hun hospiterte ved. Hun forteller at hun gikk i tillegg til bemanningsplanen og derfor fikk gjort noen oppgaver som det kanskje ikke var så mye tid til ellers. Hun aktiviserte de eldre der hun var, gikk turer med dem, bakte osv. Etter hvert tok hun også ansvar for å utføre oppgaver alene. Den andre læreren på skole B forteller at hun gikk inn og deltok i rutinene på avdelingene: morgenstell, frokost, aktivisering som trim, sang og spill og så lage eller servere middag. «Ja, det er vel det vesentlige. Det gikk i stell og mat og aktivisering», sier hun. Hun var på tre forskjellige avdelinger på institusjonen: somatisk, demens og psykiatri. Lærerne på skole A forteller at de så for seg at de skulle følge rutinene på de institusjonene de skulle ut i, og observere hvordan det gjøres.

Lærerne på skole B forteller at de ikke hadde så mye kontakt med virksomhetene for å planlegge hospiteringen. Den ene læreren sier at hun hadde kontakt med avdelingsleder, og de ble enige om hvilke avdelinger hun skulle være på.

Lærer 1: – Noe mer om arbeidsoppgaver gikk vi ikke inn på. Vitsen var å observere og lære mest mulig om de rutinene som de har.

Intervjuer: – Og det er kanskje ikke så store forskjeller fra uke til uke?

Lærer 1: – Nei.

Lærer 2: – Jeg hadde ikke noe på forhånd, jeg visste at jeg skulle på korttidsavdeling og skulle møte klokken åtte om morgenen.

Ettersom rutinene stort sett er de samme for hver uke, opplever ikke lærerne det som så viktig å planlegge akkurat hvilke arbeidsoppgaver de skal være med på.

Det ble satt inn vikarer for lærerne på skole B som var borte, men de måtte legge hospiteringen til en uke da det ikke skjedde noe spesielt, og da ikke andre var ute og hospiterte. Lærerne var gjerne vikarer for hverandre, dessuten prøvde de å redusere vikarbehovet ved å ha prøver og andre arbeidsoppgaver for elevene som ikke krever vikar. Lærerne opplever at det var litt merarbeid å være ute, men at det gikk ganske greit. Lærerne på skole A skulle også velge uka selv, men måtte selv finne en praktisk løsning for å ta hånd om elevene mens de var borte.

Etter hospiteringen har det ikke vært noen systematisk erfaringsdeling på avdelingen. Det har skjedd litt tilfeldig når de har hatt fellesmøter og avdelingsleder har spurt hvordan det har vært. I tillegg snakker man litt med hverandre uformelt.

Utbytte av hospiteringen

Den ene læreren på skole B er svært positiv til hva hun har lært gjennom hospiteringen faglig og i form av kunnskap om elevenes praksissteder:

«Jeg syntes det var kjempebra. Jeg gjør det gjerne flere ganger. Det ga meg veldig mye. Jeg lærte mye faglig, men jeg lærte også [...] det blir så mye lettere å være veileder i prosjekt til fordypning i etterkant fordi nå kjenner jeg de avdelingene som elevene mine er på, og da er det mye lettere å stille spørsmål. Du vet hva du kan forvente å få i en logg for eksempel etterpå. Jeg synes at det har vært veldig bra, og det å bli kjent med de som elevene møter og, ikke sant. Jeg må si at det er helt supert.»

Begge lærerne mener også at det gir dem flere eksempler å komme med i undervisningen på skolen, og at det gjør det lettere å yrkesrette undervisningen. Faglig sett mener den andre læreren på skole B at det hun lærte, ikke er så lett å benytte i skolen fordi elevene ikke har om det hun lærte, før på Vg2, og hun underviser på Vg1. Overfor elever som er ute i prosjekt til fordypning, mener hun imidlertid at det hun har lært, er nyttig. Lærerne føler at de hadde knyttet flere kontakter, men de hadde også kontakter i disse virksomhetene fra før.

Modell 2

Initiativ og gjennomføring

Modell 2 er basert på en gjensidig hospitering mellom de to skolene som er med, og læresteder/utplasseringssteder. Lærere hospiterer i virksomhetene, og veiledere / faglige ledere hospiterer inn i skolen. Det er tegnet partnerskapsavtaler for de enhetene som deltar. Modellen er kjennetegnet av en strammere organisering, med flere møter for å avklare forventningene og målene for hospiteringen. Det er også satt opp et tema, «vurdering», som hospiteringen skal dekke, det vil si hvilke kriterier man skal legge vekt på, og hvordan man skal tolke læreplanen.

I modell 2 for Vg2 er det bare skole A som har deltatt, i tillegg til en annen skole vi ikke har intervjuet noen fra. På skolen var det bare én Vg2-lærer som hadde hospitert. Hun fikk informasjon om muligheten til å hospitere gjennom skolen og avdelingen hun jobber i. Det var frivillig å hospitere, og hun var den eneste som ønsket å delta.

Hun beskriver hvorfor hun ønsket å delta:

«[...] jeg har jobbet med å få elever ut i praksis i flere år. Og det å få en tettere oppfølging i forhold til det løpet og, ikke bare med tanke på lærlingløpet etterpå, men vite hva som skjer ute, for å være mer presis og riktig: i det du underviser i i klasserommet, da. Og også for å få tips til hva vi kan gjøre i klasserommet for å få undervisningen mer praktisk rettet.»

I tillegg til å være ute i en virksomhet valgte hun også å være med på fagprøver for å få med seg hele løpet og å se helheten i faget. Da oppdager man ting som man kan gjøre annerledes, ting som det er viktig at man samarbeider om.

Etter at hun hadde bestemt seg for å hospitere, deltok hun på det første oppstartsmøtet på fylkeskommunen der både lærere, skoleledere og folk fra virksomhetene var samlet. Hun satt sammen i en gruppe med sin prosjektleder på skolen og flere fra virksomhetene i området rundt skolen. Her ble det blant annet bestemt hvordan hennes hospiteringstid skulle fordeles på ulike steder, og hvordan veiledere fra virksomhetene skulle komme inn i skolen. Prosjektleder på skolen forteller at det på oppstartsmøtet ble lagt en plan for når hospiteringen skulle være gjennomført, hvor mange dager den skulle vare, og hva de skulle være med på. Og det ble satt dato for en oppstartssamling og en evalueringssamling for dem som hospiterte i modell to. Hospiteringen skulle bestå av åtte til ti dager inkludert oppstart og avslutningskonferanse. Det ble også bestemt at de skulle legge mest vekt på vurdering. Vurdering ble valgt som et tema fordi den andre skolen i prosjektet var med i et annet prosjekt om vurdering samtidig.

Vg2-lærerens hospitering var fordelt med to dager på fagprøver, to dager på en aldersenhet for utviklingshemmede og to dager i hjemmesykepleien. Perioden på to og to dager var spredd litt utover høsten (2011). Hun er glad for at hun fikk sett mye, men tror at hun ville ha vært lenger på ett sted hvis hun skulle velge om igjen. Hun tror hun da ville ha kommet mer i dybden, selv om hun fra før av hadde arbeidserfaring fra denne typen enheter. Hun sier:

«Jeg visste litt hva jeg gikk til, men jeg så det med helt andre øyne nå som jeg er lærer. Jeg så etter helt andre ting enn det jeg har sett etter før, og det er fordi jeg lette hele tiden etter ting jeg kunne bruke og ta med meg inn i klasserommet. Jeg så de arbeidsplassene med helt nye øyne. To dager, vi gjorde jo jobben som skulle gjøres. Det var ikke mye tid til å sitte og prate. Hvis en hadde vært der over lenger periode, så kanskje en hadde fått ryddet mer tid til det. Ja. Vi var jo stort sett sammen med pasienter og brukere når jeg var på hospiteringen. Det å få reflektert og summert litt over det etterpå, fikk vi ikke mye tid til». (Lærer Vg2)

I hjemmesykepleien ble det litt annerledes fordi der var det mer tid til å diskutere når de kjørte fra sted til sted, både om hva som ventet, og hva som hadde skjedd.

Læreren opplevde at virksomhetene var svært positive til at hun skulle ut og hospitere.

Da hun var på fagprøven, fikk hun orientering på forhånd om prosessen fra elevene meldte seg opp, og om selve fagprøven. På selve fagprøven var hun med og observerte og fikk lov å stille noen spørsmål til slutt. I bofellesskapet fikk hun på starten av den første dagen litt informasjon om målgruppa, funksjonsnivå og hvordan arbeidet var organisert, og rutiner. Også i hjemmesykepleien var hun med på «rapport» – hvem som tar hvilke brukere, og hva som har skjedd – og så fikk hun på veien mer informasjon om brukerne de skulle besøke.

Hun var ikke regnet med i bemanningsplanen da hun hospiterte, men var likevel med og utførte arbeidsoppgavene. Hun gjorde også ting som ellers andre ville ha gjort, for eksempel tok hun et kveldsstell sammen med en lærling. Både i bofellesskapet og i hjemmesykepleien hadde hun både en tidligvakt og en senvakt. På den måten fikk hun oppleve hele dagen. Hun deltok i de vanlige rutinene og stilte spørsmål og fikk veiledning underveis. «Først tok vi selve organiseringen, hvordan det var, underveis, hvordan ting skulle gjøres. »

Det var krevende å skulle hospitere seks dager i løpet av en høst og samtidig ha ansvaret for en Vg2-klasse. Hun følte at hun ble veldig dobbeltarbeidende. Den enkelte lærer måtte selv organisere for å kunne være borte fra skolen. Hun løste det ved å ta to dager da elevene var ute i praksis, og ellers ta dager med mye fellesfag og lage undervisningsopplegg som en vikar kunne gjennomføre mens hun var borte. Først mot slutten ble hun flinkere til å tenke på at det var mulig å trekke inn en vikar, sier hun, for skolen fikk jo faktisk midler til det, men det var uansett hun som måtte planlegge undervisningen.

Temaet vurdering kom inn i hospiteringen ved at hun var med på fagprøver, og ved at veilederne som kom inn på skolen, var med på en tverrfaglig prøve og fikk være med på vurdering der. Hun fikk også være med på et møte med en lærling i hjemmesykepleien. Hun opplevde at noe av meningen med å ha vurdering som tema er at elevene ikke skal glemme teorien sin når de er ute i praksis, men at man må prøve å få det til slik at man både i skole og i arbeidslivet legger vekt på noenlunde de samme tingene og bruker likere begreper. Hun syntes hun fikk en bekreftelse på at man tenkte ganske likt.

Det hadde på intervjuetidspunktet ikke vært noen erfaringsdeling av det hun hadde vært med på. Læreren tror kanskje at det heller ikke er så lett å nyttiggjøre seg det som andre har fått oppleve: «den største erfaringen er den som blir sittende igjen hos den som har vært ute. » I fylkeskommunal regi har det senere vært en evalueringssamling for alle som har deltatt i modell 2. Her har både veiledere, ledere i bedriftene, lærere og skoleledere deltatt sammen med fylkeskommunen.

De som hospiterte fra bedrift og inn i skolen, var to veiledere fra henholdsvis hjemmetjenestene og et hjem for utviklingshemmede. I tillegg var lederen for

omsorgstjenestene i denne delen av kommunen en time inne i klasserommet og fortalte om kommunen, lærlingordningen og arbeidsoppgavene. De to veilederne hadde selv bakgrunn som hjelpepleier og omsorgsarbeider. Veilederne var i skolen i fem dager, fordelt over to uker. To av dagene var de med og gjennomførte en tverrfaglig oppgave. Elevene skulle ta utgangspunkt i en bruker som hadde et par sykdommer, dårlig syn og bodde hjemme. Elevene skulle skrive om den brukeren, lage mål- og tiltaksplan. Deretter skulle de framføre oppgaven som et rollespill. Veilederne forteller at de fikk en gruppe hver, og at elevene dro nytte av det veilederne fortalte og gjorde. På dag to var veilederne med elevene mens de hadde rollespill to og to om temaet sanser og kommunikasjon, en spilte en bruker med dårlig syn, og en var hjelper. Elevene lærte utrolig mye av det, sier veilederne, som også følte at de kunne lære dem mye. «Vi vet mye om hvordan det er å jobbe med henda på ryggen, vi skal ikke overta – hjelp til selvhjelp, det er kjempeviktig.» Veilederne var også en dag sammen med elevene på institusjon for rusavhengige og en dag i prosjekt til fordypning da elevene var utplassert på et arbeidssted. Elevene skulle for eksempel lære seg hvordan hygiene ivaretas. Elevene skulle også skrive en teoribit, og da var veilederne på skolen og veiledet dem.

En viktig del av hospiteringen var en halv dag hvor veilederne skulle undervise elevene. De hadde en praktisk oppgave, hvor de lærte elevene hvordan de skulle forflytte brukere. Elevene lærte mye av det, forteller veilederne.

Det var veilederne selv som valgte tema og opplæringsopplegg for den praktiske oppgaven i forflytning. Veilederne og læreren forteller at det for øvrig var Vg2-læreren som la opp innholdet i hospiteringen på skolen, men at de allerede på den første sentrale samlingen for skoler og bedrifter sammen hadde bestemt hva veilederne skulle være med på. Den tverrfaglige oppgaven var planlagt av læreren. Veilederne visste ikke på forhånd hva temaet skulle være, men visste at det skulle være rollespill og tverrfaglig samarbeid. Da jobbet elevene selvstendig, og veilederne kunne gå litt rundt blant dem.

Lederen for omsorgstjenestene forklarer hvorfor kommunen deltok i hospiteringen:

«Hovedmålet er å formidle og markedsføre praksisfeltet. Være en god ambassadør for pleie- og omsorgsfeltet. I tillegg hvis vi kunne bidra til at utdanninga ble bedre og mer praksisnær – kjempebra. Vi kom med innspill til undervisningsmetoder og case for å få det mer praksisnært. Også et mål å markedsføre oss som arbeidsgiver. Vi sliter veldig med å få lærlinger. Mange elever forsvinner til påbygging. Vi vil gjerne få flere til å begynne hos oss, men vi driver en ærlig markedsføring. Viser hva arbeidet går ut på, og hvilke muligheter de har. Det er noe annet at vi sier det, enn at lærerne gjør det.»

Utbytte av hospiteringen

Læreren er svært positiv til utbyttet hun har hatt av å hospitere. Hun har jobbet som lærer en del år, men likevel kortere tid enn mange andre. Hun forteller:

«Det jeg merket, er at når jeg begynte, så hadde jeg en kjempefordel med at jeg hadde praksisfeltet så i kroppen. Men det blir borte, det blir mer og mer teoretisk når du bare står i klasserommet. Jeg tror jeg ble litt mer bevisst på det [etter at hun hadde hospitert]. Tidligere hadde jeg mange flere eksempler, men nå er det boken og det som står der. Det har blusset opp igjen litt nå når jeg har vært ute.»

Hospiteringen har også vært nyttig når hun skal veilede elever som har vært ute i praksis i prosjekt til fordypning, hun har et bedre grunnlag for å ha en dialog med dem.

Om utbyttet av hospiteringen på *fagprøven* sier hun at det var veldig ok å få med seg. Hun nevner konkrete eksempler på hvordan opplæringen på Vg2 kan orienteres enda mer mot det som det legges vekt på i fagprøven. Hun er veldig positiv til utbyttet av hospiteringen i *bofelleskapet*, hvor hun hele tiden fikk eksempler som hun kunne bruke i undervisningen. Hun sier videre at: «Og en annen ting som jeg oppdaget, var at jeg fikk en annen sånn, altså at jeg ble mer troverdig for elevene når jeg kunne si at nå har jeg vært ute, nå har jeg sett, og der gjorde de sånn.» Om utbyttet av hospiteringen i hjemmesykepleien sier hun at det også ga mange eksempler og gjorde henne troverdig for elevene. Hun merket også at man ute bruker litt andre begreper om de samme tingene, og at det var nyttig for elevene at hun (og veilederne) kjenner til dette.

I intervjuet viser hun også med konkrete eksempler hvordan generelle ting hun lærer bort i klasserommet, for eksempel respekt og toleranse, fikk en ny mening etter at hun hadde hospitert.

Hospitering opplever hun som en god måte å skaffe seg den kompetansen hun trenger mest som lærer, på, ikke minst når det gjelder å holde seg oppdatert, for eksempel om lovverk og bruk av teknologi.

Hvis ting skulle vært gjort annerledes, så mener hun at hun eller skolen burde ha planlagt bedre i forkant av hospiteringen, gjerne slik at hun kunne ha vært helt borte i seks dager.

Erfaringene med å ha veiledere inn i skolen var svært gode, både sett fra læreren og skoleledelsens side og fra veilederne/arbeidslivets side. Veilederne føler at de fikk «[...] innmari god kontakt med elevene. Når vi skulle dra, så var det 'åhhh, skal dere dra.'» Det var fint å formidle til elevene at helsearbeiderfaget er en jobb som er ålreit. Veilederne synes de «[...] lærte veldig mye av det – ei veldig positiv erfaring». En av veilederne sier at «elevene spurte om ting som kanskje hadde gått i glemmeboka hos oss». De sier at de har hatt veldig godt utbytte, de har lært nye ting på skolen og også fått konkrete ideer til hva de selv kan gi av informasjon og veiledning til elevene/lærlingene.

En av veilederne sier: «Det var vel egentlig et mål med hospiteringsprosjektet at læreren og vi skal ha mer kontakt, og det skal gagne elevene. Det gagner jo oss også. Som lærlingveileder er det viktig at vi veit hva de lærer på skolen, og hva de ikke lærer. Noen aha-opplevelser, på skolen lærer de ikke teorien om hvordan man setter opp mål- og tiltaksplan, men det er en viktig del av lærlingtida og det som prøves i fagprøven.» Veilederne synes det var bra å vite hvordan de tenker på skolen.

Læreren og en av veilederne kjente hverandre fra før. Veilederne sier at de hadde det veldig fint sammen med læreren, det var en positiv erfaring, men at de ikke kan si at kontakten med skolen har blitt noe bedre.

Vurdering

De to modellene som Hedmark har hatt, har begge som mål at lærerne skal lære noe om praksisen i faget, og å styrke samarbeidet med praksisstedet. Det lykkes man med i begge modeller. Lærerne er positive eller svært positive til utbyttet de har hatt av hospiteringen. De kan gi eksempler i undervisningen, de kan veilede elever i praksis bedre, og de har fått føle yrket mer på kroppen. Felles språk og en felles forståelse av opplæring og vurdering var et viktig utbytte for lærere og veiledere i modell 2.

Modell 2 innebærer mer forarbeid og en gjensidig hospitering mellom skole og virksomhetene. Den har et større potensial for å ha effekter på samarbeidet mellom skole og virksomhet. Den har også et større potensial for å gi en bedre helhet i opplæringsløpet med skoleopplæring, praksisperioder og læretid. På den annen side er modell 2 mer ressurskrevende. Man kan si at målene for modell 2 er mer ambisiøse. Modell 2 skal utvikle lærernes kompetanse i dybden, i fag de kjenner godt fra før, mens modell 1 først og fremst skal utvikle lærernes kompetanse i bredden, i fag de ikke kjenner så godt.

Våre intervjuer med lærere, ledere og instruktører som har deltatt eller vært involvert i hospitering etter modell 2, gir inntrykk av at hospiteringen etter modell 2 gir en merverdi. Den gjensidige forståelsen av hverandres opplærings situasjon gjør det lettere å tilpasse opplæringen slik at det blir en bedre helhet i opplæringsløpet. Lærernes forsterkede nærhet til arbeidsfeltet bidrar trolig til å levendegjøre faget mer for elevene, noe som kanskje kan påvirke valget mellom å søke lære eller gå påbygg. Det at «ordentlige fagfolk» deltar i undervisningen, kan også trekke i samme retning. Vi kan ikke peke på konkrete ting som er endret i opplæringen, men både lærere, veiledere og ledere gir et ganske entydig positivt bilde. En gjensidig hospitering krever nødvendigvis mer planlegging for at veilederne skal kunne delta aktivt i undervisningen og ikke bare sitte og se på, noe som er viktig.

Selv om det har vært en avsluttende evalueringskonferanse, kunne det med fordel ha vært enda mer tid til refleksjon og diskusjon mellom skole og arbeidsliv etter hospiteringene. Innenfor rammen av prosjektet er det lite som angir hvordan skole og arbeidsliv skal jobbe videre med utvikling på dette feltet etter at hospiteringen er avsluttet. (Dette gjelder for så vidt alle fylker.) At ledelsen er involvert i modell 2, styrker sannsynligheten for at det skal skje kollektive endringer i skolen, men vi fant ikke noen eksempler i denne ene skolen på at dette var i ferd med å skje.

God planlegging trekkes i fylkeskommunens sluttrapport fram som en viktig faktor for å få til et godt utbytte. Både i casematerialet og i den kvantitative undersøkelsen er det et godt grunnlag for å slutte seg til denne konklusjonen. For å nyansere denne

konklusjonen litt kan vi imidlertid peke på at også lærere i Vg1 har hatt godt utbytte til tross for at hospiteringen ikke var planlagt i samme grad. Dette kan kanskje skyldes at behovet for planlegging ikke er like presserende der, ettersom mye av hospiteringen der vil være i bredden, det vil si i fag lærerne ikke kjente så godt fra før. Det skal mindre til for å kunne lære nok til å gi eksempler fra faget og få et litt bedre grunnlag for å gi elever råd om fag- og yrkesvalg, enn det som skal til for å skape en bedre helhet i opplæringen innenfor et fag.

Å planlegge tidspunktet for hospiteringen for å være med på bestemte oppgaver har mindre betydning i helsearbeiderfaget enn i mange andre fag. Rutinene på tjenestestedene er omtrent de samme hver uke. Trolig gjelder dette også andre fag innenfor utdanningsprogrammet. God planlegging er derfor trolig ikke like kritisk for å få et utbytte av hospiteringen på Vg1, som det kan være innenfor for eksempel byggfag. Inntrykket fra evalueringen er at hospitantene føler at de har hatt godt utbytte selv om hospiteringen i Vg1 ikke nødvendigvis har vært godt planlagt. At tjenestestedene er forberedt slik at læreren føler seg velkommen og ikke «i veien» på tjenestestedene, er likevel viktig, slik det også kommenteres i fylkets sluttrapport.

Særlig modell 1, men også modell 2, har vært basert på frivillighet. Man har latt de som ikke har ønsket, få slippe å være med. For modell 1 framstår dette som uproblematisk. For modell 2 kan det være et større problem hvis man håper å få til kollektive endringer i opplæringen som omfatter alle Vg2-klasser på skolen.

Hvordan fraværet fra undervisningen er håndtert, er en viktig faktor for å få til hospitering. «Dobbeltarbeid» ble opplevd som problem på Vg2. Det var et større problem i modell 2 enn i modell 1 i våre case, selv om ledelsen ifølge modell 2 skulle være mer involvert. Dette kan være tilfeldig, eller det kan kanskje være vanskeligere å finne egnede vikarer for Vg2 enn for Vg1.

Oppland

Oppland
Bygg- og anleggsteknikk
Tre utvalgte skoler
Gjensidig hospitering skole - bedrift
12 yrkesfaglærere
10 fra bedrift

Oppland har hatt forsøk med hospitering innenfor utdanningsprogrammet bygg- og anleggsteknikk. Forsøksordningen har vært rettet mot småbedrifter og har vært tenkt som et supplement til den allerede etablerte hospiteringsordningen for yrkesfaglærere og instruktører i fylket. Hospiteringen var ment å være gjensidig mellom skole og bedrift. Tre skoler ble valgt ut til å delta i prosjektet: Valdres vgs., Vinstra vgs. og Hadeland vgs. I Vg1 skulle det i utgangspunktet utvikles et undervisningsopplegg for elevene i fag der skolen manglet kompetanse. I Vg2 var ordningen i utgangspunktet knyttet til at lærere skulle følge elevene ut i prosjekt til fordypning. Det har imidlertid vært en lokal handlefrihet når

det gjelder disse kravene.

Grunnlaget for beskrivelsen av erfaringene i Oppland er intervjuer med prosjektleder på fylkeskommunalt nivå og intervjuer på to skoler og i fire lærebedrifter. I skolene er tre lærere på skole A og fire lærere på skole B intervjuet. I tillegg er pedagogisk leder / avdelingsleder for bygg- og anleggsteknikk på de to skolene intervjuet. For hver skole har vi intervjuet to bedrifter. Vi har her intervjuet instruktør/leder som har tatt imot lærere på hospitering og selv vært i skolen. Intervjuene på skolene og lærebedriftene ble gjennomført i januar–februar 2012 samt i mai 2012. I tillegg har vi benyttet skriftlig materiale fra prosjektet, jamfør kapittel 3.

Initiativ og gjennomføring

I skole A forteller lærerne at de fikk vite om hospiteringsmulighetene av avdelingslederen på skolen. Avdelingslederen sier at skolen var plukket ut av fylkeskommunen til å delta, det var ikke «sjølforskyldt at vi var med», som han sier. Lærerne forteller videre at det var et møte på skolen med folk fra fylkeskommunen og direktoratet. Bedriftene var også med på dette møtet, forteller avdelingsleder. Skoleledelsen var også på et møte i Oslo og deretter et møte med fylkeskommunen før de hadde møtet på skolen. Alle lærerne på utdanningsprogrammet ble spurt om de ville hospitere. Etter planen skulle fem av seks lærere dra ut, men det ble færre. Fire av lærerne hadde hospitert innen mai 2012, tre av dem i dybde. Fem bedrifter har tegnet avtale om hospitering (per januar

2012), forteller avdelingsleder. Lærerne skulle selv ta kontakt med en av disse for å avtale hospitering.

I skole B fikk lærerne høre om hospiteringsprosjektet av den pedagogiske lederen på avdelingen. Den pedagogiske lederen sier at fylkeskommunen ønsket å legge prosjektene til ikke-sentrumsnære skoler. Derfor hadde de plukket ut tre skoler. Opp-læringskontoret var også med i prosessen til å begynne med, og skolen fikk oversikten over medlemsbedrifter i området fra ham. Skolen inviterte så noen bedrifter inn til et oppstartsmøte, hvor også en fra fylkeskommunen var med. En av lærerne forteller at han reiste rundt til flere av bedriftene og fortalte om prosjektet før møtet. Allerede på det første møtet skrev de under avtaler med tre bedrifter. På intervjuetidspunktet hadde de avtale med fire bedrifter. Bedriftene ser på sin side kontakten med skolen som en måte å rekruttere lærlinger på, samtidig som de vi intervjuet, også er interessert i vite mer om læreryrket. Fire lærere hospiterte i løpet av skoleåret 2011–2012. Det er bare én programfaglærer som ikke har hospitert. Pedagogisk leder forteller at det har vært en forventning til lærerne fra skolen om å hospitere, og at lærerne selv har vært interessert.

En av lærerne på skole A sier at han ville hospitere fordi han håpet å kunne påvirke bedriftene til å ta vare på elevene på en god måte og få bedriftene til å forstå hvordan de skal ta vare på dem. Samtidig ville han lære seg noen spesifiserte faglige tema i tømmerfaget, særlig innenfor nye byggekrav til lavenergihus. For det tredje ville han også beholde nettverket med bedriftene, ta vare på det, så det ikke smuldret opp. En annen lærer på skolen sier at han vil oppleve og erfare, han er interessert i prosjekt- og utviklingsarbeid og hadde tenkt at det skulle være litt å lære faglig (noe det i hans tilfelle ikke var). Alle tre lærerne hospiterte i sitt eget fag: tømmerfaget.

På skole B sier en av lærerne og pedagogisk leder at de ser hospiteringen som en sjanse til å komme ut i arbeidslivet og få faglig påfyll. En av lærerne forteller at de diskuterte på skolen om de skulle gå mot bredde eller dybde. Både pedagogisk leder og lærerne viser til at lærerne har tømmerbakgrunn. Før Kunnskapsløftet var det tømmeropplæring de hadde, men nå er det mye større bredde og større behov for kompetanse i de andre fagene. Ifølge en av lærerne kom de derfor til at de hadde størst behov for å hente inn og bygge opp kompetanse i bredde i Vg1. De satset av den grunn på en gjensidig hospitering med fire bedrifter i området, hvor lærere dro ut i bedrift, og folk fra bedriftene kom inn og gjennomførte opplæring for elevene på skolen i sine fag: tømmer (prosjektering), murer, rørlegger og blikkenslager. Behovet for kompetanse ble her altså dekket både ved å bygge opp kompetanse i lærerstaben og ved å hente den inn utenfra.

Likevel kan man ikke si at skole B bare har gått mot bredde, i hvert fall ikke når det gjelder lærernes hospitering ut i bedrift. Noen av lærerne har hospitert mer mot dybde, særlig en som har hospitert i tømmerfaget. Grensen mellom dybde og bredde er videre ikke helt skarp fordi flere av lærerne har hospitert i fag de kjenner ganske godt, men som de ikke har fagbrev i. En annen av lærerne forteller at det falt seg naturlig at de dekket hvert sitt fag, henholdsvis tømmer, murer, rørlegger og blikkenslager. Han kunne

selv godt ha tenkt seg å hospitere i sitt eget fag også, for det skjer en del forandringer i tømmerfaget, for eksempel når det gjelder tettinger, mens murerfaget har forandret seg lite på ti år. Han hadde såpass god kompetanse i muring fra før at det ikke er opplagt om hospiteringen hans skal kalles hospitering mot bredde eller dybde. Selv opplever han at det ikke er naturlig å drive det noe særlig lenger i muring enn der han nå er, siden det tross alt er tømmer han er.

En av lærerne på skole B sier at det er mer krevende å få utbytte av hospitering for å oppnå spisskompetanse (dybde), for «[...] bredde [...] da er det mange ting som er interessant, mens spiss, da må du være fryktelig rettet.» Det krever bedre planlegging for å få et godt utbytte.

På skole A var hospiteringen lagt opp slik at lærerne skulle være med en elev ut i prosjekt til fordypning. Tidspunktet var derfor bestemt på forhånd og var ikke fleksibelt. Avdelingsleder forteller at det var bestemt fra fylkeskommunen at hospiteringen skulle følge eleven og være knyttet til prosjekt til fordypning. Avdelingsleder forteller videre at skolen bestemte seg for at de ville gjennomføre hospitering først på Vg2 fordi elevene er ute på høsten i Vg2, og det derfor var enklest å gjennomføre. Han sier at de senere fikk høre at man ikke måtte ha denne tilknytningen til prosjekt til fordypning, så det har i etterkant blitt lempet litt på det. Dette kan gjøre det lettere å dekke bredden av fag, noe han kanskje mener de har større behov for. I praksis har likevel alle de tre lærerne som er intervjuet, vært ute i dybde, det vil si sitt eget fag. En av lærerne sier at han har opplevd det som bestemt på skolen at de skulle satse på dybde.

En av lærerne sier han har hospitert i seks dager, en annen i over to uker. En av lærerne som hospiterte før de andre, forteller at det ikke hadde vært noen planlegging med bedriften forut for at han hospiterte: «Jeg kom der, de visste om at jeg kom. Det var ikke lagt opp noe opplegg. Jeg måtte spørre og sørge for at eleven fikk en makker.» Læreren forteller at mangelen på planlegging av denne hospiteringen hadde litt å gjøre med at en annen hospitering måtte avlyses på kort varsel. (Det var skolen som hadde avlyst hospiteringen fordi det var lagt opp til at lærer og elev skulle jobbe med et prosjekt alene uten å samarbeide med folk fra bedriften.) Også lederen for bedriften forteller at det ikke var mye planlegging, ikke annet enn at de måtte ha en plass han kunne være på. «Vi hadde ikke noe oppfølging i det hele tatt. Og jeg tror ikke at det skulle være heller, hvis jeg forstod signalene rett på det møtet jeg var på», sier han. Men han mener det burde ha vært litt mer planlegging og vurdering underveis for det var helt nytt for bedriften dette med hospitering. En annen lærer, som ble intervjuet både før og etter at han hospiterte, forteller at de andre lærerne ville unngå å komme i samme situasjon som den første læreren. Før lærer nummer 2 hospiterte, hadde han pratet med lederen for bedriften han hospiterte i, som han kjenner litt fra før, og bedriftslederen foreslo hvilke bygg han kunne være med på. Den tredje læreren forteller at han «[...] møtte opp og ble putta inn i en jobb. Tanken min var å få være med på noen spesielle ting,

men da må jeg ha fleksibilitet med hensyn til når jeg skulle ut». Læreren gir inntrykk av at det var lite planlegging i forkant av hospiteringen.

Den andre læreren på skole A er svært opptatt av at bedriften tar imot elever på en god måte, å kunne bidra til det er også noe av motivasjonen hans for å dra ut. Samtidig tror han at elevene kan komme litt i veien for den faglige læringen for læreren under hospiteringen, det er også et viktig poeng for den første læreren: «For min egen læring er det helt drepen å være ute samtidig med en elev.» (Lærer skole A)

Den første læreren som hospiterte på skole A, var ute sammen med en elev på mandager og tirsdager i tre uker. Han var med et større prosjekt med oppføring av mange like enheter og et mindre bygg. I det store prosjektet skulle de skru gips på stålprofiler og isolere innvendige vegger. Ettersom det var mange enheter, gjorde de denne ene oppgaven i store deler av tida de var der. Læreren kunne dette godt fra før, så det ga lite læring. Den andre læreren var på flere ulike mindre byggeprosjekter, både privatboliger og andre bygg. I et bygg hadde de ikke lukket vegger og tak ennå, noe som ga ham muligheter til å se på ting som han ønsket å lære, for eksempel røropplegg og tetting i henhold til nye krav. I et annet bygg jobbet han mye med vindtetting, som han kjente godt fra før. Han var også på hovedkontoret til firmaet og var med på sluttesting av et bygg samt flere andre oppgaver i andre bygg. Han hadde altså en variert hospitering på mange ulike plasser. Den tredje læreren jobbet med ei hytte på fjellet, og drev med innvendig panel og litt bindingsverk med mer. Dette var ikke nødvendigvis de oppgavene han hadde mest behov for å sette seg inn i, men han var med på de oppgavene som var der.

I skole A ble det ikke lagt noe trykk på at hospiteringen skulle være gjensidig, i sterk motsetning til i skole B. Bedriftsrepresentantene har vært på besøk i skolen, men hospiteringen inn i skole fra bedriftene var ikke planlagt i særlig grad. Det var i de fleste tilfellene ikke lagt opp til at de skulle gjennomføre konkrete opplæringsopplegg, slik som i skole B. I flere av tilfellene var ikke læreren selv med i timene da bedriftsrepresentanten var der. En bedriftsleder sier at han på intervjuetidspunktet ennå ikke hadde vært inne i skolen, men at det skulle skje snart. Han hadde trodd at det skulle være mer planlegging av dette, for han visste ennå ikke hva han skulle gjøre.

«Det er klart at i en 14-dagersperiode, vi kan ikke være der bare for å sitte og høre, så da kunne det være kortert ned og kronene brukt mer effektivt. La oss si at vi har en veldig dyktig håndverker eller formann, som kunne ta med seg elevene og vist elevene hvordan man gjør det i et minisystem, og likeeins vi har ein blikkenslager her, som kunne synt fram litt, i en mindre skala. Det er ikke noe å gå der i 14 dager etter hvis vi ikke skal bistå noe særlig. Det kan være at de har opplegg på det, men jeg satt att med inntrykket at det var litt upløyd mark der.»

Fagmannen/lederen den andre bedriften sier at han var inne i tre undervisningstimer og hadde alle elevene som gikk andre året (Vg2). Det var en time i «bedriftslære»,

hva som blir forventet av elever og lærlinger fra bedriftens side, bedriftens oppbygning, økonomi, historikk osv.; og en time i yrkesteori, om blant annet materialdimensjoner, hvor elevene utførte en praktisk test. En instruktør i en bedrift som ikke er intervjuet, har vært inne i skolen og holdt opplæring i en konkret oppgave (brette pipekrage), forteller en av lærerne.

På skole B planla hver enkelt av lærerne hospiteringen sammen med «sine» bedrifter etter at avtalene med bedriftene ble gjort. Når det gjaldt hospiteringen inn i skolen, planla lærer og fagmannen fra bedrift sammen prosjekter som elevene skulle gjennomføre på skolen sammen med fagmannen. De planla hvilke materialer som måtte kjøpes inn, og hvordan det skulle legges opp for elevene. I for eksempel blikkenslagerfaget så fagmannen på rammebetingelsene de hadde på skolen, og så la de opp et opplæringsopplegg for at elevene skulle kunne sette sammen et ventilasjonsanlegg i sin helhet, så alle elementene ble berørt. Fagmannen fra bedrift i murerfaget forteller at han også tok kontakt med sitt opplæringskontor for å få råd om hvordan han kunne legge opp opplæringen, samt fant tips på nettet.

Det varierte litt hvor planlagt lærernes hospitering i bedriftene var, men i de fleste tilfellene var den ganske godt planlagt. Flere, men ikke alle, hadde planlagt tidspunktet for hospiteringen ut fra når ulike oppgaver skulle løses i bedriften, slik at de skulle lære bestemte ting. En rammebetingelse var imidlertid at læreren skulle være med en elev ut i bedriften.

Læreren som var ute i rørleggerfaget, sier at de ikke hadde planlagt akkurat hva de skulle gjøre, men oppgaven var valgt ut på forhånd fordi det var faglig interessant for læreren og samtidig noe som eleven som var ute i prosjekt til fordypning, kunne gjøre. De var blant annet ute og la gulvvarme og kalibrerte et fyringsanlegg. Det er viktig å kunne være fleksibel med når man er ute, mener han: «[...] en [kan] planlegge akkurat så mye en vil, og så er en jobb forsinket, så skjer ikke dette, og hvis du ikke da har en levende plan som du kan snu om på, så blir fort sånn som du sier der [at det blir lite læring].» I hans tilfelle måtte han på kort varsel skifte hospiteringsdag fordi rørene skulle legges på onsdag, så hvis han skulle være med på det, så måtte han ut på onsdag, ikke torsdag. Læreren som var ute i murerfaget, forteller at han hadde to møter, et kort og et lenger med mureren for å planlegge opplegget i skolen. Denne læreren hadde ennå ikke vært ute i bedrift på intervjutidspunktet. Læreren som var ute i blikkenslagerfaget, var ute i «tre–fire» dager. Disse dagene var fordelt utover ut fra hva som skulle skje i bedriften de dagene. Han sier at han hadde valgt ut selv hva han manglet kompetanse innenfor, og at han fikk det han var på jakt etter: arbeid i henhold til nye forskriftskrav og planlegging og montering av ventilasjonsrør og et komplett anlegg. Han var på flere byggeplasser for å nå de målene. Den fjerde læreren hadde hospitert i et større byggefirma hvor han var med i prosjekteringen av bygg sammen med en byggeleder. Han snakket med byggeleder, lærte litt om forprosjektering og hvordan konstruksjonene var bygget opp, og var ute på to forskjellige byggeplasser og så på gjennomføringen.

Han var også innom evaluering og lærte litt om nye byggeforskrifter. Planen for hospitering for denne læreren måtte endres ganske sent, egentlig skulle han ha vært ute på et større bygg med elever, men det ble forsinket. I stedet dro han derfor ut og lærte om prosjektering. Byggelederen kom til skolen i etterkant og underviste begge klassene i prosjektering, fra idé til ferdig bygg. Han var inne i en dobbelttime i hver av klassene.

I skole A framstår det som om tidspunktet for hospiteringen var fastsatt, og at det var små muligheter for å endre det. Lærerne var ute i fastsatte perioder når elevene var ute i prosjekt til fordypning. I skole B hadde lærerne en ganske stor grad av fleksibilitet til å endre tidspunktet, selv om også denne skolen har lagt opp hospiteringen slik at den skulle skje mens læreren var med eleven ut i prosjekt til fordypning.

I skole A oppleves prinsippet om at de skulle følge eleven ut, som en begrensning på flere måter. For det første styrte det tidspunktet. En lærer sier:

«Hvis man skal ha mer dybde, så bør det være organisert slik vi snakket om, at den som skal hospitere kan komme ut på byggeplassen når det skjer noe som man kan lære av. Det er klart det har skjedd mye på de årene jeg ikke har vært utøvende snekker, som nye forskrifter osv.»

For det andre føler læreren et oppfølgingsansvar for eleven. Dette kunne imidlertid løses ved at folk fra bedriften etter hvert tok mer ansvar for eleven. Også en av de andre lærerne sier at han kunne ha lært noe mer konkret hvis det hadde vært mer fleksibelt når han skulle hospitere.

I skole B har de tatt hensyn til hospiteringen i periodeplanleggingen. De har ingen vikarer som «går på gras» som de kunne sette inn, så de måtte i hovedsak få det til med den bemanningen de hadde. For 2011–2012 hadde de prosjekt til fordypning slik at alle elevene, både i Vg1 og Vg2, var ute i to litt lengre blokker. Lærerne skulle i utgangspunktet hospitere i disse blokkene, og da skulle de bare følge opp den ene eleven de var sammen med. (Andre lærere skulle følge opp de andre.) Hospiterer man i bredden, så er både læreren og eleven i en veiledningssituasjon, og da er det ikke naturlig at læreren blir satt til å veilede eleven, sier en av lærerne. Det kan være annerledes når man hospiterer i dybden, slik lærerne på skole A har gjort. I tilfeller hvor oppgaver har blitt forskjøvet, har skole B klart å få sendt ut lærere også i perioder da det ikke pågikk prosjekt til fordypning. Læreren har da tatt med seg en elev ut likevel, og så har en annen lærer på skolen dekket opp hans timer. Dette har latt seg gjøre, sier avdelingsleder, blant annet fordi lærerne jobber periodisert, det vil si gjør mer i noen perioder enn i andre. En annen faktor er at skolen har hatt to dager i uka da de ikke har hatt fellesfag, men kun praksis. Det gjør det lettere å være fleksibel fordi man ikke behøver å trekke inn fellesfagene.

Sett utenfra er det vanskelig å vurdere konkret hvorfor fleksibiliteten har vært så mye større i skole B enn i skole A, bortsett fra at både lærere og skoleledelse på skole A gir inntrykk av at hospiteringen i større grad var tatt inn timeplanleggingen, og at de

hadde en generell holdning om at man skulle få det til. Det kan tenkes at det også kan handle om hvordan skolene fordeler fellesfag, programfag og prosjekt til fordypning, men uten at vi kan si det sikkert.

I skole A sier avdelingsleder at lærerne skulle skrive en rapport etter hospiteringen. Det kunne også være aktuelt å ha en form for opplæring internt, uten at det var konkret planlagt på intervjuetidspunktet. Lærerne forteller ikke om noen form for organisert erfaringsdeling, men at de snakket sammen om det de har gjort. En av lærerne mener at det kommer av seg selv hvis det er noe å fortelle. I skole B sier pedagogisk leder at de per januar 2012 ikke hadde hatt noen samling, men at det blir mer «i den daglige donten». I mai 2012 forteller en av lærerne at de har hatt et evalueringsmøte i etterkant.

Utbytte av hospiteringen

På skole A forteller den første læreren som hospiterte, at han hadde lite faglig utbytte av det. Han ble for det meste stående å gjøre en oppgave han kjente godt fra før.

«Jeg trenger ikke å hospitere for å gjøre ting jeg kan. [...] Hvis det skulle være interessant i eget fag, burde jeg hospitere på punkter i byggeprosessen når det skjer noe faglig interessant og spennende hvor jeg kan se nye produkter eller teknikker. For eksempel er det masse nye produkter: ferdigisolerte takelementer i en barnehage, være med og heise det, det er ny forskrift, som berører tetting, trykktesting osv. Både lære det og lære mer i grensesnittet til andre fag.»

Han var med på én oppgave som det var noe å lære av: «[...] lærte litt om stålprofiler på indre vegger for eksempel, bare det å gå og studere et bygg er nyttig», sier han. Han lærte også litt ved å gå spørre, se på tegninger og se på organiseringen, men det er mulig å få mye mer utbytte av hospitering, mener han.

«Hospiteringen burde ha vært lagt opp slik at jeg skulle ha hatt det teoretiske grunnlaget klart på forhånd, skulle ha sett tegningene, visst om produktene, lest monteringsanvisninger. I hospiteringen kunne jeg ha tatt noen bilder, laget logg eller referat.»

Han understreker at tidspunktet for hospiteringen må være fleksibelt så man kan få være med på oppgaver det er noe å lære av. Men han fikk en bedre relasjon med bedriften, sier han, nå kan han bare stikke bortom hvis han vil lære mer.

Den andre læreren på skole A forteller at han lærte mye på den første byggeplassen han var på, han fikk se mye som han ikke hadde sett før, blant annet nye produkter for å få fukt ut av bindingsverket innover i bygget, og han fikk veiledning og fikk pratet med folk. På den andre byggeplassen var det mindre å lære faglig sett, men han knyttet gode bånd til firmaet ved at han ble godt kjent med folk. På de øvrige stedene han var, lærte han lite ett sted, men litt mer andre steder, for eksempel om testing og hvordan de tok hensyn til vindspærre i etasjeskiller. Alt i alt fikk han et brukbart faglig utbytte,

og han synes det var verdifullt å dra ut: «Over middels», som han sier. Mye av det faglige han lærte, er det imidlertid ikke så aktuelt å trekke inn på Vg1 hvor han underviser, selv om han kunne komme på et par konkrete ting. Han synes også han har mye bedre kontakt med bedriften nå, noe han synes er viktig generelt: «[...] det er viktig å kjenne bedriften når vi skal plassere elever i prosjekt til fordypning. At bedriften viser dem ting i praktisk arbeid, ikke bare setter dem bort hvis de er svake.»

Den tredje læreren på skole A sier at de tingene han var med på, er ganske elementære, så det var ikke så mye nytt å lære der. Det var andre ting som han hadde hatt mer bruk for å lære, for eksempel skiferlegging, men de hadde ikke slike oppgaver da. Han synes likevel hospiteringen hadde en verdi: «[...] det er fint å komme seg ut. Bare være med på miljøet som er. Du får jo større og større avstand jo lenger borte du er.» Han mener han kunne ha fått et bedre faglig utbytte hvis han kunne ha valgt tidspunktet litt friere. Når det gjelder forholdet til bedriften, sier han at man blir bedre kjent. Det er også mulighet for å få fram for bedriften hvordan man tenker på skolen, og de forandringene som har skjedd. Han sier at «mye opplæring er dytta over til bedriften, kan ikke forvente at de får en som er ferdig, det blir så mange fag som de skal innom, bedriften kan ikke forvente for mye.»

På skole B sier en av lærerne at han fikk lært seg det han på forhånd visste at han manglet, for eksempel konsekvensene av nytt regelverk. Han mener det er viktig å se og kjenne på det fysisk for å lære det skikkelig. Han hadde hva han kaller overflatekunnskap om disse fagene fra før, men mener det har vært en stor utvikling i valg av løsninger, valg av produkter og grensesnitt mellom de forskjellige tingene. Det var mye som var nytt, for eksempel:

«[...] i dag så legger dem ventilasjonskanaler på varm side i bolig. Før så var ventilasjonskanalene lagt på kald side, og det er jo, ja, du kan sikkert lese deg til det, men det er greit å se det i praksis, det er sånn det gjøres.»

En av de andre lærerne synes «det var helt greit» med utbyttet av hospiteringen. Han er mye ute i bedriftene ellers også, men «alle drypp hjelper», sier han. Hospiteringen hans var ganske kortvarig, men han synes det var nyttig å få god orientering direkte fra byggelederen, som ikke hadde vært mulig å få ellers.

En tredje lærer legger stor vekt på at hospiteringen gir mye større muligheter for læring enn når man bare er innom bedriftene i kortere tid i forbindelse med oppfølging av elever i prosjekt til fordypning:

«Nå fikk jeg hele dagen på meg, jeg fikk se hele bygget, jeg fikk leve meg inn i bygget på flere fagområder også, så det synes jeg var en spennende ting, å få være ute en dag. Det synes jeg det var stor forskjell på, for når jeg er ute med prosjekt til fordypning, da har jeg eleven som fokus, settingen mellom arbeidsgiver og elev, hvordan fungerer den, kommer han om dagen, kommer han om kvelden, pang, pang, men nå var det faget mitt som vart fokus.»

Det at han var med en elev gjennom hele dagen, hindret ikke hans læring:

«Nei, nei, nei, for eleven skulle jo legge 100 meter med rør, og om jeg ikke var med og så han klamre hver eneste klamme ... Jeg syntes jeg lærte mye, om bygget og byggemåter og ting dem gjorde. Jeg synes det var en spesiell opplevelse å få være ute hele dagen, det mener jeg helt klart, at det var læring, ikke bare i faget, men også i bredde der.»

Når det gjelder effekten av hospiteringen på samarbeidet med bedriftene, så synes lærerne på skole B at de har en god kontakt med bedriftene rundt seg, men noen av lærerne synes likevel at hospiteringen har gitt dem en enda bedre kontakt med bedriftene.

Lærerne på skole A har ikke vært til stede når bedriftene har vært inne i skolen. Det har vært lite å lære for dem av hospiteringen den veien. Dette har å gjøre med at bedriftene i liten grad har hatt en faglig rolle i opplæringen (med ett unntak).

I skole B har derimot bedriftene i høyeste grad hatt en aktiv faglig rolle. Lærerne på skole B sier at de lærte av at bedriften kom inn i skolen. De er også svært positive i sin vurdering av hva det har hatt å si for elevene. En lærer sier:

«Når blikkenslageren rygger bilen sin inn, fullt blikkenslagerverksted, varehengeren med nytt utstyr, det er en god følelse det, og de [elevene] er helt sånn med altså, på alle måter. Det var en veldig ålreit opplevelse.»

Tilsvarende svært positive historier kan de andre lærerne fortelle fra murerfaget og fra rørleggerfaget. Også hospiteringen fra tømmerbedriften inn i skolen ble opplevd som positiv.

Noen av lærerne og pedagogisk leder på skole B tror at en læringseffekt av hospiteringen for bedriftene er at de kanskje får mer kunnskap om skolen og hva de kan forvente av elevene når de kommer ut i bedrift. Det kan være sunt for bedriftene å se hverdagen i skolen.

Pedagogisk leder sier at også andre lærere noen ganger har vært med på gjennomgang som folk fra bedriftene har hatt for elever. Dette kan det også ha vært læring i.

Begge de to bedriftene i tilknytning til skole A vi har intervjuet i, er relativt store bedrifter lokalt og tar inn lærlinger i tømmerfaget.

Fagmannen/lederen fra en av bedriftene var som nevnt inne i tre undervisningstimer og hadde alle elevene som gikk andre året (Vg2). Han synes de tre timene var for lite til at han fikk så mye ut av det. Han forteller imidlertid litt om skolen og elevene som kan tyde på at han fikk mer kunnskap om elevene. Hospiteringen hans i skolen betydde heller ikke så mye for kontakten og samarbeidet fordi bedriften hadde god kontakt med skolen fra før. Han tror det ville ha vært bedre om han hadde hospitert på en annen måte og hadde gått mer inn i den vanlige teoriundervisningen og kunne ha sett hvordan planene var for hver enkelt time, og laget noe ut fra det.

Fagmannen/lederen for den andre av de to bedriftene vi intervjuet, forteller at bedriften gikk inn i hospiteringen blant annet for å få et tettere samarbeid med skolen, så «vi snakker samme språket». Han synes det er viktig med et tett samarbeid så elevene får litt mer praktisk opplæring, fordi teoretisk opplæring ofte er kjedelig for denne gruppa elever, sier han. «Det jeg håpet, var at vi i bedriftene kunne påvirke litt så de får litt praktisk opplæring på den gamle måten, for det blir mer opplæring for oss bedrifter når vi får enda mer ufaglærte, for å si det på den måten, elever, for det koster litt å ha lærling.» På intervjutidspunktet hadde han imidlertid ennå ikke hospitert.

Fra skole B synes de to intervjuede fra bedriftene, som har hospitert i skole, at det har vært en positiv opplevelse å hospitere i skolen. En fra bedriftene sier:

«Nei, jeg synes det er en positiv opplevelse egentlig å bidra til å få de unge ut i yrket mitt. At jeg kan være litt pådriver der. Og så var det jo litt med å opptre som lærer. Det synes jeg var ganske ålreit, det kan være noe å tenke på seinere hvis en skulle finne på noe anna. Så det synes jeg var veldig positivt, ettersom det var så greie og flinke elever som fulgte med, så synes jeg det var veldig ålreit, interesserte, det var jeg positivt overraska over.»

Også den andre fagmannen fra bedriftene som ble intervjuet, var positivt overrasket over elevene. Han sier at det har gitt inspirasjon til å vurdere mulighetene for å videreutdanne seg som lærer. Han synes også det har vært gøy å jobbe med elevene. Han kjente heller ikke skolen og lærerne fra før, så hospiteringen har gjort at han har blitt kjent med dem.

Vurdering

Casene i Oppland illustrerer viktigheten av både god planlegging og fleksibilitet når det gjelder tidspunktet for hospitering. Dette er særlig viktig når man hospiterer i dybde, så man får vært med på faglig interessante oppgaver. I byggeprosjekter varierer oppgavene og hva man dermed kan lære, fra uke til uke. I den ene skolen var det dårlig planlegging og lite kommunikasjon mellom skole og bedrift forut for den første hospiteringen. Denne hospiteringen var derfor ikke vellykket. Man lærte imidlertid litt av dette, så noen av de neste hospiteringene ga et bedre utbytte. Dette skyldes nok delvis at lærer og fagmannen i bedrift kjente hverandre ganske godt fra før. Også noen av de senere hospiteringene kunne man ha fått enda mer ut av hvis de hadde vært «timet» bedre. Det virker som om det ikke har vært klart avtalt på skolen hvem som skulle ha ansvaret for hva, og hvilke rammer hospiteringen skulle skje under. Dette gjelder ikke minst hospitering fra bedrift i skolen.

I den andre skolen fungerte planleggingen bedre, og den skjedde innenfor klarere rammer. Ledelsens rolle kan være noe av forskjellen mellom de to skolene. I denne skolen var det en klarere forventning om at det skulle være en gjensidig hospitering,

hvor det skulle lages et undervisningsopplegg. Denne skolen virket også mer fleksibel når det gjaldt disponeringen av tidsressurser, som gjorde det mulig å kaste om på tidspunktet for gjennomføringen på kort varsel.

Mange av lærerne som har hospitert, har et godt kontaktnett og har vært mye ute i bedrift fra før. Hospiteringene gjør imidlertid at de er ute over lengre tid, noe som gir et annet rom for læring. I de fleste tilfellene har lærerne hospitert sammen med en elev som er ute i prosjekt til fordypning. Dette har av noen lærere blitt oppfattet som hemmende for egen læring og mer eller mindre uproblematisk av andre. Hvorfor er det en slik forskjell i vurderingen av om eleven er en hindring for lærernes egen læring? Det kan kanskje ha med hvor faglig sterke og selvgående elevene er. Det kan også ha med forskjeller på bedriftene å gjøre, i hvor dyktige de er til å fylle veilederrollen når eleven er ute.

Møre og Romsdal

Møre og Romsdal
Restaurant- og matfag (RM)
Teknologi og industriell produksjon (TIP)
To utvalgte skoler, én i hvert program
19 yrkesfaglærere
8 fra bedrift

Møre og Romsdal har hatt forsøk med hospitering innen restaurant- og matfag (RM) og teknikk og industriell produksjon (TIP). I Møre og Romsdal deltok to skoler, skole A med RM og skole B med TIP. Begge skolene har også hatt erfaringer med hospitering fra bedrift til skole.

Ifølge fylkenes egen rapportering har det hospitert 19 lærere i perioden 2010–2012, og ni deltakere fra bedrift har hospitert i skolen.

Grunnlaget for beskrivelsen av erfaringene i Møre og Romsdal er intervjuer med prosjektleder på fylkeskommunalt nivå og intervjuer på to skoler og en bedrift og ett opplæringskontor. I skolene er rektor, prosjektledere og lærere med hospiteringserfaring intervjuet. I bedriften er kvalitetssjef og daglig

leder intervjuet. I tillegg intervjuet vi konsulenten på opplæringskontoret for teknologifag. Intervjuene ble gjennomført i perioden september/oktober 2011. I tillegg har vi benyttet skriftlig materiale fra prosjektet, jamfør kapittel 3.

Initiativ og gjennomføring

Fagopplæringsjefen i fylket fikk utlysningen om å delta i hospiteringsprosjektet, og prosjektleder, som var rådgiver i fagopplæring med spesielt ansvar for overgangen fra Vg2 til bedrift, startet arbeidet med å kontakte skolene. De henvendte seg i utgangspunktet til tre skoler, og to svarte på henvendelsen. Dette var skoler som allerede var aktive og hadde tidligere erfaringer med hospitering og utvidet kontakt med bedrifter. Som en avdelingsleder på en av skolene sa: «Vi liker å være med på sånt.» De to skolene representerte også en ønsket fagspredning. TIP på skole B hadde allerede engasjert seg sterkt i samarbeid med bedrifter etter en periode med dårlig søkning og hadde lagt ned et stort arbeid for å styrke samarbeidet og kontakten. Hospiteringsprosjektet gjorde det mulig å styrke dette samarbeidet ytterligere og også styrke samarbeidet med kjøretøybransjen, som hadde vært mindre involvert enn industribedriftene. RM på skole A slet også med rekruttering, i tillegg til at RM dekker en rekke ulike fagbrev og så det som ønskelig å få inn representanter fra disse fagbrevområdene i skolen samt å gi lærerne mulighet til å bli kjent med slike bedrifter.

Når det gjelder TIP på skole B, er koblingen til teknologibedrifter i regionen sentral. Næringslivet i området er opptatt av rekruttering og dermed opptatt av å sikre lærlingtilgang og tilgangen på utdannet arbeidskraft på viktige områder. Teknologimiljøene i regionen gikk sammen allerede i 2003 og opprettet et samarbeidsforum for teknologiske fag med seks til syv industribedrifter i området og den videregående skolen (skole B). Nå har forumet vokst til 16 industribedrifter, og opplæringskontoret for teknologifag i regionen, skole B og forumet spiller en sentral rolle i det systematiske samarbeidet mellom næringslivet og skolen. Initiativet ble utløst av en periode med dårlig søknad til TIP-fagene. Regionene har et sterkt industrimiljø, og næringslivet har behov for fagfolk. Dermed hadde skolen og bedriftene en felles interesse av å styrke teknologifagene og rekrutteringen til disse. Forumets arbeidsutvalg har vært viktig for å planlegge hospiteringen ut i bedrift. I tillegg har avdelingsledelsen på skole B vært svært aktiv i planlegging, gjennomføring og oppfølging av hospiteringen.

Restaurant- og matfag (RM) på skole A ser ut til å i større grad ha rettet oppmerksomheten mot lærernes behov for breddekompetanse innen de mange fagbrevene under RM, i tillegg til rekrutteringsproblemer til servitørfaget. Videre har de gjort aktiv bruk av instruktører fra bedrifter som har kommet inn i skolen til å knytte sterkere kontakt mellom elevene og bedriftene og for å styrke områder som skolen selv er noe svakere på. På skole A har også avdelingsledelsen vært aktiv. MR hadde tidligere etablert kontakt med en institusjon de omtaler som Kulinarisk Institutt i Oslo, så både lærere og elever var innforstått med hospitering som læringsform og styrking av faget. De har også gjennomført hospitering i utlandet både for elever og lærere. RM på skolengir inntrykk av å være et sterkt faglig engasjert miljø i en region der det trengs slike virkemidler for å sikre rekruttering og det faglige nivået.

Bedriftenes hospitering i skole

Særlig skole A har benyttet hospitering inn i skole aktivt. De har styrket servitørfaget ved å få inn unge, engasjerte servitører med fagbrev for å vise elevene hva faget innebærer. De organiserer også et tiltak som kalles Gründercamp, hver høst – et tverrfaglig opplegg for elevene med oppgaver der bedriftene både er inne som mentorer og jury. Dette opplegget er både viktig læring for elevene og en måte å knytte næringslivet og skolen tettere sammen. I tillegg organiserer de lærlingdager hver vår, der instruktører fra bedriftene også kommer til skolen for å møte elevene og knytte sterkere kontakter i forkant av lærlingperioden. Skolen er klar på at tett kontakt med bedriftene gir bedre resultater for elevene, både læringsmessig og for å lage bedre overganger mellom skoletida og læretida. Det virker som om bedriftenes hospitering inn i skolen i all hovedsak handler om å styrke elevenes faglighet og kjennskap til bedriftene og faget, mer enn at instruktørene fra bedriftene skal lære noe om skolen.

Selv om omfanget er mindre, har også skole B hatt instruktører inne i skolen, selv om det mest har handlet om å gi informasjon om bedriftene og mulighetene der. Samtidig er forumet for teknologiske fag en godt etablert møteplass for samarbeid mellom skole og bedrift, selv om elevene ikke deltar direkte. Forumet går aktivt inn i skolen med en rekke virkemidler for å engasjere elevene og knytte dem sterkere til næringslivet i området. Elevene sponses med arbeidstøy, og det finnes en bonusordning for elevene for å fremme spesialiseringer som industrien etterspør særlig (CNC, plate, sveis etc.). Forumet omfatter maritimt rettet industri, og det er dermed de fagene som etterspørres. Hvis eleven velger de fagene, har lavt fravær og karakter over et visst nivå, får eleven bonus og er sikret læreplass. Karakterene er mest avgjørende for bonusen: «det fungerer som en skikkelig gulrot i Vg2», sier avdelingsleder. De får bonusen når de er ferdige med Vg2, og de er også garantert læreplass i en av de 16 bedriftene som på intervjudispunktet var med i forumet. Dette er en gunstig ordning for elevene, og bedriftene kan på sin side sikre rekruttering. Bedriftene betaler kr. 10 000 i året for å være med i forumet, og dette er med på å finansiere slike virkemidler og tiltak. Bonusen kan være opptil kr. 25 000 for en flink elev med 5 i snittkarakter. Dette er primært et rekrutteringstiltak, selv om det samtidig fyller funksjonen å trekke bedriftene tettere inn i skolen forut for lærlingperioden og knytte sterkere kontakter.

Utbytte av hospitering

Samspeillet mellom skole og bedrift i utdanningsløpet har stått sentralt for hospiteringene, å «se det som en sammenhengende fireårs utdanning», som en av lærerne sier. Bedre tid til å bli kjent med hverandre og dermed fremme samarbeid om overgangen ble også framhevet som en viktig effekt av hospiteringen. Samarbeidet mellom skolen og arbeidslivet styrkes, overgangene mellom skole og læretid forbedres, og lærere får både mer fordypning i eget fag (dybde) og bedre kjennskap til andre fag på sine pro-

gramområder (bredde). Hospiteringsordningen ga også muligheter til «finansiering hvis vi går utenfor de etablerte kontaktene med de store bedriftene som har kapasitet til å både ta inn og avgi folk uten vederlag», sier avdelingslederen på den ene skolen.

Alle vi var i kontakt med, mente at hospiteringen hadde gitt dem et godt utbytte. Lærerne forteller om betydningen av å vite hva elevene går til for å kunne veilede dem bedre: det «å kjenne til kravene i jobben». De framhever også verdien av å kunne ta med kunnskapen de har ervervet seg gjennom hospiteringen, inn i undervisningen. Som noen lærere som hospiterte i bredden, forteller: «Vi kjente bedriften som leverandør (innen kjøttproduksjon), men ikke fra innsiden». Å få se eller prøve teknikker, arbeidsformer og oppleve helheten i produksjonsprosessen blir framhevet som et viktig utbytte av hospiteringen.

En annen lærer som hospiterte i dybden, forteller at det «var viktig å få ro til å sette meg inn i det nye utstyret, nye maskiner vi ikke har på skolen. Å få mer tid til å lære, ikke bare se utstyret på en omvisning eller i forbifarta, men på tid til å bli kjent med det.» I teknologifag er endringen stor og utstyret kostbart, og det er dermed begrenset hvor oppdatert skolen kan være med de ressursrammene de har. Dermed spiller hospitering en viktig rolle for lærernes egen læring.

En annen lærer hadde hospitert i en mindre bedrift som skolen ikke tidligere hadde hatt kontakt med. De hadde utviklet en spesiell teknikk, og læreren var interessert i å se om det var mulig å utvikle et samarbeid. Han tok selv kontakt og ble tatt imot på en positiv måte, men opplevde at bedriften ikke var interessert i å ta imot elever, verken under PTF eller som lærlinger. Bedriften var for liten, og «alle gjorde alt», og de var for travle til å kunne ta imot elever. «De sa at de kunne godt tenke seg en lærling som kunne alt allerede», sier læreren. Han opplevde allikevel at oppholdet hadde vært interessant, selv om han ikke hadde oppnådd det han ønsket med hospiteringen.

Et annet poeng ble også nevnt fra skolesiden: Når bedriftene hospiterer i skolen, kan de påpeke «at vi må bli bedre på områder som de mener vi er for dårlige på, fra tekniske ting til HMS-området». Bedriftene kan altså framheve hvilke områder i undervisningen som bør styrkes. Det ble for eksempel nevnt at en industribedrift arbeider svært systematisk med HMS, mer omfattende enn skolen gjorde. «Slike områder kunne godt vært bedre ivaretatt i undervisningen. Vi lærer av bedriftene av hva vi trenger å forbedre. Vi får innspill og tar dem imot». Dette styrker både undervisningen og overgangen fra skole til bedrift for elevene.

Bedriftenes utbytte av hospitering

Det er lett å se at hospiteringsprosjektet har gagnet skolen, både når det gjelder lærernes eget faglige påfyll og elevenes bedre kobling til potensielle lære-plasser. Hva får bedriftene ut av hospiteringsprosjektet? Når bedriftene trenger skolen så sterkt som teknologibedriftene i området rundt skole B gjør, er motivasjonen for samarbeid sterk

og gjensidig. Her var det enkelt å se at alt som knytter skolen tettere til bedriftene og forbereder elevene bedre på arbeidslivet og dets behov, oppleves som et gode.

Også innen RM på skole A var bedriftserfaringene svært positive. De opplevde å få bedre kontakt med lærerne og fikk vist fram hva produksjonen handler om, og håpet at hospiteringen skulle føre til at lærerne oppmuntret flere elever til å velge fagbrev innen deres produksjonsområder. Som en leder sa: «Vi får vist oss fram som en attraktiv arbeidsplass i området.» De er opptatt av omdømme og ser dette klart i sammenheng med rekruttering. Bedriften opererer også i et marked med store sesongsvingninger og trenger sesongbemanning, og dermed ser de også verdien av å bli kjent som en arbeidsplass for elever som ønsker seg ekstrajobb.

Bedriften innen kjøttproduksjon er også opptatt av å få ut elevene så tidlig som mulig, det vil si ut i bedrift i prosjekt til fordypning fra første året, for å gi dem den erfaringen de mener ungdommene mangler hjemmefra. Som de sa, ungene får leke med PC fra de er året gamle, men «kniv må du være 18 før du får røre». Skal man lære å håndtere en kniv godt, krever det erfaring og trening. Dermed blir det viktig å få elevene inn i bedriften så tidlig som mulig. Tettere kontakt med skolen gjør det lettere å få til dette.

Vurdering

Også i Møre og Romsdal var opplevelsene med hospitering positive. Hospiteringsprosjektet hadde muliggjort større grad av utveksling mellom bedrift og skole enn tidligere og også muliggjort hospitering i andre deler av fagområdet enn før. At de hadde midler til vikardekning gjorde det lettere for lærere og instruktører å hospitere. Store bedrifter kan avgi instruktører til hospitering i skolen, mens små bedrifter er svært sårbare for fravær av nøkkelpersonell. Det krevdes dermed vikarmidler for å få til samarbeid med disse bedriftene. Dette så ut til å være en viktig gevinst ved hospiteringsprosjektet.

Når det gjelder gjennomføring, virker det som om de fleste hospiterende lærerne organiserte det slik at de sørget for å hospitere i perioder der elevene likevel var ute i prosjekt til fordypning eller hadde undervisning i fellesfag. Hospiteringsmidlene bidro der fravær måtte dekkes av vikar. Begge skolene framhevet at hospitering måtte planlegges i timeplanleggingen på begynnelsen av året. Planlegging ser ut til å være et kritisk punkt, samtidig som man sier at man må tilpasse seg bedriftenes muligheter og behov. Hvis bedriftene får større oppdrag, går produksjon foran alle andre hensyn, og det må skolen forholde seg til.

I valget mellom hospitering i bredden eller i dybden, ble det sagt at de som har vært lærere lenge, velger egne fag for å se utviklingen som har vært i faget siden de selv var yrkesutøvere. De som er ferske, vil heller se på andre fag. Samtidig ble det sagt at det er stor utvikling i alle fag nå, «så det gjelder egentlig alle at de trenger tett kontakt med utviklingen i arbeidslivet».

Begge skolene forteller om felles diskusjoner i forkant og erfaringsdeling i etterkant av hospiteringen for å sikre kompetanseoverføring. Det virker som om begge skolene ser hospitering som et fellesanliggende og ikke først og fremst som individuelt faglig påfyll for lærerne, selv om det også er et viktig resultat.

Til tross for at alle involverte var positive og hadde opplevd hospiteringen som verdifull og positiv, var noen av lærerne kritiske til at det hadde skjedd liten grad av forventningsavklaring mellom bedrift og hospiterende lærer i forkant. Selv om dette hadde fungert godt for dem, ville det være vanskelig for lærere som ikke kjente bedriftene like godt fra før. Det å komme inn døra til en bedrift der man ikke har diskutert hva som skal skje i forkant, kan oppleves som ubehagelig. Lærerne mente at hvis hospiteringsordningen skulle utvides til å gjelde de fleste lærere, og ikke minst hvis det skulle utvides utover programfagene, krever det at begge parter vet hva man går til. Formøter mellom lærer og bedrift der man diskuterte oppholdet, hadde fungert godt der man hadde gjennomført det, og det ble sagt at dette burde gjøres til et krav i forkant av hospiteringsoppholdene.

Akershus

<hr/> <hr/> Akershus Bygg- og anleggsteknikk (BA) Ønske om to BA-lærere fra hver skole Underveis i prosjektperioden kom også design og håndverk og elektrofag med 20 yrkesfaglærere 2 fra bedrift <hr/> <hr/>
--

Akershus har primært hatt hospitering innen bygg- og anleggsteknikk, men mot slutten av prosjektperioden åpnet man også for hospitering i andre fag. Sluttrapporten fra Akershus oppgir at 18 lærere fra ni videregående skoler har gjennomført sin hospitering, og at seks lærere har søkt om å hospitere høsten 2012. I tillegg til hospitering fra skole til bedrift har to personer fra næringslivet hospitert inn i skolen.

Beskrivelsen av erfaringene fra Akershus bygger på intervjuer med prosjektleder og koordinator på fylkesnivå samt rektor og lærer på to skoler. Ved skole A hadde ingen lærere hospitert på intervjutidspunktet (desember 2011). Her intervjuet vi rektor og en lærer innen bygg- og anleggsteknikk med et overordnet ansvar for hospitering ved skolen. Ved skole B hadde to lærere innen bygg- og anleggs-

teknikk hospitert ved intervjutidspunktet, i mai 2012. Vi intervjuet rektor og en av lærerne som hadde hospitert.

I tillegg til intervjuene deltok vi på en samling for skoler, bedrifter og opplæringskontor som hadde deltatt i hospiteringsordningen i Akershus. Samlingen ble arrangert av fylkeskommunen i mai 2012, og formålet var erfaringsutveksling og intern evaluering av hospiteringsprosjektet i fylket.

Initiativ og gjennomføring

Prosjektleder i Akershus forteller at noe av bakgrunnen for at Akershus ønsket å delta i hospiteringsordningen, var at fylkeskommunen i 2010 hadde startet med en skolering for yrkesfaglærere og instruktører i regi av Høgskolen i Oslo og Akershus. Hospitering utgjorde en liten del av opplæringen. Erfaringene med hospitering var gode, og da utlysningen fra Utdanningsdirektoratet kom, bestemte man seg derfor for å søke. Det ble etablert kontakt mellom fylkeskommunen og Byggenæringens Landsforening (BNL), som gjerne ville være med i prosjektet som samarbeidspartner. Prosjektsøknaden til Utdanningsdirektoratet ble utformet av fylkeskommunen og BNL i fellesskap. I begynnelsen diskuterte man muligheten for å involvere flere fag, men man bestemte seg for å satse primært på bygg- og anleggsgagene. Intensjonen var at alle de ni skolene i fylket som tilbyr bygg- og anleggsgag, skulle delta i prosjektet. Alle skolene ble kontaktet. De fleste var positive, noen var mer skeptiske, men alle skolene ble med i prosjektet. Intensjonen var at minst to lærere fra hver skole skulle hospitere i løpet av prosjektperioden.

Prosjektleder i fylket har hatt det overordnede ansvaret for de organisatoriske og økonomiske sidene ved prosjektet. I den første fasen, våren 2011, ble det lagt vekt på å etablere nettverk mellom skole, bedrifter og opplæringskontor gjennom felles møter og samlinger. Dette viste seg å være lite effektivt. Det var vanskelig å få alle de involverte til å stille på møtene. Etter hvert gikk man derfor over til å reise ut til den enkelte skole for å sikre at hospiteringsordningen var godt forankret, og få en bekreftelse på hvilke lærere som skulle hospitere.

Prosjektkoordinatoren i fylket har hatt en 30-prosentsstilling i hospiteringsprosjektet og har primært fungert som en praktisk tilrettelegger i gjennomføringen. Han har bistått lærerne med utfylling av søknader og skjemaer til fylket og har fulgt dem opp når de har hospitert ute på byggeplassene. Prosjektkoordinatoren er selv lærer på bygg- og anleggsteknikk, og han er også leder av byggfagnettverket i Akershus. Han forteller at lærerne i nettverket lenge har etterlyst relevant etter- og videreutdanning etter innføringen av Kunnskapsløftet, med økt bredde i bygg- og anleggsgagene. Det gjelder ikke minst de små skolene. Større skoler med mange lærere har bedre muligheter for å dekke bredden, mens de små skolene opplever det som utfordrende å skulle gi opplæring på områder der lærerne mangler fagkompetanse. Samtidig legger han vekt på at det er mange ulike oppfatninger av hva slags kompetanse som kreves for å gi opplæring i et fag på Vg1. I den sammenheng er det også relevant å spørre hva ti dagers hospitering kan gi av kompetanseutvikling. Selv mener han at man strengt tatt ikke er kompetent

til å undervise i et nytt fag etter å ha hospitert i ti dager, men at man i hvert fall bør kunne legge til rette for en bedre veiledning i et fag etter å ha hospitert.

I prosjektsøknaden fra fylket heter det at formålet med prosjektet er å etablere et solid nettverk mellom skolene, næringslivet og fylkeskommunen og å sikre kompetanseutvikling/oppdatering av yrkesfaglærere og instruktører/faglige ledere. Prosjektkoordinatoren legger på sin side vekt på at hovedformålet må være å legge til rette for bedre læring for elevene. Utprøvingen av hospiteringsordninger er et pilotprosjekt. I et slikt prosjekt, med begrenset varighet, kan det være vanskelig å etablere mange nye nettverk. Det letteste for skolene er å ta kontakt med bedrifter de kjenner fra før, og det er også dette som har skjedd i de aller fleste tilfellene der lærere i fylket har hospitert i bedrift.

I utgangspunktet var man ikke bare åpne for hospitering fra skole til bedrift, men også fra bedrifter inn i skolen. Alle opplæringskontorene i fylket har vært invitert til oppstartsmøter, informasjonsmøter og samlinger. I praksis har det likevel i all hovedsak vært lærere som har hospitert i bedrift. Det kan være flere årsaker til dette. En del av forklaringen er trolig at det er vanskelig for bedriftene å finne tid til hospitering, men koordinatoren er også usikker på i hvilken grad informasjon om hospiteringsordningen har nådd ut til alle bedriftene som kunne være interessert.

Også når det gjelder lærernes hospitering, har gjennomføringen gått tregere enn forventet. Det ser ut til å ha sammenheng med at hospiteringen i for liten grad har vært planlagt og prioritert fra skoleledelsens side. I mai 2011 var det påmeldt minst to lærere fra hver skole. Intensjonen var at hospiteringen i den grad det lot seg gjøre, skulle gjennomføres før høstferien. Da man kom til høstferien, var det imidlertid bare én lærer som hadde hospitert. Forankringen i skoleledelsen har ifølge koordinatoren i mange tilfeller vært svak, og ansvaret for hospiteringen har i stor grad vært lagt til den enkelte lærer. Da har hospiteringen ofte blitt lavt prioritert, og lærerne har skjøvet dette foran seg:

«Den forankringa på ledernivå føler jeg har vært litt for dårlig. Det har vært overlatt til den enkelte lærer, og da har det nok i større grad blitt skjøvet på. Ledernivået hakket over kunne kanskje vært mer positive til å pushe og legge til rette for det.»

På skole A hadde ingen lærere hospitert på intervjudtidspunktet (desember 2011). Bakgrunnen var først og fremst at hospiteringen var blitt utsatt på grunn av sykdom. Etter planen skulle to lærere ut i hospitering på nyåret. Rektor ved skolen legger imidlertid vekt på at det også er andre utfordringer knyttet til gjennomføring av hospitering. Dette handler særlig om mangel på kvalifiserte vikarer:

«Det å ta godt skodde lærere ut av en klassesituasjon, det er ikke gefundenes Fressen altså. Du får uro i elevmassen. Og du kan risikere at du får faglig svak undervisning. Særlig hvis du tar de to her, som er på betong og mur, så har vi én på hver. Da har vi ikke vikar. Da må vi skaffe en person ett eller annet sted, som verken kjenner skolen eller miljøet eller noe som helst. *Det er den store bøygen*».

Når de to lærerne likevel etter planen skulle hospitere, var det lagt opp til at andre lærere på avdelingen skulle gå inn og ta over som vikarer. I tillegg ville en del av elevene være utplassert i bedrift i den aktuelle perioden, slik at dette skulle være mulig å få til. Ifølge rektor på skolen er det vanskelig å se for seg hvordan hospitering i et tilsvarende omfang skal kunne gjennomføres som en varig ordning. «To ganger ni dager, det er 18 dager. Man skal være klar over at det ikke bare gjelder bygg og anlegg. Hvis man gjør dette på elektrosiden, da detter skolen ned!»

Det viktigste formålet med hospiteringen, ifølge ledelsen, er at lærerne skal bli oppdatert i hva som er nytt innenfor faget. Rektor på sin side er imidlertid skeptisk til det faglige utbyttet av en hospiteringsperiode på ni dager. Han ville heller ha foretrukket et kompetanseutviklingsopplegg som ga uttelling i form av studiepoeng.

Rektor på skole B har selv deltatt på alle samlingene som har vært organisert av fylkeskommunen underveis i hospiteringsprosjektet. I løpet av prosjektperioden er det gjennomført fem–seks slike samlinger i regi av prosjektledelsen i fylket. Dette har vært en bevisst prioritering ut fra en oppfatning om at skolen får størst utbytte av å delta i prosjekter dersom de er tydelig forankret i ledelsen. «Det er bedre organisasjonsutvikling, hospitering som metode, hvis man forankrer det i ledelsen. For da kan det også ha en spredningsverdi som vi ivaretar og legger til rette for.» Hun mener at samlingene har vært svært verdifulle ved at skolene har hatt mulighet til å møte mange av opplæringskontorene i fylket og på denne måten knytte nye kontakter i arbeidslivet.

Skoleledelsen var selv med på å velge ut hvilke lærere som skulle hospitere, men sier samtidig at valget ga seg litt selv. Det er i utgangspunktet fire lærere på avdelingen for bygg- og anleggsteknikk. To av disse var allerede i gang med mer omfattende videreutdanningsopplegg. Det var derfor naturlig at det ble de to andre lærerne som skulle hospitere. Lærerne bestemte selv hvor de ville hospitere, og tok kontakt med bedriftene.

Rektor ved skole B ser på hospitering som en typisk «yrkesfaglig kompetanseutvikling», ved at man får mulighet til å være i praksisfeltet og velge ut konkrete fagområder der man trenger å styrke seg. Muligheten for å hospitere i bredde er viktig for å få bedre innsikt i fagfelt der man i utgangspunktet har liten eller ingen kompetanse. Hospitering i dybden er særlig viktig for å få en kontinuerlig oppdatering som er nødvendig for at man ikke skal «gå ut på dato». Skoleledelsens oppgave bør ifølge rektor være å legge til rette for hospitering ved å legge det inn i planene for skoleåret og skaffe vikar. I etterkant kan ledelsen bidra til at hospiteringen blir satt inn i en helhet. Dette kan eksempelvis gjøres ved å sette av tid til erfaringsdeling med kolleger i fagmøter i etterkant av hospiteringen. «Det kan vi sette i system. Det kommer aldri til å gå av seg selv. Da går det etter innfallsmetoden.» Skriftlige rapporter fra hospiteringen har ikke nødvendigvis så mye for seg, mener rektor. Lærerne kan heller dokumentere ved å ta bilder underveis i hospiteringen.

Læreren som har hospitert, er selv utdannet tømrer med mesterbrev. Han har drevet eget firma i seks år, og han har jobbet som lærer i nesten ti år. Da han fikk tilbudet om

å hospitere, så han det utlukkende som en positiv mulighet. «Det er klart at det er et tilbud man ikke sier nei til. Det er jo veldig bra.» På intervjuutidspunktet hadde han hospitert en uke i bredden, i en blikkenslagerbedrift. Senere skulle han hospitere en uke i en annen bedrift, da innen eget fag.

Sett fra lærerens side var et viktig formål med hospiteringen å lære mer om faget og å få noen tips om oppgaver som han kunne ta med til elevene. I likhet med andre lærere opplever også han bredden i utdanningsprogrammet som en stor utfordring:

«Det er en vanvittig bred inngang, mange muligheter, men det er utrolig utfordrende å vise dem alle de mulighetene. Jeg har selvfølgelig ikke kunnskap til 22 fag. Jeg har kunnskap til ett fag.»

Han tok først kontakt med opplæringskontoret for kobber og blikk, som ga et tips om en bedrift han kunne kontakte. Da han ringte bedriften, fikk han umiddelbart positivt svar. Bedriften hadde ikke hørt om hospiteringsordningen tidligere, men de syntes det var helt i orden da han forklarte hva det var. Dette med informasjon ut til bedriftene ser læreren som et klart forbedringspunkt i ordningen: «Det er helt greit for meg, men de burde kanskje vært litt ute i bedrifter eller opplæringskontorene og opplyst om dette og markedsført det i forkant.»

I dette tilfellet var det i liten grad laget konkrete planer i forkant av hospiteringen. Bedriften kjente ikke til ordningen før læreren tok kontakt. Det var heller ingen i bedriften som hadde et klart definert ansvar for læreren da han hospiterte.

«Det er et lite firma med fem–seks ansatte. Jeg ringte sjefen der, og det var ikke noen som hadde ansvaret eller noe sånn. Det ble den som passa, som tok meg med i bilen ut på jobb eller på verkstedet. Så det bare gikk av seg selv. Det var helt uproblematisk.»

Bakgrunnen for at læreren valgte å hospitere i nettopp blikkenslagerfaget, var at det er et lite fag: «Utgangspunktet for at jeg valgte blikkenslagerfaget, eller ventilasjons- og blikkenslagerfaget som det nå heter, er at det er et lite fag. Jeg brenner for å få fram de små fagene som mangler rekruttering.» Han var ute i bedriften i en sammenhengende uke, fra mandag til fredag. «Da var jeg med på verkstedet der først, på jobber som de hadde. Var med og knakk og falska og lagde en sånn ventilasjonsrist.» Ifølge læreren var det ikke noe problem å delta i det daglige arbeidet i bedriften, selv om han ikke selv har bakgrunn i blikkenslagerfaget.

«Er du håndverker, så har du det litt i hendene. Du har litt teften. Blikkenslagerfaget har noen likhetstrekk med tømrerfaget, så det gikk greit, det. Men det er klart, det kunne vært en utfordring om det hadde vært anleggsmaskinførerfaget. Jeg har aldri sittet i en gravemaskin, så det hadde blitt litt annerledes.»

Læreren syntes det var greit å hospitere i en uke. Han kunne gjerne hospitert lenger, men det ville blitt vanskelig med logistikken. Nå ble det satt inn vikar et par dager, de andre dagene av hospiteringsperioden var undervisningsfrie dager. Hospiteringen fikk derfor ingen store konsekvenser, verken for elever eller kolleger. I tillegg til hospiteringsperioden i en blikkenslagerbedrift har han også deltatt på et våtromskurs som ble gjennomført i regi av opplæringskontoret i rørleggerfaget.

Utbytte av hospiteringen

Vi har sett at det i mange av skolene i Akershus tok tid før hospiteringen kom i gang. Ifølge prosjektkoordinator var imidlertid lærernes erfaringer gjennomgående positive da de først hadde hospitert. Dette var også inntrykket som ble formidlet av skoleledere og lærere da vi deltok på en samling i regi av fylket i mai 2012. Det samme gjelder tømmerlæreren som hospiterte i blikkenslagerfaget. Han ser utelukkende positive sider ved å hospitere:

Intervjuer: Kan du si noe om fordeler og ulemper ved hospitering for lærere, sammenlignet med andre former for kompetansutvikling?

Lærer: Fordelene sier seg selv. Man blir oppdatert, man får vite mer om faget, man utvikler seg mer, får etablert en kontakt, ikke minst, mellom skole og bedriften. Ulemper ser jeg ikke.

Læreren synes selv det var artig å komme tilbake til bransjen, og han forteller om hvordan de ansatte i blikkenslagerbedriften «oste av yrkesstolthet». Nettopp dette er noe av det han også ønsker å formidle til elevene sine:

«Han ene tok meg med ut på en kjøretur, vi hadde litt tid en av dagene, og viste meg en del prosjekter som de hadde hatt. Så vi parkerte og gikk ut, og han viste meg noen detaljer. Det er jo det jeg håper å få formidla til elevene, å få den følelsen over til dem. Og det å skape noe, produsere noe, uansett vær, så klarer du å produsere noe. Den følelsen der.»

Kontakten som er etablert med bedriften, vurderer han som nyttig på flere måter. En elev var med læreren ut i bedriften et par dager og fikk senere tilbud om utplassering i bedriften. De ansatte i bedriften var også interessert i å komme inn til skolen.

«De var veldig interessert i å komme til skolen, snakke om faget, vil gjerne vise noen triks, ikke sant. Hvordan du holder den saks, hvordan du klipper. Og også invitere elevene med på verkstedet, ta dem ut og vise jobber.»

Læreren er sikker på at han kommer til å benytte seg av denne muligheten og understreker betydningen av å ha kontakt med bedrifter for å unngå at elevene bare blir gående på skolen og «produsere for containeren».

Rektor på skole B gir uttrykk for at prosjektet har vært positivt for skolen på flere måter. Selv har hun knyttet mange nye kontakter i arbeidslivet ved at også opplæringskontorene har deltatt på samlingene. Samtidig mener hun at opplæringskontorene og bedriftenes erfaringer i liten grad kom fram i forbindelse med samlingene: «Vi fra skolene sto opp i bøtter og spann og fortalte hvordan vi synes dette hadde vært. Bedriftene var nesten fraværende i den historiefortellingen.» For øvrig synes hun at hospiteringsprosjektet har vært vellykket, og at det i stor grad har vært opp til skolene å få noe ut av mulighetene: «Jeg tror at om noe ikke har fungert, så er det opp til oss. Jeg synes dette har vært et godt tilrigga prosjekt. Vi har blitt godt fulgt opp, det har vært et godt system på det. Så jeg synes at som prosjekt, så har det fungert bra.»

Hun tror ikke nødvendigvis at hospiteringen kommer til å føre til endringer i hvordan lærerne underviser, men hun mener likevel at hospiteringen kan komme elevene til gode på andre måter. Her nevner hun blant annet at læreren kan få tips til utstyr som skolen kanskje burde skaffe, eller at man ser behovet for å ta med elevene ut for å vise dem utstyr og annet som skolen selv ikke vil ha mulighet for å tilby. Andre positive effekter handler om å få nye kontakter og kanskje også få kontakt med fagfolk som kan inviteres inn til skolen.

Hun legger vekt på at om hospitering skal kunne etableres som en varig ordning, må den først forankres i fylkeskommunen. I en startfase kan det være behov for øremerking av midler til hospitering, men etter hvert vil det kanskje være mulig å finne mindre ressurskrevende måter å gjennomføre dette på.

Rektor ved skole B mener at man over tid bør vurdere muligheten for at hospitering kan inngå som en del i en halvårsenhet i et høyskolebasert videreutdanningstilbud. Yrkesfaglærere som skal bygge seg opp fra adjunkt til adjunkt med tillegg, må i dag ta videreutdanning i pedagogikk, som veiledningspedagogikk, spesialpedagogikk eller yrkespedagogisk utviklingsarbeid. Det burde imidlertid også være mulig for yrkesfaglærere å kvalifisere seg ved å ta videreutdanning innenfor eget fagfelt, sier hun.

Vurdering

Prosjektet i Akershus har hatt en sentral prosjektledelse med en prosjektleder i fylkeskommunen og en lærer som har fungert som prosjektkoordinator i en 30-prosentstilling. Det har vært gjennomført en rekke fylkesvise samlinger, der man har invitert skoler og opplæringskontor. Oppslutningen om samlingene har vært varierende, og prosjektledelsen har opplevd at det har vært vanskelig å etablere en god kommunikasjon med alle skolene i prosjektperioden. En av rektorene som er intervjuet, gir likevel uttrykk for at samlingene i seg selv har vært nyttige, og at det har vært særlig verdifullt

å etablere nye kontakter med opplæringskontorene i fylket. Samtidig mener hun at det i første rekke var skolene som dominerte, og at man i for liten grad nyttiggjorde seg av opplæringskontorenes tilstedeværelse i samlingene.

Prosjektet i Akershus har vært konsentrert om utdanningsprogrammet bygg- og anleggsteknikk, og alle de ni skolene i fylket som tilbyr dette utdanningsprogrammet, har vært involvert. Oppslutningen om prosjektet har imidlertid vært varierende. Alle skolene meldte likevel på lærere som skulle hospitere. I praksis tok gjennomføringen av hospiteringen lengre tid enn forventet, og prosjektkoordinator brukte en stor del av sin tid på å reise fra skole til skole for å forsøke å legge til rette for at hospiteringen kunne gjennomføres. Denne strategien hadde trolig stor betydning for at hospiteringen ble gjennomført i flere av skolene.

Det ser ut til at den trege oppstarten kan ha sammenheng med at det praktiske ansvaret for gjennomføringen av hospiteringen i stor grad lå hos den enkelte lærer. Det førte til at hospiteringen stadig ble skjøvet på.

Erfaringene fra Akershus synliggjør viktigheten av å sette av tid til hospitering og at hospiteringsordningen forankres i skolens ledelse. En av rektorene som er intervjuet, legger selv vekt på at ledelsen må støtte aktivt opp om lærernes hospitering og sørge for at dette blir lagt inn i planleggingen av skoleåret. Når dette ikke skjedde, spilte prosjektkoordinatoren en rolle som pådriver og tilrettelegger som skolens ledelse ellers kunne ha spilt.

Også når det gjelder det innholdsmessige i hospiteringen, har mye vært overlatt til den enkelte lærer. Bedriftene som er blitt kontaktet, har ikke nødvendigvis hatt kjennskap til ordningen, og informasjonen ut til aktuelle bedrifter kunne trolig vært bedre. En av lærerne som har hospitert, forteller at det ikke forelå noen konkrete planer for hospiteringsoppholdet før han dro ut i bedriften. Selv opplevde han dette som uproblematisk, men vi vet ikke hvordan dette ellers har fungert.

En av rektorene som er intervjuet, er mer skeptisk til kompetanseutvikling gjennom hospitering. Dels mener han at et par ukers hospitering vanskelig kan gi faglig utbytte, dels peker han på utfordringer knyttet til å skaffe vikar. Kritikken står i kontrast til erfaringene fra den andre skolen, der man har funnet praktiske løsninger på vikarutfordringene og både rektor og lærer opplever å ha hatt utbytte ut over det de hadde forventet.

Begge rektorene som er intervjuet, er opptatt av å vurdere muligheten for å legge hospitering inn som ledd i et mer omfattende videreutdanningstilbud for yrkesfaglærere.

Oslo

Oslo
Elektrofag (EL)
Bygg- og anleggsteknikk (BA)
Design og håndverk (DH)
Åpent for alle lærere i disse programmene
14 yrkesfaglærere
2 fra bedrift

I Oslo deltok programfagene bygg- og anleggsteknikk (BA), design og håndverk (DH) og elektrofag (EL), koordinert gjennom Ressursskolen Sogn (videre omtalt som Ressursskolen). Det ble sendt ut en åpen invitasjon til lærere på alle skolene i Oslo som hadde disse programfagene, med invitasjon til programfaglærerne om å melde seg på. Oslo hadde som mål at minst én lærer per skole per halvår innen de tre programfagene skulle hospitere, noe som skulle utgjøre omtrent 40 hospiteringsopphold innen utgangen av 2012. I tillegg ønsket man å gjennomføre omtrent 20 hospiteringsopphold der bedrift hospiterte i skole.

Ifølge fylkets egen rapportering har det per 1.10.2012 vært fjorten hospiteringsopphold for lærere og to for bedrift. Alle tre program-

fagområdene er representert.

Grunnlaget for beskrivelsen av erfaringene i Oslo er smalere enn for de andre fylkene, og datainnsamlingen ble gjennomført vesentlig senere i prosessen, blant annet siden Oslo brukte lengre tid før det ble volum på hospiteringene. Datamaterialet dekker to skoler og består av samtaler med lærere med hospiteringserfaring og rektor. Intervjuene/samtalene ble gjennomført høsten 2012. I tillegg har vi benyttet skriftlig materiale fra prosjektet, jamfør kapittel 3 og innledende intervju med prosjektleder.

Initiativ og gjennomføring

I Oslo administrerer Ressursskolen hospiteringsprosjektet på vegne av fylkeskommunen, og skolen koordinerer også nettverk innen programfagene og fungerer dermed som sammenknyttende faktor for kontakten innen programfagene på byens mange skoler. Oslo valgte å gå åpent ut med invitasjonen, og dette skyldes nok delvis den koordinerende rollen som Ressursskolen har. Det medfører at man ikke forankret prosjektet på den enkelte skole eller valgte ut noen skoler, som de andre fylkene stort sett har gjort, men gikk bredt ut med invitasjon.

Oslo kom sent i gang, noe som antakelig delvis kan tilskrives måten det ble organisert på. Siden det manglet lederforankret eierskap på den enkelte skolen i deres årsplanlegging, var det vanskelig å prioritere tid til hospitering. Det betyr også at kontakten med

Ressursskolen var sentral. En av lærerne som hadde hospitert, vektla både eget engasjement og oppfordring fra Ressursskolen som viktige beveggrunner bak hospiteringen.

Oslo ønsket i utgangspunktet å prøve ut to modeller, gjensidig hospitering mellom skole og bedrift, det vil si at yrkesfaglærer hospiterer i bedrift og instruktør / faglig leder hospiterer i skole, og «bedrift i skole» der instruktør / faglig leder frikjøpes til å gjennomføre et faglig opplegg for lærere i skolen. I praksis viste det seg at ordningen med at en lærer hospiterte i bedrift, var den mest gjennomførbare. Bare i liten grad hospiterte instruktør / faglig leder i skole. Modellen med «bedrift i skole» ble ikke gjennomført fordi kommuneadvokaten i Oslo vurderte dette som i strid med kommunens anskaffelsesregler. Dette er en interessant vurdering, og det går ikke fram om avvisningen skyldtes at dette opplegget var rettet mot lærernes læring, ikke elevenes. Andre fylker gjennomfører lignende ordninger der bedrift kommer inn i skolen og gjennomfører et opplæringstilbud, men da som en del av elevenes undervisningsopplegg. Om dette også ville vært i strid med Oslo kommunes anskaffelsesregler, er ikke prøvd ut.

Utbytte av hospitering

Ifølge fylkets egen vurdering og intervju materialet ble hospiteringen opplevd som nyttig og verdifull for de lærerne som hadde gjennomført den. For lærere som hadde vært lenge i skolen, var det viktig med faglig oppdatering og påfyll i sitt eget fagområde (hospitering i dybden), og samtidig var det en del lærere som ønsket å gjøre seg kjent med fag som de selv ikke hadde fagbakgrunn fra (hospitering i bredden). For en erfaren lærer kan det være viktigere å få oversikten over hvordan bedriftene arbeider, mer enn å delta i arbeidet selv. Som en informant sa: «Det var heller ikke meningen min å skru, for det kan jeg». Hospitering kan bidra til å gi lærerne innføring i nye arbeidsrutiner og nye materialtyper og få faglig påfyll i sitt eget fagområde. Det bidrar også til bedre forberedelse for elever som skal ut, gjennom at lærer og bedrift kan snakke sammen om rutiner for oppfølging av elev og lærling når de er ute. Dermed er man både mer samstemt og mer gjennomtenkt.

Inntrykket fra Oslo er at man har vært flinke til å dele erfaringer fra hospiteringen med kolleger. Dette skyldes nok også at man allerede før hospiteringsprosjektet startet, hadde etablert samarbeid innen programfagene i forbindelse med prosjekt til fordypning (PTF). Dermed vil erfaringene én lærer på én skole gjør under hospitering, kunne spres til alle lærere innen programfagområdet gjennom felles aktiviteter på faglig grunnlag. Læringen har dermed flere kanaler for spredning enn bare innad på den enkelte skole.

Samtidig er det noen begrensninger i at så få lærere har deltatt i hospitering. En lærer framhevet at hospitering i én bedrift ikke er tilstrekkelig til å bedre samarbeidet mellom skolen og bedriftene, det krever større volum på hospiteringen.

I Oslo finnes det også et eksempel på at en elektrolærer brukte hospiteringsoppholdet i opplæringskontoret for heisfaget til å utvikle en modell for opplæring i heisfaget

i prosjekt til fordypning. Dette opplegget spres gjennom nettverket. Selv om dette ikke ga læreren hospitering i faget, var det til stor nytte for skolen og for nettverket.

Bedriftenes utbytte av hospitering

Med det lille volumet som hospitering fra bedrift til skole har hatt i fylket, er det ikke mulig å si noe om bedriftenes utbytte. Generelt er arbeidsmarkedet i Oslo noe annerledes enn i resten av landet. Med vesentlig større tilgang på arbeidskraft har bedriftene mindre interesse av å samarbeide med skolene om utdanning av fagarbeidere. I tillegg er det også større problemer med å skaffe læreplasser i Oslo innen en del av yrkesfagene, med noe av samme argumentet: Konkurransen er stor, og lønnsomhet er viktigere for bedriftene enn samarbeid med skolen og utdanning av fagarbeidere. I tillegg konkurrerer lærlinger fra Oslo med lærlinger fra resten av landet som gjerne ønsker å få læreplass i Oslo, særlig innen enkelte utdanningsprogram. Det er sjeldnere at lærlinger fra Oslo ønsker å flytte til andre steder av landet for å få læreplass. Dermed er forholdet mellom skolen og næringslivet ikke så gjensidig avhengig i Oslo som vi hørte om fra andre steder av landet.

Vurdering

Hospiteringsprosjektet i Oslo har vært mer avhengig av den enkelte lærers motivasjon og engasjement, all den tid det har vært individuell søkningsprosess og hospiteringen ikke har vært forankret i ledelsen og i læreplanarbeidet på den enkelte skolen. Sannsynligvis er dette hovedgrunnen til at aktiviteten har vært lavere enn planlagt. Det er vanskelig å skjerme tid når det ikke oppleves som et skoleanliggende, men opp til den enkelte. Samtidig er det viktig at ikke hospiteringen er så bundet at man ikke kan tilpasse seg en endret situasjon i bedriftene.

Arbidsmarkedet i Oslo er også annerledes, og næringslivet kan i større grad velge mellom søkere og fra hele landet. Det gjør nok at bedriftene ikke opplever den gjensidige avhengigheten mellom skolen og næringslivet som like viktig som andre steder i landet der kampen om arbeidskraften er større. Dette påvirker nok bedriftenes ønske og behov for tettere samarbeid gjennom gjensidig hospitering.

Hospitering i Oslo-skolene har i all hovedsak vært dekket med vikar, ikke gjennom organisering av fellesaktiviteter på skolen som frigjør lærertid, slik vi har sett i noen andre fylker. Det betyr at man har vært avhengig av kostnadsdekning til vikar for å kunne gjennomføre hospitering. Samtidig sliter også Oslo med å skaffe vikarer, så kostnadsdekning har vært nødvendig, men ikke tilstrekkelig for å få til hospitering. Som en sa: «Det hjelper ikke med penger når vi ikke har vikarer å bruke dem på». Det er dermed kapasitetsutfordringer hvis man skal øke volumet på hospitering. Følgelig blir det særlig viktig at det forankres godt i den enkelte skoles felles strategi og planer.

6 Resultater fra de kvantitative undersøkelsene

I dette kapittelet presenteres data fra den kvantitative undersøkelsen blant yrkesfaglærere som har hospitert ute i en bedrift, og data fra den kvantitative undersøkelsen blant representanter fra bedriftene som har hospitert i skole. For mer informasjon om disse undersøkelsene, se kapittel 2.

Kjennetegn ved yrkesfaglærerne som har hospitert

Tabell 6.1 viser hvordan utvalget av lærere fordeler seg på fylke og utdanningsprogram. Dette gir ikke et bilde av i hvilke utdanningsprogram og fylker interessen har vært størst. De ulike fylkenes hospiteringsordninger har ulike målgrupper. Målgruppen er stor i noen fylker, og mindre i andre fylker. Ordningene har også hatt litt forskjellig evne til å mobilisere til hospitering i sine målgrupper, som nevnt i kapittel 5. Utvalget er ganske representativt etter fylke, men med en overrepresentasjon av lærere fra Akershus og en underrepresentasjon fra Møre- og Romsdal, Oppland og Oslo, jf. omtale i kapittel 2.

Tabell 6.1 Yrkesfaglærere som har hospitert, etter utdanningsprogram og fylke. Prosent.

Utdanningsprogram		Fylke	
Bygg- og anleggsteknikk	34,3	Akershus	23,9
Design og håndverk	4,5	Buskerud	17,9
Elektrofag	4,5	Hedmark	25,4
Helse- og oppvekstfag	25,4	Møre og Romsdal	13,4
Restaurant- og matfag	6,0	Oppland	9,0
Service og samferdsel	17,9	Oslo	10,4
Teknikk og industriell produksjon	7,5		
Total	100,0		100,0
N =	67		67

Om lag halvparten av lærerne som har hospitert, har selv fagbrev (54 prosent). At såpass mange ikke har fagbrev skyldes at det er mange lærere fra utdanningsprogrammene helse- og oppvekstfag og service og samferdsel i utvalget. I disse utdanningsprogrammene er det vanlig at programfaglærerne ikke selv har fagbrev.

Lærerne som har hospitert, fordeler seg jevnt på Vg1 og Vg2. Skoleåret 2011-2012 underviste 39 prosent på Vg2, 33 prosent på Vg1 og 28 prosent på begge trinn.

De fleste som har hospitert, er erfarne lærere. Medianverdien er ti års erfaring som yrkesfaglærer, men det varierer fra noen måneder til 37 års erfaring. En fjerdedel av lærerne har ikke jobbet i den delen av arbeidslivet som fagene de underviser i, retter seg mot. Blant de øvrige, er medianverdien åtte år siden sist de jobbet i denne delen av arbeidslivet, men for noen er det over tretti år siden. Klart høyest ligger lærere i helse- og oppvekstfag og teknikk og industriell produksjon med langt over 20 års erfaring som medianverdi.

Om hospiteringen

Bredde og dybde

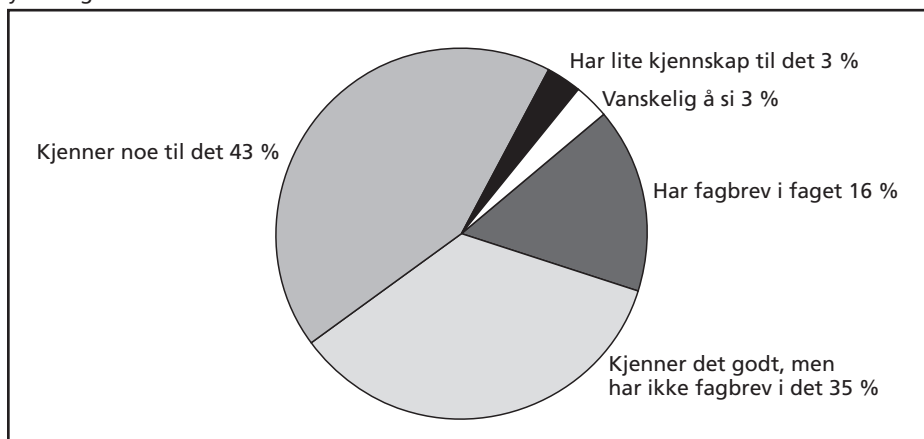
Hvert utdanningsprogram omfatter mange ulike fag. Den store bredden innenfor utdanningsprogrammene innebærer at lærere som underviser i programfagene på Vg1, må dekke også andre fag enn de fagene de selv har fagbrev i eller kjenner godt på annen måte. Også i Vg2 har man en lignende situasjon på mange av kursene, selv om spekteret av fag her er smalnet inn. Likevel kan det være mange fag innenfor et Vg2-kurs. Et eksempel er Vg2 industriteknologi som omfatter hele 23 ulike fag. På Vg2-nivå finner man imidlertid også kurs som er rettet inn mot ett fag, f.eks. Vg2 helsefagarbeider. I mange utdanningsprogram har bredden på Vg2-kursene blitt større som følge av Kunnskapsløftet, noe som representerer en faglig-pedagogisk utfordring for lærerne.

I det kvalitative casematerialet så vi at mange lærere ønsket å hospitere i fag de kjente lite til fra før, for dermed å utvide bredden av fag de hadde et visst kjennskap til. Men det var også lærere som ønsket å oppdatere seg i sitt eget fag. Dette valget mellom *bredde* og *dybde* har stor betydning for hva slags type kompetanse en hospiterende yrkesfaglærer kan regne med å få gjennom hospiteringen, og hvilken betydning den vil kunne ha for opplæringen på skolen etterpå. En lærer som hospiterer i bredden, kan tenkes å skaffe seg kunnskaper som gjør det lettere å bruke eksempler fra det «nye» faget i opplæringen og dermed skape litt større nærhet til dette faget når elevene skal gjøre sine yrkesvalg. Derimot kan han/hun ikke regne med å bli flinkere til å formidle sine kjernefag og utvikle elevenes fagkompetanse. Hospitering i bredden bygger dermed opp om en bred yrkesutdanning, mens hospitering i dybden bygger opp skolens evne til å utvikle elevenes fagspesifikke kompetanse. Samtidig kan hospitering i bredden

bidra til å synliggjøre andre fag for elevene, noe som kan være en forutsetning for at de skal kunne velge å spesialisere seg i disse fagene. De små fagene kan derfor tjene på hospitering i bredden.

Spørreskjemaundersøkelsen viser at den ene halvparten av yrkesfaglærerne hospiterer i fag de kjenner godt fra før, selv om få av dem har fagbrev i faget. Disse kan tolkes som å hospitere i «dybden». (To av tre lærere som kjenner et fag godt, men ikke har fagbrev i det, har gitt opplæring i faget på Vg2-nivå.) Den andre knappe halvparten hospiterer i «bredden», det vil si i fag de ikke kjenner godt fra før. Likevel er det svært få som hospiterer i fag som er helt ukjente for dem. De aller fleste kjenner noe til det fra før.

Figur 6.1 Hvor godt vil du si at du kjente faget fra før (som du hospiterte i)? Andel hospiterende yrkesfaglærere. Prosent. N = 59.

Balansen mellom bredde og dybde varierer mellom utdanningsprogrammene. I bygg- og anleggsteknikk er det hospitering i «bredden» som dominerer. I dette utdanningsprogrammet er det bare en tredjedel (33 prosent) av lærerne som hospiterer i fag de kjenner godt fra før eller har fagbrev i. Noe av det samme finner man i helse- og sosialfag, der 41 prosent kjenner faget de har hospitert i, godt. I service og samferdsel kjenner derimot 91 prosent av lærerne faget godt fra før, men uten å ha fagbrev i det.

Begrepene bredde og dybde er lettest å forstå og anvende på de områdene innenfor fagopplæringen der fagopplæringen er veletablert og lærerne selv stort sett har fagbrev. Her vil hospitering utenfor eget fag stort sett være å forstå som hospitering i bredden. Derimot gir skillet mellom bredde og dybde mindre mening innenfor et utdanningsprogram som service og samferdsel der lærerne sjelden har en fagspesifikk utdanningsbakgrunn, men derimot gjerne en økonomisk utdanning og erfaringsbakgrunn.

Omfang

Hospiteringen for lærerne har typisk hatt et omfang på en uke eller litt i overkant. Medianverdien er seks dager. Antallet dager varierer fra en til tjue dager. Det vanligste har vært å være ute i en sammenhengende periode. 66 prosent av lærerne var ute i en sammenhengende periode, mens 25 prosent har vært ute i enkeltdager, og 9 prosent i begge deler.

Forhåndskjennskap til bedriften

Et noe overraskende trekk er at flertallet av de hospiterende lærerne ikke kjente bedriften svært godt fra før. Kun 21 prosent av lærerne sier at de hospitererte i en bedrift de kjente svært godt fra før. Man kunne ha trodd at et tiltak som hospitering ofte ville kunne være basert på grunnlag av allerede etablerte og trygge samarbeidsrelasjoner. Når hospitering skjer i bedrifter som lærerne ikke kjenner så godt fra før, vil det også kunne øke mulighetene for å få positive effekter i form av et bedre samarbeid mellom skole og bedrift.

Tabell 6.2 Hvor godt eller dårlig vil du si at du kjente bedriften/virksomheten fra før? Andel blant yrkesfaglærere som har hospitert. Prosent. N = 59.

Svært godt	20,7
Ganske godt	29,3
Verken godt eller dårlig	39,7
Ganske dårlig	8,6
Svært dårlig / ikke i det hele tatt	1,7
Total	100,0

Skolen hadde likevel en relasjon til de fleste av bedriftene på forhånd. 71 prosent av hospiteringene skjedde i bedrifter som hadde tatt imot elever fra skolen på utplassering i prosjekt til fordypning. 75 prosent skjedde i bedrifter som hadde tatt imot lærlinger, dog uten at vi vet sikkert om skolen av den grunn har hatt en relasjon til bedriften. 49 prosent skjedde i bedrifter som tidligere hadde vært med inn i opplæringen på skolen. Skolen kan derfor ha hatt en relasjon til bedriften, selv om den enkelte lærer ikke alltid hadde hatt det.

Planlegging og rammevilkår

I de kvalitative caseundersøkelsene er det klare forskjeller på hvilken ramme som er lagt rundt hospiteringene. En side av dette er hvilket forarbeid og hvilken planleggingsinnsats som er lagt ned for at læreren skal lære bestemte ting under hospiteringsoppholdet. Dette vil ofte være planlagt av den enkelte lærer eller i den enkelte avdeling på skolen, men kan i noen tilfeller være knyttet til initiativ fra fylkeskommunalt hold eller fra skolen som helhet. En annen side av disse spørsmålene er hvilken fleksibilitet som finnes i skolen dersom det skulle skje endringer på bedriftssiden som tilsier endringer, for eksempel i tidspunktet for hospiteringen.

Generelt opplever et flertall av lærerne at skolen/avdelingen har prøvd å legge til rette for at de skulle få en vellykket hospitering. 49 prosent opplevde dette i svært stor grad, og 20 prosent i ganske stor grad. 24 prosent svarer verken i stor eller liten grad, mens 3 prosent svarer i ganske liten grad, og 2 prosent svært liten grad.

Tabell 6.3 Slik du opplevde det, hadde ledelsen på din skole/avdeling eller fylkeskommunen satt opp noen mål eller tema som påvirket hvordan hospiteringen ble gjennomført? Andel blant yrkesfaglærere som har hospitert. N = 59.

Ja, skolen	3,4
Ja, fylkeskommunen	32,8
Ja, begge	13,8
Nei	50,0
Total	100,0

Halvparten av lærerne (50 prosent) opplevde at skolen eller fylkeskommunen hadde satt opp noen mål eller tema som påvirket hvordan hospiteringen ble gjennomført. Det er særlig fylkeskommunen som i noen tilfeller har satt opp slike mål, men det forekommer også at skolen eller begge har gjort det.

Lærerne er mer positive til skolens tilrettelegging for hospiteringen der det er satt opp mål eller tema for hospiteringen. 86 prosent av lærerne som har opplevd at det er satt opp mål/tema, synes også at skolen i svært eller ganske stor grad har lagt til rette for at hospiteringen skulle bli vellykket. Der hvor det ikke er satt opp mål/tema, er det 55 prosent som mener det samme.

I mange tilfeller ble det ikke planlagt på forhånd hvilke arbeidsoppgaver som læreren skulle være med på. Omtrent halvparten av lærerne (51 prosent) sier at det ble bestemt når de kom på arbeidsplassen, mens den andre halvparten (48 prosent) sier at det ble bestemt på forhånd.

Tabell 6.4 Var det avtalt på forhånd hvilke arbeidsoppgaver du skulle være med på, eller ble det bestemt når du kom på arbeidsplassen? Andel blant yrkesfaglærere som har hospitert. N = 59.

Avtalt på forhånd	47,5
Ble bestemt når jeg kom på arbeidsplassen	50,8
Vanskelig å si	1,7
Total	100,0

Tidspunktet for hospiteringen ble noe oftere planlagt med tanke på at læreren skulle være med på bestemte arbeidsoppgaver. Til sammen 59 prosent sier at det i stor grad eller delvis var planlagt. 38 prosent sier at det ikke var planlagt.

Tabell 6.5 Ble tidspunktet for hospiteringen planlagt slik at du skulle være med på bestemte arbeidsoppgaver som ble utført den/de dagene? Andel blant yrkesfaglærere som har hospitert. N = 59.

Ja, i stor grad	29,3
Ja, delvis	29,3
Nei	37,9
Vanskelig å si	3,4
Total	100,0

Det finnes en fleksibilitet i tidspunktet for hospiteringen for flertallet av lærerne. 59 prosent sier at tidspunktet for hospiteringen kunne ha blitt flyttet dersom det skulle ha vært ønskelig på grunn av forhold i bedriften. Kun 25 prosent sier at det ville ha vært vanskelig å få til på deres skole. Man kunne ha trodd at organiseringen av lærernes tidsbruk på skolen i større grad ville låse fast tidspunktet, men det synes altså ikke å ha vært tilfelle.

Tabell 6.6 Kunne du ha flyttet tidspunktet for hospiteringen dersom det skulle være ønskelig på grunn av forhold ute i bedriften/virksomheten, eller ville det ha vært vanskelig å få til på din skole? Andel blant yrkesfaglærere som har hospitert. N = 59.

Kunne ha flyttet tidspunktet	59,3
Ville vært vanskelig å få til på min skole	25,4
Vanskelig å si	15,3
Total	100,0

Lærerne er vesentlig mer positive til skolens tilrettelegging der hvor fleksibiliteten er stor. Lærerne som sier at de kunne ha flyttet tidspunktet for hospiteringen, er oftere fornøyde med skolens tilrettelegging enn lærere som sier at det ville ha vært vanskelig

på deres skole. Forskjellen er svært stor. 86 prosent er svært eller ganske fornøyde med tilretteleggingen der hvor tidspunktet kunne ha vært flyttet, mot 33 prosent der hvor det ville ha vært vanskelig.

Derimot er det ikke noen sammenheng mellom hvor positive lærerne er til skolens tilrettelegging, og hvorvidt det var planlagt på forhånd hvilke arbeidsoppgaver lærerne skulle være med på. Det er heller ingen klar sammenheng mellom hvor positive lærerne er til skolens tilrettelegging, og hvorvidt tidspunktet for hospiteringen ble planlagt på forhånd.

Gjennomføring

De fleste lærerne har hospitert alene (78 prosent), men et mindretall på 22 prosent har hospitert sammen med andre lærere på sin skole. Disse lærerne kommer fra flere fylker og utdanningsprogram. Læringsmessig kan det være argumenter både for og imot å hospitere alene. På den ene siden kan man bli mer trukket inn i arbeidsoppgavene i bedrift og komme mer på «innsiden» av bedriften hvis man er alene. På den andre siden har man noen å diskutere erfaringene sammen med når man kommer tilbake til skolen, hvis man har vært flere. Det kan kanskje også være lettere å få til kollektive endringer på skolen.

Det store flertallet av lærerne deltok i utførelsen av arbeidet mens de hospiterte. Et flertall av lærerne rapporterte at de deltok fullt ut, det vil si at de var med på de arbeidsoppgavene som ble utført på arbeidsplassen de besøkte. Denne andelen er overraskende høy ettersom bare halvparten av lærerne kjente faget de hospiterte i, godt fra før. De kvalitative intervjuene gir ikke inntrykk av at det var vanlig at arbeidsoppgavene ble tilpasset dem som skulle hospitere, men i noen tilfeller var for eksempel hospitantene med på kursopplegg og lignende, hvor hospitantene ikke utførte oppgaver som var direkte rettet mot kunder eller brukere.

Tabell 6.7 I hvilken grad deltok du i selve utførelsen av arbeidet mens du hospiterte? Andel blant yrkesfaglærere som har hospitert. Prosent. N = 59.

Deltok fullt ut	55,9
Deltok delvis	37,3
Deltok ikke, så på	3,4
Vanskelig å si	3,4
Total	100,0

Overraskende nok er andelen som deltok fullt ut, høyere blant dem som bare kjenner noe til faget fra før (69 prosent), enn i gruppa som har fagbrev i faget eller på annen måte kjenner det godt (47 prosent). Dette funnet er vanskelig å tolke ut fra det kvali-

tative materialet, men det kan tenkes at de som kjenner faget godt fra før, kanskje også bruker tida på å skaffe seg informasjon framfor å delta fullt ut i de arbeidsoperasjonene som de kjenner best fra før. Det er forskjell på utdanningsprogrammene, innen bygg og anlegg deltok flere fullt ut enn i helse og oppvekst og service og samferdsel, som er de to andre utdanningsprogrammene vi har flere enn ti respondenter fra.

Opplevde effekter av hospiteringen

I dette avsnittet beskriver vi hvilke effekter lærerne opplever at deres hospitering har hatt for dem og skolen de jobber ved. Hvilken effekt har hospiteringen hatt på lærernes kompetanse i faget? Har hospiteringen gjort lærerne bedre i stand til å gi en god opplæring og å gi elevene råd om valg av fag og yrke? Videre: Har hospiteringen så langt hatt noen opplevde effekter på samarbeidet mellom skole og bedrift og på sammenhengen mellom opplæringen i skole og bedrift? Dette er sentrale spørsmål i evalueringen og sentrale formål for utprøvingen av hospiteringsordninger innen fag- og yrkesopplæringen.

I tillegg analyserer vi om de opplevde effektene av hospiteringen varierer med ulike sider av hvordan hospiteringen er planlagt og gjennomført. En slik analyse kan peke ut forhold som kan bidra til at hospiteringen blir vellykket, særlig dersom analysen samsvarer med funn i casestudiene. Caseintervjuene gir for eksempel inntrykk av at det i noen typer fag, særlig bygg og anlegg, er en fordel at hospiteringen er planlagt slik at læreren får vært med på bestemte arbeidsoppgaver. Det kvantitative datamaterialet gir mulighet for å analysere om dette funnet har gyldighet utover det enkelte case.

Ettersom erfaringsgrunnlaget med hospiteringsordninger hittil er begrenset, må man likevel være åpen for at variasjonene kan skyldes tilfeldigheter eller kanskje bare er gyldige for enkelte typer av fag eller grupper av lærere. Dette er ikke bare et spørsmål om hvor generaliserbare funnene/variasjonene i vårt utvalg er til populasjonen av alle lærere som allerede har hospitert, men også en usikkerhet om statistisk signifikante funn for den gruppa som allerede har hospitert, faktisk vil være gyldige for alle lærere. Den siste usikkerheten vil alltid være til stede, men er likevel verdt å minne om både på grunn av muligheten for tilfeldige variasjoner (på grunn av lavt antall personer) og systematiske variasjoner som kun gjelder forsøksgruppa (på grunn av utvelgelses- eller forsøkeffekter). For en ytterligere metodisk diskusjon av dette, se kapittel 2.

I beskrivelsen av variasjoner i det kvantitative materialet i dette kapitlet vil vi imidlertid begrense oss til å vurdere hvor generaliserbare variasjonene i vårt utvalg er til populasjonen av alle lærere som har hospitert. Selv om vi har data fra over halvparten av lærerne som har hospitert gjennom disse forsøksordningene, er det absolutte antallet lærere såpass lavt at det er en begrensende faktor i analysen av hvilke forhold

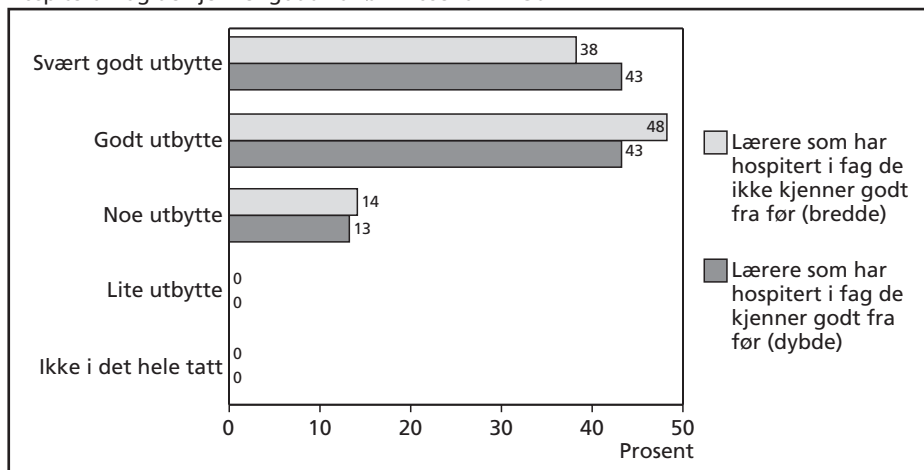
som påvirker effekten av hospiteringen for de lærerne som allerede har vært ute. Det gjør det vanskelig å gjennomføre multivariate analyser, hvor man kan kontrollere for mulig samvariasjon mellom uavhengige variabler, som kan påvirke effekten av ulike forhold på opplevd utbytte av hospiteringen og så videre. Disse analysene er derfor i hovedsak bivariante.

Opplevde effekter på lærernes kompetanse

Hospiteringene har gitt lærerne et godt faglig utbytte, slik lærerne opplever det selv. De fleste lærerne kjenner bedre innholdet i det faget de hospiterte i, etter hospiteringen. 86 prosent av alle lærere som har hospitert, oppgir at de hadde godt eller svært godt utbytte når det gjelder *kunnskap i faget*. 41 prosent svarer svært godt utbytte, 46 prosent godt utbytte. De resterende (14 prosent) svarer at de hadde noe utbytte av det.

Selve spørsmålsstillingen er litt ulik til ulike lærere avhengig av hvilket kjennskap de hadde til faget på forhånd. Lærere som kjenner faget godt fra før, har fått spørsmål om hvilket utbytte de hadde av hospiteringen når det gjelder å få *oppdatert* kunnskap om arbeidsmåter, materialer, regelverk og lignende i faget de hospiterte i. Lærere som har hospitert i fag de kjenner dårligere, er spurt mer generelt om det samme.

Figur 6.2 Hvilket utbytte hadde du av hospiteringen når det gjelder å få kjennskap til innholdet i faget du hospiterte i, for eksempel arbeidsmåter, materialer og regelverk? Andel av yrkesfaglærere som har hospitert i fag de ikke kjenner godt fra før. Prosent. N = 29. Hvilket utbytte hadde du av hospiteringen når det gjelder å få oppdatert kunnskap om arbeidsmåter, materialer, regelverk og lignende i faget du hospiterte i? Andel av yrkesfaglærere som har hospitert i fag de kjenner godt fra før. Prosent. N = 30.

I de øvrige spørsmålene om de opplevde effektene av hospitering er spørsmålsstillingen den samme for alle lærere, uavhengig om de har hospitert i bredde eller dybde.

Lærerne har også i hovedsak et positivt syn på et spørsmål om hospiteringen har gitt dem *bedre kjennskap til hva som kjennetegner en god yrkesutøver i faget*. Dette kan være viktig for å bidra til utvikle den faglige kompetansen og identiteten til elevene. Et flertall av lærerne opplever også at hospiteringen har gitt dem bedre kunnskap om opplæringen i bedrift (læretida). Dette kan være en viktig kunnskap for å kunne bidra til en god helhet i opplæringsløpet. Variasjonen i svarene er noe større i det siste spørsmålet om kunnskap om læretida. De som hadde lite eller ikke utbytte når det gjelder kunnskap om læretida, er alle lærere som hadde noe kjennskap til faget fra før, men ikke godt kjennskap.

Tabell 6.8 Hvilket utbytte hadde du av hospiteringen når det gjelder å få ...? Prosentandel blant yrkesfaglærere som har hospitert. N = 59.

	... kjennskap til hva som kjennetegner en god yrkesutøver i dette faget	... kunnskap om opplæringen i bedrift i faget (læretida)
Svært godt utbytte	39,0	25,4
Godt utbytte	47,5	39,0
Noe utbytte	10,2	23,7
Lite utbytte	3,4	8,5
Ikke utbytte i det hele tatt	0,0	3,4
Total	100,0	100,0

Det er vanskelig å sammenligne fylkene fordi det er et lavt antall svar, særlig i noen fylker. Det er ikke signifikante forskjeller mellom fylker med flere enn ti respondenter. Det samme gjelder utdanningsprogrammene, det er ingen signifikante forskjeller mellom utdanningsprogram hvor det er flere enn ti respondenter.

Det er to forhold som har en målbar, signifikant effekt på utbyttet av hospiteringen i form av økt kunnskap om faget. Det ene er om det var planlagt på forhånd hvilke arbeidsoppgaver man skulle være med på, eller om det ble bestemt når de kom på arbeidsplassen. De som hadde planlagt på forhånd, var mest fornøyde med utbyttet av hospiteringen. 50 prosent rapporterer om svært godt utbytte der det var planlagt på forhånd, mot 33 prosent der det ikke var det. Det andre er i hvilken grad lærerne deltok i utførelsen av arbeidsoppgavene der de hospiterte. Lærere som svarer at de deltok fullt ut, svarer oftere at de hadde svært godt utbytte (55 prosent) enn lærere som bare deltok delvis eller ikke i det hele tatt (25 prosent). Tallmaterialet fordelt på utdanningsprogram er svært begrenset, men aktiv deltakelse i oppgaver virker i hvert fall å ha betydning for utbyttet innen helse- og oppvekstfag.

Et tredje forhold som kan ha betydning for utbyttet av hospiteringen, er hvorvidt fylkeskommunen eller skolen hadde satt opp noen mål eller tema som påvirket hvordan

hospiteringen ble gjennomført. I de tilfellene hvor skolen, men ikke fylkeskommunen, har satt opp mål, er det færre (26 prosent) som har svært godt utbytte enn i andre tilfeller hvor skolen eller både skolen og fylkeskommunen hadde satt opp mål (60 prosent), eller det ikke var satt opp mål i det hele tatt (45 prosent).

Hvorvidt hospiteringene har vært gjennomført som sammenhengende perioder eller enkelt dager, har ikke signifikant effekt på opplevd utbytte i form av økt kunnskap om faget de hospiterte i. Det samme gjelder om lærerne hospiterte alene eller sammen med andre fra sin skole, eller hvor godt læreren kjente bedriften fra før. Heller ikke antall dager man har vært ute, eller antallet år som yrkesfaglærer har signifikant effekt.

De første som hospiterte (våren 2011), er mest positive, mens det er flest som bare svarer «noe» utbytte blant dem som hospiterte så sent som våren 2012. Dette kan ha med tidsfrister som nærmer seg, og manglende tilpasning av hospiteringen å gjøre. Det kan også være at det var de lærerne som sterkest ønsket seg et hospiteringsopphold som først dro ut, og at disse lettere fikk en positiv opplevelse.

Hospiteringen synes å ha større betydning for lærernes kjennskap til hva som kjennetegner en god yrkesutøver i faget, i utdanningsprogram som helse- og oppvekstfag og service og samferdsel, hvor mange lærere ikke selv har en fagarbeiderbakgrunn, enn i et utdanningsprogram som bygg- og anlegg hvor de fleste lærerne har et fagbrev i bunnen. (En alternativ, men mindre sannsynlig, fortolkning er at dette har med forskjeller fylkene imellom å gjøre. Det er mulig å finne forskjeller mellom fylkene, men disse avspeiler trolig at ulike fylker har gjennomført hospiteringen innenfor ulike utdanningsprogram.)

Utbyttet i form av kunnskap om hva som kjennetegner en god yrkesutøver i faget, er lavere der lærerne opplever at fylkeskommunen har satt opp mål for hospiteringen. Øvrige forhold rundt hospiteringen synes å ha liten betydning. Det gjelder også hvorvidt man dro alene eller sammen med flere, og om hospiteringen skjer som enkelt dager eller i sammenhengende perioder.

Et litt overraskende resultat er at de som har fagbrev i faget de hospiterte i, i størst grad synes å ha svært godt utbytte av hospiteringen når det gjelder kunnskap om opplæringen i bedrift (læretida). 44 prosent av dem som har fagbrev, rapporterer om svært godt utbytte, mot 22 prosent av øvrige lærere. Også her er det rapporterte utbyttet lavere der hvor lærerne opplever at fylkeskommunen har satt opp mål for hospiteringen. Flere rapporterer dessuten om svært godt utbytte når det gjelder kunnskap om opplæringen i bedrift blant dem som sier de deltok fullt i arbeidet mens de hospiterte (36 prosent), enn dem som deltok i mindre grad (13 prosent). Jo flere dager man har vært ute, desto flere svarer at man har hatt godt eller svært godt utbytte. For øvrig varierer utbyttet lite med andre forhold.

Opplevde effekter på lærernes praksis

Den positive vurderingen av hospiteringen fra lærernes side gjelder også spørsmål som angår lærernes egen praksis. Et klart flertall av lærerne (61 prosent) mener at hospiteringen i stor grad har gjort dem bedre i stand til å bruke eksempler fra faget de har hospitert i i undervisningen. Kun to av 59 lærere mener hospiteringen i liten grad har gitt dem eksempler fra faget som de kan bruke.

Tabell 6.9 I hvilken grad har hospiteringen ført til at du er bedre i stand til å ...? Prosentandel blant yrkesfaglærere som har hospitert. N = 58–59.

	... bruke eksempler fra faget du hospiterte i, i undervisningen	... gi en god opplæring innenfor de områdene du har din kjernekompetanse	... gi elevene råd om valg av fag og yrke	... samarbeide med andre lærere på din skole
I stor grad	61,0	34,5	42,4	20,3
I noen grad	35,6	56,9	47,5	57,6
I liten grad	3,4	6,9	6,8	11,9
Ikke i det hele tatt	0,0	1,7	0,0	6,8
Vanskelig å si	0,0	0,0	3,4	3,4
Total	100,0	100,0	100,0	100,0

Hospiteringen gir lærerne i utdanningsprogram som helse- og oppvekstfag (75 prosent) og service og samferdsel (91 prosent) i større grad eksempler de kan bruke i undervisningen, enn det lærerne i de mer tradisjonsrike fagene i bygg og anlegg opplever å få (32 prosent) og industri. Å ha avtalt på forhånd hvilke arbeidsoppgaver man skal være med på, har også betydning. 79 prosent av lærerne som hadde avtalt på forhånd, svarer at de i stor grad har blitt bedre i stand til å bruke eksempler fra faget i hospiteringen. 43 prosent av dem som først fikk oppgavene bestemt når de kom på arbeidet, svarer det samme. Planlegging av hospiteringsoppholdet synes med andre ord å virke positivt.

En tredjedel av lærerne (35 prosent) mener at hospiteringen i stor grad har gjort dem bedre i stand til å gi en god opplæring innenfor de områdene de har sin kjernekompetanse. Ni av ti lærere (91 prosent) mener at hospiteringen i alle fall har hatt en viss effekt på deres evne til å gi en god opplæring på sitt område.

Å kjenne bedriften godt fra før er en faktor som slår signifikant ut på andelen som svarer i stor grad. 58 prosent av dem som kjente bedriften svært godt, svarer i stor grad. Kun 18 prosent av dem som kjente bedriften «verken godt eller dårlig» eller dårligere, svarer det samme. Om arbeidsoppgavene man skulle delta i, var planlagt på forhånd, slår også ut. 46 prosent rapporterer at de i svært stor grad har blitt bedre i stand til å

gi en god opplæring innenfor sine kjerneområder, kontra 21 prosent blant dem som først fikk oppgavene bestemt når de kom på arbeidet. Disse to variablene er imidlertid ganske sterkt korrelert (0.41), så det kan være at de her fanger opp noe av det samme. Planleggingen av tidspunktet for hospiteringen for å være med på relevante oppgaver har også betydning.

Også på dette spørsmålet har det en viss betydning for svarene i hvilken grad lærerne deltok i utførelsen av arbeidsoppgavene der de hospiterte. Lærere som svarer at de deltok fullt ut, svarer oftere i stor grad (43 prosent) enn lærere som bare deltok delvis eller ikke i det hele tatt (24 prosent).

Når det gjelder å gi råd om valg av fag og yrke, mener 42 prosent av lærerne som har hospitert, at de i stor grad har blitt bedre til å gi slike råd som følge av hospiteringen. Det er svært få som mener at hospiteringen har hatt liten eller ingen effekt på dette.

Det har liten betydning for å gi råd om valg av fag og yrke om man har hospitert innenfor eget fag eller fag man kjenner godt (40 prosent svært godt utbytte), kontra å ha hospitert i andre fag (46 prosent). Det er overraskende fordi man skulle tro at grunnlaget for å gi råd om valg av fag og yrke først og fremst ville bli bedre hvis man hospiterte i bredden, det vil si i fag man ikke kjente så godt fra før.

De som har vært ute i en sammenhengende periode, opplever oftere at hospiteringen i stor grad har gjort dem bedre i stand til å gi råd om valg av fag yrke (49 prosent), enn det de som har hospitert på enkelt dager, gjør (21 prosent). Å ha deltatt fullt ut i arbeidsoppgavene under hospiteringen slår også positivt ut, 61 prosent av dem som har gjort dette, mener i stor grad at de er bedre i stand til å gi råd, mens 21 prosent av de øvrige lærerne mener det samme.

Hvordan hospiteringen skulle forventes å påvirke *samarbeidet med andre lærere på skolen*, er på forhånd ikke klart. Det er da også færre lærere som mener at hospiteringen har hatt stor betydning for dette. En av fem hospiterende lærere (20 prosent) rapporterer likevel om at hospiteringen i stor grad har gjort dem bedre i stand til å samarbeide med andre lærere på skolen. Mange mener også at det i noen grad har gjort det.

I helse- og oppvekstfag (31 prosent) og service og samferdsel (27 prosent) er det flere lærere som oppgir at hospiteringen i stor grad har gjort dem bedre i stand til å samarbeide med andre lærere i sin skole, enn det er i bygg og anlegg (5 prosent). De som har vært ute sammen med andre lærere fra sin skole, svarer imidlertid ikke «i stor grad» oftere enn de som har vært ute alene. Øvrige forhold slår ikke signifikant ut.

Et konkret, men samtidig generelt spørsmål er om hospiteringen har påvirket hvordan den enkelte lærer *legger opp opplæringen* i den/de klassene han eller hun har ansvaret for. 10 prosent svarer at hospiteringen i stor grad har påvirket opplæringen, mens 66 prosent svarer at hospiteringen i noen grad har påvirket opplæringen.

Tabell 6.10 Har hospiteringen påvirket hvordan du legger opp opplæringen i den/de klassene du har opplæring i? Prosentandel blant yrkesfaglærere som har hospitert. N = 59.

Ja, i stor grad	10,2
Ja, i en viss grad	66,1
Nei, i liten eller ingen grad	18,6
Vanskelig å si	5,1
Total	100,0

Service og samferdsel er det utdanningsprogrammet hvor flest (27 prosent) svarer at hospiteringen i stor grad har påvirket hvordan de legger opp opplæringen. I de to andre fagene med flere enn ti respondenter i utvalget er andelen 11 prosent i bygg og anlegg og 0 prosent i helse og oppvekst. I alle utdanningsprogram svarer imidlertid det store flertallet at hospiteringen har påvirket hvordan de legger opp opplæringen. Forskjellene finner vi i andelen som svarer i stor grad.

For dette spørsmålet kan det se ut til at det har betydning om man har hospitert sammen med andre lærere eller ei. 31 prosent av dem som har vært sammen med andre lærere når de hospiterte, svarer i stor grad, mot 4 prosent av dem som har hospitert alene. Spørsmålet samvarierer relativt lite med spørsmålet om utdanningsprogram (0.13). Det kan være at større endringer i opplæringen forutsetter kollektive beslutninger, som er lettere å få til når flere har opplevd det samme gjennom hospiteringen. Forhåndskjennskap til bedriften har også en svak positiv effekt på i hvilken grad hospiteringen har påvirket hvordan lærerne har lagt opp opplæringen i sine klasser etterpå. Jo bedre lærerne kjente bedriften fra før, desto mer har opplæringen blitt påvirket.

Planlegging av hospiteringen på forhånd har også her en klar betydning. Der det var avtalt på forhånd hvilke arbeidsoppgaver læreren skulle være med på, svarer kun 7 prosent at hospiteringen i liten eller ingen grad har påvirket deres opplæring etterpå. Der arbeidsoppgavene først ble bestemt når de kom på arbeidsplassen, svarer 30 prosent at hospiteringen i liten eller ingen grad har påvirket deres opplæring etterpå. Det samme ser man når det gjelder hvorvidt tidspunktet for hospiteringen ble timet så læreren skulle være med på bestemte arbeidsoppgaver. Ingen av de lærerne som sier at tidspunktet i stor grad var planlagt, svarer at hospiteringen i liten eller ingen grad har påvirket deres opplæring, mot 45 prosent av de lærerne hvor tidspunktet ikke var planlagt med tanke på relevante arbeidsoppgaver.

Lærerne som sier at hospiteringen har påvirket hvordan de legger opp opplæringen, er stilt et åpent spørsmål om «på hvilken måte». Svært mange av lærerne beskriver dette, og de nevner mange ulike sider. En god del av det faller inn under en av lærerne sin generelle oppsummering: «(Jeg) føler meg tryggere i faget og kan gi en bedre veiledning i yrkesvalg».

Særlig for mindre fag kan hospitering være viktig for å bli synlige for elevene. En lærer sier for eksempel at «Den kompetansen jeg tilegnet meg i den tiden jeg var ute i bedrift, førte til at ... [et lite fag] ... nå blir presentert på lik linje med de andre tunge fagene her på ... vgs. sin ... linje innen bygg og anleggsteknikk Vg1». Tryggheten i faget nevnes av mange. Flere sier at de har en mer helhetlig forståelse av faget/yrket når de gir opplæring i det. Mange legger vekt på muligheten for å trekke veksler på eksempler fra faget i opplæringen. Noen sier at de også har fått gode ideer til praktiske øvelser på skolen, en annen sier at de nå bedre kan relatere teori til de praktiske øvelsene.

Flere sier på ulike måter at de har blitt faglig oppdatert. Det kan handle om utstyr, teknologi og arbeidsmåter. I for eksempel byggfagene har endret regelverk ført til at det velges andre løsninger, som lærerne synes det har vært nyttig å se på nært hold. En nevner også prosedyrer for dokumentasjon, kontroll og sertifisering.

I helse- og oppvekstfag er det noen som legger vekt på at hospitering gir mulighet for veiledning og samhandling med elevene og praksisveileder i virksomheten. I andre utdanningsprogram er det også noen som nevner at de nå bedre kan forberede elevene på utplasseringsperioder og læretida.

Opplevde effekter på samarbeid mellom skole og bedrift

Et annet av formålene med utprøvingen av hospiteringsordninger var å styrke samarbeidet mellom skolen og det lokale arbeidslivet. I lærerundersøkelsen er disse effektene kartlagt gjennom et generelt spørsmål om hvorvidt hospiteringen har bedret samarbeidet, og gjennom mer konkrete spørsmål om hospiteringsoppholdet har gjort det lettere for elevene å få læreplasser og for skolene å skaffe praksisplasser til prosjekt til fordypning.

Tabell 6.11 Har hospiteringen ført til at det har blitt et bedre samarbeid mellom skolen og bedriften du hospiterte i? Prosentandel blant yrkesfaglærere som har hospitert. N = 59.

Ja, i stor grad	18,6
Ja, i en viss grad	54,2
Nei, i liten eller ingen grad	20,3
Vanskelig å si	6,8
Total	100,0

Samarbeidet med bedriften oppleves av lærerne som noe styrket som følge av hospiteringen. Om lag en av fem lærere som har hospitert, svarer at det i stor grad har blitt et bedre samarbeid. Litt over halvparten (54 prosent) svarer i en viss grad. Et mindretall (20 prosent) svarer at hospiteringen i liten eller ingen grad har bedret samarbeidet.

Samarbeidet har oftere blitt bedre i de tilfellene hvor innholdet i hospiteringen var planlagt på forhånd, det vil si at det var avklart hvilke arbeidsoppgaver lærerne skulle være med på. 86 prosent av lærerne rapporterer om bedre samarbeid i disse tilfellene, mot 60 prosent i de tilfellene der innholdet i hospiteringen ikke var planlagt. Det kan også synes som om lærere i Buskerud (service og samferdsel) oftere opplever bedret samarbeid med bedriften som følge av hospiteringen, men disse sammenhengene er ikke signifikante.

Hospiteringen bidrar i noen tilfeller til å gjøre det lettere å skaffe plasser i bedrift til prosjekt til fordypning. Dette dreier seg om kortere eller lengre opphold i bedrift i løpet av den delen av opplæringstida som skolen har det formelle ansvaret for (normalt Vg1 og Vg2). 22 prosent svarer at hospiteringen i stor grad har gjort det lettere, mens 38 prosent svarer at det i en viss grad har gjort det lettere.

Tabell 6.12 Har hospiteringen gjort det lettere å ...? Prosentandel blant yrkesfaglærere som har hospitert. N = 55-58.

	... å skaffe praksisplasser til prosjekt til fordypning i bedriften	... for elevene å få læreplasser i bedriften
Ja, i stor grad	22,4	7,3
Ja, i en viss grad	37,9	34,5
Nei, i liten eller ingen grad	19,0	25,5
Vanskelig å si	20,7	32,7
Total	100,0	100,0

Om hospiteringen også påvirker muligheten for elevene til å få læreplasser, er litt vanskeligere å vurdere for lærerne, kanskje fordi en del av dem står fjernere fra denne formidlingsprosessen. I tillegg til at flere svarer «vanskelig å si», er det også noen flere som ikke svarer på spørsmålet. Hospiteringsoppholdene har i noen tilfeller påvirket mulighetene for elevene til å få læreplass, slik lærerne ser det, men det er sjelden det har stor betydning. 7 prosent mener at hospiteringen i stor grad har gjort det lettere å skaffe læreplasser, mens 35 prosent mener at hospiteringen i en viss grad har gjort det lettere.

Innenfor utdanningsprogrammene service og samferdsel (36 prosent), helse- og oppvekstfag (31 prosent) og bygg- og anleggsteknikk (22 prosent) finnes det lærere som mener at hospiteringen i stor grad har gjort det lettere å skaffe plasser til prosjekt til fordypning. I øvrige utdanningsprogram er det ingen som svarer i stor grad. Service og samferdsel er det eneste utdanningsprogrammet hvor lærere også svarer at hospiteringen i stor grad har gjort det lettere for elevene å få læreplass (36 prosent). I hvilken grad hospiteringen har gjort det lettere å skaffe praksisplasser til prosjekt til fordypning og læreplasser, påvirkes relativt lite av målbare trekk ved hospiteringen. Et unntak er at hospiteringen i større grad oppleves å ha betydning for å skaffe læreplasser

(men ikke PTF-plasser) der hvor innholdet i hospiteringen var planlagt på forhånd (59 prosent kontra 19 prosent). Mer planlegging medfører kanskje mer kontakt som i sin tur gjør det lettere å mobilisere læreplasser. Færre rapporterer om en positiv effekt på mulighetene til å skaffe prosjekt til fordypningsplasser og læreplasser der hvor fylkeskommunen, men ikke skolen, har lagt føringer på hospiteringen. Dette er vanskelig å tolke og kan skyldes tilfeldigheter, men kan kanskje forstås som at mål og premisser som kommer utenfra og ikke er gjort til ens eget, ikke virker positivt. Der hvor både fylkeskommune og skole har lagt premisser, rapporteres det om positive effekter.

Evalueringen skjer på et tidspunkt ganske kort tid etter at hospiteringen er gjennomført. Samtidig er den kvantitative datakilden fra skolesiden en lærerundersøkelse. Det kan være at helhetsbildet på en skole hvor flere har hospitert, kan se annerledes ut enn det gjør for den enkelte lærer. Det korte tidsperspektivet kan også gjøre det vanskeligere å spore om hospiteringen har hatt effekter på samarbeidet.

Opplevde effekter på helheten i opplæringsløpet

Et tredje formål med hospiteringsordningene var å skape en bedre helhet i opplæringsløpet mellom skole og bedrift. Først og fremst dreier dette seg om overgangen mellom skole og læretid, det vil si etter to år i skole for det store flertallet av elever som følger hovedmodellen. Men det er også interessant om slik hospitering kan skape bedre overganger og helhet i opplæringen mellom den skolebaserte opplæringen og de utplasseringsperiodene i bedrift som de fleste elever har gjennom prosjekt til fordypning (Nyen og Tønder 2012). Det er opplagt en utfordring med å kunne finne effekter på slike forhold etter så kort tid, blant annet fordi det kan kreve kollektive endringer på skolenivå som det tar lengre tid å iverksette. Det kan derfor tenkes at det foregår prosesser som skaper endringer som kommer til syne først etter at denne evalueringen er avsluttet.

Et flertall av lærerne opplever at hospiteringen har bidratt litt til en bedre helhet mellom opplæringen i skole og opplæringen i bedrift i forbindelse med prosjekt til fordypning. 14 prosent av lærerne svarer at hospiteringen så langt i stor grad har ført til en bedre sammenheng mellom opplæringen i skole og den opplæringen i bedrift som skjer i prosjekt til fordypning. Ytterligere 46 prosent svarer at hospiteringen i noen grad har gitt en slik bedre sammenheng.

I en del tilfeller opplever lærerne at det har blitt en bedre helhet mellom den skolebaserte opplæringen og læretida, men i et flertall av tilfellene kan ikke lærerne så langt rapportere om noen slik effekt. 3 prosent av lærerne opplever at hospiteringen i stor grad har ført til en bedre sammenheng mellom opplæringen i skole og læretida i bedrift, mens ytterligere 39 prosent svarer at hospiteringen i noen grad har gitt en slik bedre sammenheng. Det er vanskeligere for lærerne å svare på dette spørsmålet enn spørsmålet om prosjekt til fordypning.

Tabell 6.13 Har hospiteringen så langt ført til en bedre sammenheng mellom opplæringen i skole og ...? Prosentandel blant yrkesfaglærere som har hospitert. N = 59.

	... den opplæring i bedrift som skjer i prosjekt til fordypning	... læretida
Ja, i stor grad	13,6	3,4
Ja, i en viss grad	45,8	39,0
Nei, i liten eller ingen grad	15,3	23,7
Vanskelig å si	22,0	33,9
Har ikke prosjekt til fordypning ute i bedrift	3,4	--
Total	100,0	100,0

Flere lærere mener at hospiteringen har ført til en bedre sammenheng mellom opplæringen i skole og den opplæringen som skjer i *prosjekt til fordypning*, hvis tidspunktet for hospiteringen var planlagt med sikte på at læreren skulle være med på bestemte arbeidsoppgaver. Andelen som i stor eller i noen grad opplever at sammenhengen er blitt bedre, er 88 prosent der hvor tidspunktet i stor grad var planlagt for bestemte arbeidsoppgaver, mot 41 prosent der tidspunktet ikke var planlagt. Også sammenhengen mellom opplæringen i skole og *læretida* oppleves oftere som forbedret av hospiteringen i de tilfellene tidspunktet for hospiteringen var planlagt. 65 prosent opplever at sammenhengen mellom opplæringen i skole og læretida har blitt bedre der hvor tidspunktet i stor grad var planlagt etter når bestemte arbeidsoppgaver skulle foregå, mot 14 prosent der tidspunktet ikke var planlagt.

Lærernes synspunkter på hospitering

Nesten alle lærere som deltok i undersøkelsen, er positive til hospitering. Lærerne var i utgangspunktet positive til å hospitere allerede da tilbudet om hospitering kom. 74 prosent oppgir i spørreundersøkelsen at de var svært positive den gangen, 21 prosent at de var ganske positive. 2 prosent var nøytrale, det vil si verken positive eller negative, mens 3 prosent ikke husker det eller synes det er vanskelig å si. Det er grunn til å tro at de fleste som har meldt seg for å delta i hospitering, i utgangspunktet var mer positive til dette som tiltak enn den gjennomsnittlige yrkesfaglærer. En positiv holdning i utgangspunktet kan tenkes i seg selv å påvirke utbyttet av hospiteringen.

De positive holdningene synes ikke å ha blitt svekket etter erfaringene med hospiteringen. 95 prosent av lærerne ville anbefale andre lærere å hospitere, og 91 prosent

ville selv ønske å hospitere igjen i løpet av de nærmeste tre årene. Kun 2 prosent ønsker ikke selv igjen å hospitere innenfor denne tidsperioden.

Det er flere mekanismer som skaper samsvar mellom holdningen i utgangspunktet og erfaringene. I tillegg til at positive forventninger kan bidra til positive erfaringer, så kan de positive erfaringene nå ha påvirket minnet om hvordan de så på hospiteringen den gang.

I et åpent spørsmål om hva som har vært mest positivt med hospiteringen, gir de aller fleste lærerne mer utfyllende beskrivelser. Mange nevner flere positive sider. At det gir en bedre forståelse av fag som lærerne bare kjenner litt til fra før, eller at det gir en oppdatering om nye ting i kjente fag, er en naturlig side av hospiteringen. «Å sjå nye byggemateriell og metoder i bruk» eller «Blitt bedre kjent med de to yrkene jeg hospiterte i. [Jeg har] lært mye om arbeidsoppgavene i disse to yrkene» er to illustrerende sitater på dette. Flere nevner også at de har fått eksempler fra fagene som kan brukes i undervisningen.

Flere legger vekt på at hospiteringen gjør det mulig å se helheten og sammenhengen i arbeidet på en måte som man ikke så lett ser ved korte besøk, for eksempel i forbindelse med prosjekt til fordypning. «Jeg har dannet meg et større helhetsbilde over hverdagen i en barnehage enn [det] jeg hadde før», sier en som har hospitert i barne- og ungdomsarbeiderfaget. Et annet eksempel er fra elektrofag:

«Å få være med og se praktiske eksempler på arbeidsoppgaver og den variasjonen som ligger i å være serviceelektriker. Å være med på arbeid fra befaring og planlegging til sluttkontroll, hele arbeidsprosesser. Mulighet til å påvirke hva jeg var med på og hva jeg gjorde gav stor fleksibilitet.»

Å knytte kontakter og styrke samarbeidet med bedriftene nevnes av mange som en viktig positiv side. «Knytte gode og nye kontakter, likeså at man får et bedre grunnlag for å følge opp elever som er ute i prosjekt til fordypning. [... Å] kjenne på kroppen hva elevene opplever når de er ute på utplassering, være i stand til å kommunisere bedre med dem i etterkant av utplassering», nevner en lærer, mens en annen sier det har vært positivt å «få erfaring i hvordan elevene kan oppleve det å være ute i praksis». Det å oppleve arbeidshverdagen i bedriften fra samme synsvinkel som elevene, gjør læreren bedre i stand til å følge opp elevene og å binde praksisperiodene sammen med skolens egen opplæring.

Det å være ute i bedriftene innebærer også for mange å kjenne arbeidet på kroppen (igjen), man møter helheten i kravene til en arbeidstaker i yrket. På samme måte er det ofte først i møtet med helheten i yrket at elevene virkelig får følelsen av om de passer for yrket eller ikke. Det oppleves lettere å veilede elevene om fag- og yrkesvalg når man selv har opplevd dette. Å få et innblikk i arbeidskulturen, hvordan arbeidslivet er, er andre måter å uttrykke dette på. En som har hospitert i rørleggerfaget, sier at

det har vært positivt å «oppleve virkeligheten som rørlegger og temporet, rytmen i det arbeidslivet vi sender elever til.»

Å være ute i arbeidslivet gir også mange en ny inspirasjon. Følgende sitat illustrerer både dette og det å kjenne arbeidet på kroppen: «Som lærer føler man seg på stedet hvil. Man mister hurtigheten og litt følelsen av å jobbe med faget. Med hospiteringen har jeg fått sjansen til å finne tilbake til det og fått ny giv til å jobbe videre. Nå er jeg både blomsterdekoratør og lærer igjen.»

Noen nevner også at de har fått snakket med «praksiskoordinatorer» og andre som er involvert i opplæring av elever i forbindelse med prosjekt til fordypning, og at det har vært mulig å diskutere koordineringen av opplæringen i skole og arbeidsliv med dem.

Lærerne har også svart på et åpent spørsmål om hva som har vært mest negativt med hospiteringen, og et spørsmål om noe kunne ha vært gjort annerledes for at en selv eller skolen skulle få bedre utbytte av hospiteringen.

Det er færre lærere som nevner negative ting. Noen sier at de ville ha trengt lengre tid for å komme mer i dybden av faget: «Tror jeg trenger mer for å bli tryggere i faget», sier en, og flere andre sier også at det ble for kort tid.

Flere lærere opplevde at det ikke var godt nok tilrettelagt fra skolens side, slik at de ble dobbeltarbeidende når de skulle hospitere. «[Jeg] skulle gjøre en jobb både på skolen og ute i hospiteringen samtidig. I tillegg kom merarbeid med evalueringer og samlinger. Jeg hadde også hospitanter med meg inn i klasserommene, det skulle også planlegges», sier en lærer. En annen lærer sier:

«Virker litt som min arbeidsgiver skulle spare penger på vikarutgifter da vi var ute. Vi måtte bytte timer, det ble ikke satt inn vikarer, og det ble på en måte dobbeltarbeid denne uken, fordi i tillegg til å være på hospitering, så måtte vi sørge for at elevene hadde arbeid å gjøre. Noen ble også pålagt å ta imot innlevering fra elever for å kontrollere at disse hadde vært der. Og da blir det mye etterarbeid når man blir borte ei hel uke!»

En tredje sier: «Det hadde hopet seg litt opp på kontoret da jeg kom tilbake på jobb.» En lærer i et lite fagområde sier at det er vanskelig å finne en vikar som kan ta seg av elevene mens vedkommende er borte. To av lærerne sier mer generelt at skolens ledelse var lite interessert i hospiteringen, og at det var en hemsko.

Andre legger på sin side vekt på forhold ute i bedriftene, særlig at hospiteringen ikke var godt nok planlagt for å gi læring. Dette handler om innholdet i hospiteringen og om at det kan være for personavhengig. En lærer sier: «Lite planlagt. Jeg arbeidet i et altfor snevert område faglig sett – kun én bestemt del av [anonymisert]...anlegg i to uker. [Jeg] ble brukt til å ta igjen tapt tid på prosjekt med pressede frister.» En annen lærer sier at det var negativt «at forsøk på å oppnå bedre kontakt og dialog mellom skole og bedrift er personavhengig. [Jeg] opplevde å bli mye overlatt til meg selv, det var for travelt til å gi meg opplæring». En tredje lærer sier: «Det ble litt tilfeldig.»

Sitatene illustrerer verdien av å planlegge hospiteringsoppholdet for at det skal gi god læring og oppbygging, og kanskje også at noen bedrifter bør bevisstgjøres i hva som er hensikten med hospiteringen.

Det forekom også at noe av det lærere var igjennom i hospiteringen, var for detaljert og lite relevant for opplæringen.

Noen få av lærerne ble nedstemt av elevenes opplærings situasjon i bedriftene i prosjekt til fordypning og av en mangel på felles forståelse mellom lærer og bedrift. En lærer trekker fram det å:

«sjå kor lite svake elever blir involvert i byggeprosessar med meining i. Det er betre at desse elevane gjer lite, men ser mykje meiningsfullt, enn at dei gjer mykje meiningslaust og ser lite av det som tømrrarane på bygget held på med. Synes elevar blir sett til ting, åleine, som dei ikkje får rettleiing på!!»

En annen sier: «Bedriftene ser ikke på lærere som en ressurs. Skulle ønske at det var en rød tråd gjennom hele opplæringsløpet. Vi har en lang vei å gå i forhold til felles forståelse av kompetansemål og forstå ungdom som har lite eller ingen arbeidserfaring.» Her er det ikke selve hospiteringen, men møtet med en bestemt opplærings situasjon som er negativt. Det kan jo på den annen side være nyttig å bli oppmerksom på dette, da kan en eventuelt gjøre noe med det eller revurdere hvilke elever, om noen, som skal sendes til denne bedriften.

På et åpent spørsmål om noe kunne ha vært gjort annerledes for at en selv eller skolen skulle få bedre utbytte av hospiteringen, svarer noen lengre tid til hospitering og gjerne på flere plasser. En god del (syv lærere) nevner bedre planlegging og dialog i forkant om hva de skulle være med på, som et forbedringspunkt. Beslektet med det siste er ønsket om bedre informasjon til bedriften om formålet med hospiteringen.

Et flertall (58 prosent) av lærerne som ønsker å hospitere igjen i løpet av de nærmeste tre årene, vil hospitere i bredden, det vil si i at fag de ikke kjenner så godt fra før. 28 prosent vil hospitere i dybde, det vil si i fag de kjenner ganske godt fra før. 13 prosent synes det er vanskelig å si.

Lærere som hospiterte i bredde, vil gjerne gjøre dette igjen. Blant lærere som har hospitert i dybde, er ønskene for neste gang mer likelig fordelt mellom bredde og dybde. I de tre utdanningsprogrammene med ti eller flere respondenter som har svart på spørsmålet, varierer andelen som vil hospitere i bredde, fra 50 prosent i service og samferdsel til 67 prosent i helse- og oppvekstfag og 69 prosent i bygg- og anleggsteknikk.

Hvis hospitering skulle være en permanent ordning for yrkesfaglærere som underviser i programfag, er det et spørsmål om hospitering skal være et frivillig tilbud for dem som vil, eller om det skal være obligatorisk for alle.

Lærerne som har hospitert, har ulike syn på spørsmålet om frivillighet/plikt. 45 prosent mener hospitering bør være frivillig, 48 prosent mener det bør være obligatorisk, mens 7 prosent synes det er vanskelig å si. I de tre utdanningsprogrammene med

flere enn ti respondenter er andelen som mener det bør være obligatorisk, noenlunde den samme: 46 prosent i service og samferdsel og 56 prosent i bygg- og anleggsteknikk og helse- og oppvekstfag. Det bør understrekes at lærerne som har hospitert, ikke er representative for yrkesfaglærere generelt. Trolig er de mer positive til hospitering og til å gjøre det obligatorisk enn lærere som ikke har hospitert.

Undersøkelse blant bedrifter som har hospitert i skolen

Fylkeskommunenes rapporteringer til Utdanningsdirektoratet viser at det er langt færre fra bedriftene som har hospitert inn i skolen, enn det er lærere som har hospitert ute i bedriftene. Undersøkelsen blant bedrifter omfattet derfor i utgangspunktet færre personer, i tillegg har svarprosenten vært noe lavere. Flere av dem som ble kontaktet, var dessuten klart utenfor målgruppa for undersøkelsen. Antallet svar er derfor lavt, kun 19, hvorav kun 15 har svart på alle spørsmål. Samtidig vet vi ikke sikkert hvor mange av dem som har hospitert fra bedrift, vi mangler svar fra. Undersøkelsens representativitet er derfor vanskelig å vurdere. Resultatene kan ikke tas som et representativt uttrykk for hospitantene fra bedrift sine holdninger/erfaringer, men mer sees som et supplerende materiale til de kvalitative dataene.

Bakgrunn

De fleste som har svart på undersøkelsen, oppgir at de er fagansvarlige for opplæring av lærlinger i sin bedrift. Instruktørene/lederne som har hospitert, kommer fra bedriftene som allerede hadde ganske god kontakt med skolen de hospiterte i. Alle bedriftene har hatt lærlinger fra skolen. Alle bedriftene unntatt én har også hatt elever på utplasing i prosjekt til fordypning. Om lag halvparten av bedriftene svarer at de tidligere har vært på besøk i skolen og deltatt i opplæringen. De fleste bedriftene svarer da også at de kjente skolen ganske godt eller svært godt fra før.

Bedriftene i undersøkelsen rekrutterer mange ulike typer fagkompetanse fra videregående skole. De fleste rekrutterer fra mer enn ett fag. Fagene som det rekrutteres oftest fra, er betong, tømmer, trevare, møbelsnekker og helsearbeiderfag.

Om hospiteringen

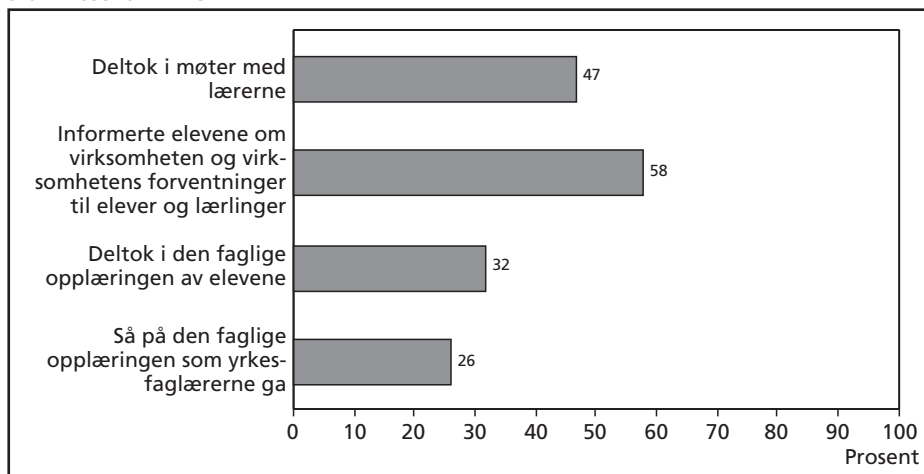
De fleste av virksomhetene er innenfor byggebransjen. Det er derfor flest som har hospitert innenfor utdanningsprogrammet bygg- og anleggsteknikk. 53 prosent har

hospitert i bygg- og anleggsteknikk, 21 prosent i helse- og oppvekstfag og 5 prosent hver i restaurant- og matfag og elektrofag.

Hospiteringen fordeler seg ganske jevnt på Vg1 og Vg2. 22 prosent av hospitantene var på første året (Vg1), 33 prosent var der andre året (Vg2), mens 33 prosent var på begge utdanningstrinn. Om lag halvparten har ikke svart på spørsmålet, noe som ut fra svarene i undersøkelsen for øvrig kan tolkes som at de ikke har vært inne i en klasse.

Det er svært stor variasjon i hvor lenge instruktørene/lederne var i skolen. 38 prosent av hospiterte i skolen i mer enn tre dager. 15 prosent var der i to–tre dager. De øvrige har vært der i en dag eller mindre. 8 prosent var der en hel dag, 15 prosent i mellom tre og fem timer, mens 23 prosent bare var der i en til to timer.

Figur 6.3 Gjorde du noe av det følgende mens du var i/ på skolen? Du kan krysse av for flere svar. Prosent. N = 19.

Figur 6.3 viser at det er variasjon i hvilke arbeidsoppgaver hospitantene gjennomførte under oppholdet i skolen. Mange informerte om virksomheten og hva slags forventninger bedriftene har til elever og lærlinger. Mange deltok også i møter med lærerne. Færre, en av tre, var med på opplæring av eleven og observasjon av lærere som utførte dette. De som deltok i den faglige opplæringen av elevene, var som regel med å planlegge denne opplæringen. 83 prosent var med, fordelt med 33 prosent som var med i stor grad og 50 prosent i noen grad. 17 prosent var ikke med i planleggingen av opplæringen.

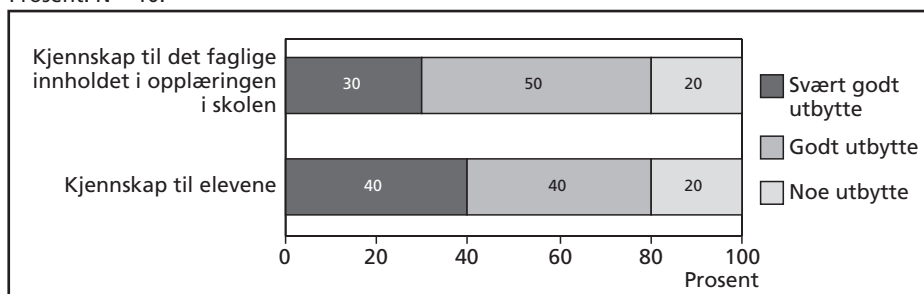
Det ble stilt et åpent spørsmål om hva hospitantene var med på i løpet av hospitantoppholdet. En hospitant svarte at toveiskommunikasjon og dialog med elevene sto sentralt under oppholdet. Formålet var å lære elevene om hva næringslivet ser etter, og om holdningsskapende arbeid, yrkesstolthet, HMS og hvilke muligheter som finnes i næringslivet. En annen forteller at samarbeid mellom elev, lærer og bedrift var en sentral del av oppholdet. Samme hospitant var med på et hospiteringsprosjekt mellom skole

og bedrifter og fungerte som sensor på praksiseksamen. Flere hospitanter forteller at de var med i elevenes klasserom, både under praksis- og teoridelen. Flere nevner også at en del av oppholdet gikk ut på å delta i møter med lærerne og planlegge hospiteringen.

Utbytte av hospiteringen

Figur 6.4 viser hvilket utbytte hospitantene har hatt når det gjelder kjennskap til elevene og det faglige innholdet i opplæringen. Flertallet opplever at de har fått svært godt eller godt utbytte av dette. Det er noen som føler at de har fått noe utbytte, men det er ingen som har nevnt at de ikke fikk utbytte av dette i det hele tatt. Flere har imidlertid ikke svart på spørsmålet.

Figur 6.4 Hvilket utbytte hadde du av å besøke / hospitere i skolen når det gjelder å få kjennskap til det a) faglige innholdet i opplæringen i skolen, b) det gjelder å få kjennskap til eleven. Prosent. N = 10.

Tabell 6.15 I hvilken grad har hospiteringen ført til at du eller din bedrift er bedre i stand til å gi god opplæring av ... a) lærlinger og b) elever som er utplassert i prosjekt til fordypning. Frekvens og Prosent. N = 8.

I hvilken grad har hospiteringen ført til at du eller din bedrift er bedre i stand til å gi god opplæring av ...	Lærlinger		Elever som er utplassert i prosjekt til fordypning	
	Frekvens	Prosent	Frekvens	Prosent
I stor grad	3	38	4	50
I noen grad	5	62	4	50
Total	8	100	8	100

Hospitantene opplever at de er bedre i stand til å gi opplæring til elever som er utplassert i prosjekt til fordypning, eller til lærlinger som er i bedriften. De fleste opplever å få et utbytte av å ha hospitert. Det er ingen som opplever at de ikke har fått positiv effekt av oppholdet i skolen. Også her har mange imidlertid ikke svart på spørsmålet. Det er stilt et åpent spørsmål hvor respondenten blir bedt om å beskrive *hvorfor* de

opplever at besøket i skolen har ført til at de er i bedre stand til å gi god opplæring av lærlinger eller elever i bedriften. De som har hospitert, peker på en rekke faktorer. Hovedinntrykket er at de opplever å få økt kunnskapsnivået om hva elevene kan, og hvor de vil. I tillegg er felles forståelse og samarbeid viktig. En hospitant uttrykte det slik: «Hospitering bedrer kommunikasjonen mellom bedrift og skole. Lærere og yrkesutøvere i bedriften får i tillegg felles forståelse av læreplaner og mer lik vurderingspraksis».

Hospitantene fikk også mulighet til å fortelle hva formålet bak hospiteringen var. Svarene varierte, men hovedtendensen var at besøket i skolen skulle bidra til å øke elevenes forståelse av bedriften, hva som forventes av dem, og øke elevenes kunnskaper før de går ut i lære. I tillegg skulle oppholdet bidra til rekruttering av gode lærlinger og bedre samarbeidet/kommunikasjonen mellom bedriften og skolen.

Et annet spørsmål var om hospiteringen hadde bidratt til å bedre samarbeidet mellom bedriften og skolen som det ble hospitert i. Flertallet av hospitantene opplevde at besøket i skolen hadde ført til bedre samarbeid mellom skolen og bedriften. 80 prosent mente at oppholdet i skolen hadde bidratt til at samarbeidet i stor (30 prosent) eller noen grad (50 prosent) var blitt bedre. 10 prosent svarte nei, i liten eller ingen grad, mens 10 prosent syntes det var vanskelig å si.

Synspunkter på hospiteringen

Hospitantene fikk mulighet til å fortelle om hva som burde vært gjort annerledes under oppholdet i skolen. Forbedringspunkter som ble nevnt, var: at begge parter burde investere noe mer tid til forberedelser, og at oppholdet burde vært bedre planlagt. Et annet forbedringspunkt var at selve hospiteringen burde ha foregått på et senere tidspunkt, slik at elever og lærere hadde vært mer samkjørte. Tid nevnes også som en barriere. En hospitant uttalte det slik: «Bra opplegg, men jeg hadde begrenset tid å bruke. Mer tid i skole fra næringslivet ville gitt bedre utbytte både for elever, skole og bedrift».

Et flertall (70 prosent) kunne tenke seg å anbefale hospitering til andre. De øvrige syntes det var vanskelig å si.

7 Hospitering i fag- og yrkesopplæringen

Problemstillingene i evalueringen

Hovedproblemstillingene i evalueringen har vært å analysere i hvilken grad hospiteringsordningene:

- har utviklet læreres og instruktørers kompetanse
- har påvirket samarbeidet mellom skole og bedrifter
- har lagt et grunnlag for et mer helhetlig samlet opplæringsløp

Disse problemstillingene avspeiler også formålene for utprøvingen. Vi har lagt vekt på å kartlegge *på hvilken måte* hospitering påvirker disse forholdene. Casestudiene gir en innsikt i dette: i hvilke forhold som har betydning for hvorvidt man lykkes i å utvikle kompetansen og skape bedre samarbeid og bedre helhet i opplæringen. De kvantitative undersøkelsene gir en mulighet for å se om slike forhold har gyldighet utover det enkelte case.

Hospitering som læringsform i fagopplæringen

Hospitering innebærer at man bevisst legger til rette for at det skal kunne skje uformell læring. Ved å gå inn i en annen arbeidssituasjon, lærer den som hospiterer noe som han/hun har nytte av utenfor denne arbeidssituasjonen. Læringen er uformell, den skjer ikke gjennom opplæring, men gjennom deltakelse i arbeidet og at man til en viss grad blir en del av den virksomheten man hospiterer i. Hospitering er en læringsform som oppleves som svært relevant av de yrkesfaglærerne som har hospitert. Yrkesfaglæreren skal formidle ett eller flere fag til elevene, og hospitering gir mulighet for å få oppdatert kunnskap om faget slik det utøves i arbeidslivet. Enten det er et fag som læreren kjenner godt fra før eller ikke, gir hospitering gode muligheter for å lære noe om det/de fagene lærerne skal formidle.

Hospitering er en form for kompetanseutvikling som er yrkesfaglig, som en skoleleder uttrykker det. Det er en faglig kompetanseutvikling som skjer i den konteksten som fagkompetansen utøves i. Læreren som hospiterer i et fag, opplever helheten i

yrket, det faglige innholdet og kravene til det, samt miljøet det utøves i. Det gir en helhetsforståelse som vanskelig kan erstattes av andre former for kompetanseutvikling, noe som flere lærere legger vekt på. Helheten gir mulighet for læring på mange områder og plan. Det kan være faglig oppdatering i eget fag, som kan gi grunnlag for å gi en opplæring i faget som ligger nærmere slik det praktiseres i arbeidslivet. Det kan være en helhetlig innsikt i nye fag, som gjør det lettere å veilede elever i utdannings- og yrkesvalg og å gi eksempler fra faget/synliggjøre det. Og det kan være økt kjennskap til læringsmiljøet i ulike bedrifter, som gjør det lettere å formidle elever til rett bedrift i prosjekt til fordypning eller når de skal over til lære.

Hospitering fra bedrift og inn i skole er annerledes. Instruktører og faglige ledere i bedrift ser ikke hospitering i skolen som en måte å få faglig læring på, slik yrkesfaglærerne gjør. Heller ikke ser de på hospitering i skolen som en måte å skaffe seg pedagogisk/didaktisk kompetanse på, fordi opplærings situasjonen er annerledes i skole og bedrift. Hospitering er derfor ikke en like relevant læringsform for instruktører og faglige ledere. Hospitering kan imidlertid gi kunnskap om opplæringen som skjer i skolen og elevene, noe som kan være gunstig for å kunne gi god veiledning i bedrift. Det kan også være et virkemiddel for andre formål enn læring.

Den norske fagopplæringsmodellen har gjennom de seneste tiårene gjennomgått endringer som øker relevansen av hospitering som virkemiddel. Fagopplæringen i Norge er i dag basert på en veksling mellom opplæring i skole og opplæring i bedrift. Med Reform 94 ble yrkesopplæringen i skole og lærlingordningen integrert, med en hovedmodell med to år i skole fulgt av to års læretid i bedrift. Yrkeskompetanse skulle utvikles gjennom læring på to læringsarenaer, med en enkelt veksling etter to år. Ansvaret for kvaliteten i opplæringen i hver av læringsarenaene ligger på skolen de to første årene, mens ansvaret ligger på bedriften de to siste årene. Fylkeskommunen har imidlertid et formelt ansvar for helheten i opplæringen.

Med Kunnskapsløftet ble prosjekt til fordypning innført som et element i opplæringen i yrkesfagene, ved siden av programfag og fellesfag. Prosjekt til fordypning var tenkt som en motvekt til utviklingen mot brede utdanningsprogram hvor undervisningen ikke er rettet mot et bestemt fag/yrke. De brede utdanningsprogrammene ble innført med Reform 94, men utviklingen ble forsterket med strukturendringene i Kunnskapsløftet. Formålene med prosjekt til fordypning er å gi elevene mulighet til å prøve ut lærefag og yrker og fordype seg i kompetansemål på Vg3-nivå, det vil si å fordype seg i et bestemt fag/yrke. Prosjekt til fordypning gjennomføres i skoledelen av opplæringsløpet og er derfor formelt skolens ansvar. Formålene med faget kan imidlertid vanskelig oppnås uten et tett samarbeid mellom skolen og arbeidslivet. Faget kan gjennomføres både på skole og i bedrift, men elevene utplasseres ofte i arbeidslivet, særlig på Vg2 (Nyen og Tønder 2012).

Prosjekt til fordypning innebærer derfor mer veksling mellom opplæring i skole og opplæring i bedrift enn før Kunnskapsløftet. Hvor store endringene er i praksis,

varierer mellom utdanningsprogram og fag, men sett under ett er det ingen tvil om at Kunnskapsløftet og prosjekt til fordypning skaper mer vekslning mellom læringsarenaer i opplæringsløpet. Det er derfor viktig med et godt samarbeid mellom skole og arbeidsliv/bedrift for å skaffe utplasseringssteder for elevene og sikre en helhet i opplæringsløpet.

Disse endringene bidrar til å øke relevansen av hospitering som et virkemiddel innen fagopplæringen. Hospitering kan være et virkemiddel for å styrke samarbeidet og sikre helheten i opplæringsløpet. Som virkemiddel for læring, kan hospitering gi lærerne faglig oppdatering innenfor *eget fag* og yrke. Det skjer endringer i arbeidsmåter, teknologi/produkter og regelverk i fagene som en yrkesfaglærer bør være oppdatert om. Nærheten til faget, det å kjenne faget på kroppen, kan dessuten forsvinne hvis man har vært lenge borte fra det. Samtidig øker Kunnskapsløftet behovet for faglig kompetanseutvikling i *andre fag* innenfor utdanningsprogrammet. Den store bredden i utdanningsprogrammene innenfor Kunnskapsløftet stiller store krav til bredden i den faglige kompetansen i lærerstaben. Hvordan man håndterer bredden i utdanningsprogrammene på Vg1- og Vg2-nivå, varierer mellom skolene. Uansett håndtering vil imidlertid de fleste yrkesfaglærere også måtte ha kjennskap til andre fag enn sitt eget opp til et visst nivå. Hospitering er en mulig måte å utvide kompetansen i bredden på.

Hospiteringsordningenes evne til å mobilisere deltakere

De seks fylkeskommunene som har deltatt i forsøkene, har hatt ganske ulike hospiteringsordninger. Casematerialet tyder på at det har vært klare forskjeller mellom fylkene i hvor lett det har vært å få yrkesfaglærere og instruktører til å hospitere. Disse forskjellene har sammenheng med hvordan hospiteringsordningene har vært utformet. Arbeidslivet må være villige til å ta imot hospiterende lærere, noe som krever et forarbeid, særlig der hvor nettverkene ikke var så godt utbygd fra før. Samtidig må skolene legge forholdene til rette for at den enkelte lærer skal kunne hospitere. Oslo og Akershus er de fylkene som har hatt størst problemer med å få lærere og instruktører til å hospitere. Fellesnevneren for begge fylkene er manglende *forankring i skoleledelsen*, men av forskjellige grunner. I Oslo skyldes den svake forankringen at ordningen har vært lagt opp som en åpen, individuell ordning for lærerne i de tre aktuelle utdanningsprogrammene. Lærere fra alle skoler har kunnet søke Ressursskolen som har administrert ordningen, om å hospitere. Ledelsen på skolene har vært lite involvert og har i noen tilfeller ikke en gang vært klar over at lærere fra skolen har hospitert gjennom ordningen. Ressursskolen har på sin side ikke hatt noen myndighet til å presse på skolene for å få gjennomført hospitering på deres skole. I Akershus har det vært en mye mer omfattende planleggingsprosess fra fylkeskommunens side enn i Oslo. Det ble lagt vekt på å etablere nettverk mellom skole, bedrifter og opplæringskontor gjennom felles

møter og samlinger. Denne prosessen ble imidlertid for lite målrettet, og folk sluttet å komme på samlingene. Den fylkeskommunale prosjektlederen begynte da i stedet å reise ut til den enkelte skole for å sikre at hospiteringsordningen var godt forankret og få en bekreftelse på hvilke lærere som skulle hospitere. Først da økte antallet lærere som hospiterte. De fylkeskommunale ordningene som fra start av klarere har plassert ansvaret for å få til hospitering på skoleledelsen i den enkelte skole, har lyktes bedre i å mobilisere lærere til å hospitere.

God forankring i skoleledelsen bidrar til hospitering på to måter. For det første kan skole- og avdelingsledelsen være en pådriver som oppfordrer til og forventer at lærerne hospiterer. For det andre kan skole- og avdelingsledelsen legge til rette for at hospitering kan gjennomføres rent praktisk, ved å sørge for at dette blir lagt inn i planleggingen av skoleåret, og eventuelt ved å få satt inn vikar. I Akershus så vi at prosjektkoordinatoren etter hvert spilte den rolle som pådriver og tilrettelegger, som skolens ledelse ellers kunne ha spilt. Både pådriver- og tilretteleggingsrollen kan derfor ivaretas av andre, men normalt vil det være naturlig at skoleledelsen ivaretar begge disse rollene.

Hospitering fyller mange formål

Evalueringen av forsøksordningene viser at hospiteringen fylles med veldig mye forskjellig innhold, og at hospitering sees som et virkemiddel for veldig mange forskjellige mål. Gjennomgangen av fylkene i kapittel 4 og 5 viser hele bredden av mål, både de som er nedskrevet som mål for ordningene i de seks fylkene, og de som den enkelte som har hospitert, oppgir. Noen av målene dreier seg om ulike aspekter ved egen læring, andre dreier seg om ulike sider ved samarbeid med arbeidslivet, mens atter andre går mer direkte på læringsmiljøet for elevene, for eksempel at lærerne ønsker å skape forståelse hos bedriftene for hvilke forutsetninger elevene har når de skal ut i bedrift. Flere lærere sier også at de lærte andre ting enn det de egentlig dro ut for.

Hospitering oppleves som å fungere bra nesten overalt, nettopp fordi det er relevant for så mange mål. Lærere som har hospitert, forteller nesten alle om positive eller svært positive opplevelser. Dette finner vi både i det kvalitative og det kvantitative materialet. Selv de få som ikke har hatt positive opplevelser, er grunnleggende positive til hospitering som læringsform, men oppgir konkrete grunner til at det ikke gikk så bra i deres tilfelle. Den eneste innvendingen mot hospitering som læringsform kommer fra noen skoleledere og går ut på at hospitering ikke gir studiepoeng (formell kompetanse), i motsetning til kurs i veiledningskompetanse, i spesialpedagogikk osv. Det finnes ikke på samme måte formelle kvalifiseringsmuligheter når det gjelder å utvikle kompetanse i sitt fag eller felt. Nærheten til arbeidslivets praksis i faget eller innenfor feltet er imidlertid viktigst for lærerne, noe hospitering gir på en annen måte enn opplæring.

At lærerne er positive til hospitering, betyr ikke at all hospitering virker bra for alle formål, men at nesten alle enkelthospiteringer har virket positivt for i hvert fall noen av formålene.

Utvikling av læreres og instruktørs kompetanse

Ser man på de tre problemstillingene for evalueringen, så er de relatert til de tre formålene for utprøvingen av hospiteringsordninger. Den første problemstillingen er i hvilken grad og hvordan hospiteringen har utviklet læreres og instruktørs kompetanse.

Kompetanse er et vidt begrep som omfatter alle kunnskaper, ferdigheter og holdninger som kan brukes for å utføre en oppgave. Et relevant skille i denne sammenhengen er om man hospiterer i *bredde*, det vil si i fag som man ikke kjenner så godt fra før, eller om man hospiterer i *dybde*, det vil si fag man har fagbrev i eller på annen måte kjenner godt. Hospiterer man i fag man kjenner godt, så er det for å oppdatere seg på utviklingen i det faget. Hospiterer man i andre fag, så er det for å kunne dekke bredden av fag i utdanningsprogrammet. Det er en gradsforskjell her ut fra hvor god kunnskap læreren har fra før og hvordan den faktisk brukes i skolen – i noen tilfeller kan det diskuteres om hospiteringen er i bredde eller dybde. Skillet gjelder for lærere. For instruktører og andre fra bedriftene er det ikke relevant.

I alle fylkenes hospiteringsordninger er det åpnet for å hospitere i både bredde og dybde. I de fleste fylkene finner man også eksempler på begge deler. Generelt skjer hospiteringen fra Vg1-lærere som oftest i bredden, mens hospiteringen fra Vg2-lærere også kan gå på dybde. I Hedmarks hospiteringsforsøk har skillet mellom bredde og dybde vært tydelig. Her har man hatt én ordning for Vg1 helse- og oppvekstfag, hvor lærerne har hospitert i bredden, og én ordning for utvalgte skoler i Vg2 helsearbeiderfag, med hospitering i dybden, det vil si i det ene faget de underviser i på Vg2. Hospitering fra bedrift og inn i skolen har også vært en sentral del av denne ordningen. I Oppland har premissene for hospiteringsforsøkene endret seg noe underveis, slik lærere og avdelingsledere opplever det. I praksis har det vært hospitering både i bredde og dybde. I Akershus er det også åpent for begge deler, men mange av hospiteringene har vært i bredde. I Oslo er det en åpen ordning, og hospiteringene kan være av begge typer. I Møre og Romsdal er hospiteringen i bredde i restaurant- og matfag, men av begge typer i teknikk- og industriell produksjon. I Buskerud har hospiteringen innen treteknikk, som vi har intervjuet om, vært i bredde. Begrepsskillet bredde og dybde er ikke så nyttig for å beskrive hospitering i et utdanningsprogram som service og samferdsel, der få lærere har fagbrev og heller ikke nødvendigvis har arbeidserfaring fra det arbeidsfeltet eller den næringen elevene etter hvert skal ut i.

Både lærere som har hospitert i bredde og i dybde, opplever at de har fått utviklet sin kompetanse. Den kvantitative undersøkelsen viser at hele 86 prosent har fått godt eller svært godt utbytte i form av økt kunnskap om faget de hospiterte i. Andelen er

akkurat den samme både for bredde og dybde. I casematerialet kan Hedmark være et illustrerende eksempel ettersom fylket har hatt to ulike ordninger, med ulikt siktemål. Erfaringene med begge ordninger er gode og illustrerer at nesten alle hospiteringer virker positivt for noen formål. Hva man har lært, og hvordan man kan bruke det, er delvis likt og delvis forskjellig. Vg1-lærerne beskriver hvordan de har lært veldig mye faglig og om lærebedriftene, noe som gjør det lettere å komme med eksempler fra faget i undervisningen og veilede elever som er ute i prosjekt til fordypning. (Elever i helse- og oppvekstfag er ofte ute i prosjekt til fordypning også på Vg1.) På Vg2 legger læreren mer vekt på at nærheten til praksisfeltet friskes opp igjen, og at hun har fått oppdatert kunnskap om regelverk og teknologi, men også hun sier at det er lettere nå å veilede elever som har vært ute i prosjekt til fordypning.

Lærere som hospiterer i fag de kjenner lite til fra før (bredde), eller som ikke selv har en bakgrunn i de yrkene de utdanner elever til, lærer mye av at læringen skjer i den konteksten som fagkompetansen utøves i, og dermed gir en helhetsforståelse av faget/yrket. Men også for lærere som hospiterer i dybde, gir helheten mulighet for læring på mange områder og plan. Det gjenoppfrisker yrkesidentiteten. Som en lærer sier på et åpent spørsmål i den kvantitative undersøkelsen: «Nå er jeg både blomsterdekoratør og yrkesfaglærer igjen.» Vg2-læreren som er intervjuet i Hedmark, er inne på det samme. Yrkesfaglærere har et dobbelt praksisfelt, de er både fagfolk og lærere, og hospitering gir en mulighet til å ta vare på faget i seg. Evnen til å formidle hva faget er i arbeidslivet, og å få elevene til å se seg selv i den rollen, er trolig viktig for motivasjonen, gjennomføringen og den faglige utviklingen til elevene.

Det er fra hospitering i dybden man finner flest negative tilbakemeldinger. Det finnes eksempler, først og fremst innen bygg- og anleggsteknikk, på lærere som har jobbet i et for snevert område faglig sett. De har fått lite faglig læring i sitt fag fordi oppgavene som ble utført i bedriften de dagene læreren var ute, var oppgaver læreren kjente godt fra før. Dette har med mangelfull planlegging å gjøre og/eller for lite fleksibilitet til å endre gjennomføringstidspunkt.

Behovet for faglig oppdatering i eget fag vil naturligvis variere sterkt avhengig av trekk ved den enkelte (hvor man har erfaring fra, hvor lenge siden man jobbet i bransjen) og av trekk ved faget; hvor stort tempo er det på endringer i faget? På skolenivå vil hvor stor stabilitet det er i lærerstaben ha betydning for kompetansebehovet.

Mange lærere (tre av fire) mener også at de bruker det de har lært gjennom hospiteringen i opplæringen av elevene, men det er sjelden snakk om større endringer av opplæringen. Noe av den faglige læringen kan være på et for høyt nivå til at den kan brukes direkte overfor elevene på det trinnet læreren underviser.

Samarbeid mellom skole og bedrifter

Samarbeidet mellom skole og bedrift blir ofte styrket av hospiteringen, slik lærerne opplever det (tre av fire tilfeller). Som oftest er det en moderat endring, og mer sjelden en større endring (en av fem tilfeller). Om lag halvparten av lærerne hadde et ganske godt kjennskap til bedriften de har hospitert i, fra før. Samarbeidet har derfor ofte vært ganske godt i utgangspunktet. Instruktører og andre fra bedriftene, opplever også ofte at samarbeidet har blitt noe bedre. Dette gjelder særlig dem som har hospitert inn i bedrift og selv deltatt i opplæringen av elevene.

Hva innebærer det at samarbeidet er blitt bedre? Samarbeidet om fagopplæringen innebærer at både bedrift og skole bidrar med opplæring/veiledning og læringsarenaer for at eleven/lærlingen til slutt skal oppnå fagbrev og yrkeskompetanse. Et bedret samarbeid kan gå på innholdet i hva som læres på de to læringsarenaene. Hospitering kan gjennom de praktiske erfaringene og eventuelt at man snakker mer sammen føre til at man får mer kunnskap om hva som læres på den andre arenaen. Dette kan føre til at man samarbeider om en tilpassing av det innholdsmessige i opplæringen. I så tilfelle er vi over i problemstillinger om et helhetlig opplæringsløp som diskuteres nedenfor. Et bedret samarbeid kan også bety at man har en bedre dialog om de praktiske overgangene mellom læringsarenaene, både når elever skal ut i prosjekt til fordypning og når de skal over i lære. Slik kan både bedrift, elev og skole være forberedt på overgangene. Et konkret uttrykk for et bedre samarbeid kan være at bedriftene er mer interesserte i å ta imot elever og lærlinger. Evalueringen viser at lærerne opplever at hospiteringen har hatt positive effekter på bedriftenes vilje til å ta inn elever og lærlinger. I noen tilfeller (en av to) opplever lærerne at hospiteringen har gjort det lettere å skaffe praksisplasser i prosjekt til fordypning i bedriften. Også lære-plasser mener noen av lærerne at det er lettere å få etablert etter en vellykket hospitering.

Det er klare forskjeller i hvor mye den enkelte hospitering er planlagt. God planlegging av hospiteringen styrker samarbeidet, der hvor det er lite planlegging på forhånd er samarbeidet sjeldnere styrket enn der det har vært mer planlegging. Dette er et intuitivt rimelig resultat: Bruker man mer tid på å snakke sammen, øker sannsynligheten for å få til et godt samarbeid.

Grunnlag for et mer helhetlig samlet opplæringsløp

Det tredje formålet for hospiteringsordningene er at de skal legge grunnlag for et mer helhetlig samlet opplæringsløp. Med et mer helhetlig samlet opplæringsløp kan man forstå at opplæringen i de to læringsarenaene skole og bedrift skal henge sammen og være tilpasset hverandre. Vekslingen mellom læringsarenaene skjer mellom skole og læretid, men også i forbindelse med utplassering i prosjekt til fordypning. Gjensidig forventningsavklaring er viktig for å få en helhet. Det er viktig at skole og bedrift har en felles forståelse av hva eleven/lærlingen skal mestre på tidspunktet for *overgangen*

mellom skole og læretid. Hvor langt skal de ha kommet i den faglige spesialiseringen når bedriften tar over? Gjensidig kunnskap om hva som skjer på den andre læringsarenaen kan gjøre overgangen lettere for elevene fordi elevene kan få en faglig progresjon basert på det nivået elevene faktisk er på.

Hva det innebærer at opplæringen i skole og bedrift skal henge sammen når det gjelder *prosjekt til fordypning*, avhenger av kurs, trinn og gjennomføringen av prosjekt til fordypning. Det er lettere å se for seg hvordan innholdet i opplæringen på de læringsarenaene kan tilpasses hverandre dersom opplæringen retter seg mot ett fag, slik som på Vg2 helsefagarbeider, enn dersom opplæringen retter seg mot mange fag, slik det kan være på de fleste Vg2-kurs og i hvert fall er på et Vg1-kurs. I prosjekt til fordypning vil det videre være forskjeller i vektleggingen av yrkesorientering kontra faglig fordypning. Balansen mellom disse forskyves som regel i retning av faglig fordypning på Vg2 (Nyen og Tønder 2012). Det er lettere å tenke på en innholdsmessig tilpasning der prosjekt til fordypning gjennomføres med tanke på faglig fordypning.

Hospitering kan tenkes å bidra til helheten i opplæringsløpet nettopp ved å bidra til gjensidig kunnskap om hva som skjer på den andre læringsarenaen. Dette kan føre til tilpasninger i opplæringen, enten i skolen eller i bedrift eller begge steder. Økt kunnskap og/eller styrket samarbeid er en forutsetning for at helheten i opplæringsløpet skal bli bedre. Det er relativt tidlig å kartlegge effektene på helheten i opplæringsløpet ettersom slike endringer kan ta lengre tid å få til. Mange lærere mener det til en viss grad har blitt en bedre sammenheng i opplæringen i skole og bedrift i forbindelse med prosjekt til fordypning. Færre, men fortsatt ganske mange (om lag en av fire), mener at dette også er tilfelle når det gjelder sammenhengen mellom opplæringen i skole og læretida. Casestudiene viser at mange lærere og instruktører har fått bedre kunnskap om hva som skjer i bedrift, noe en del mener vil påvirke deres egen opplæring/veiledning på en måte som gir en bedre helhet i opplæringen. Derimot gir ikke casestudiene noen klare eksempler på at skole og bedrift (eller lærer og instruktør) i samarbeid har foretatt endringer av opplæringsopplegget, selv om det finnes enkeltteksempler på mer dialog om innholdet i opplæringen mellom skole og bedrift i etterkant.

Gjensidig hospitering ser ut til å være et godt virkemiddel for å få til en gjensidig kunnskap om hva som skjer på den andre læringsarenaen. Det er en klar fordel at instruktørene går inn i en reell opplæringsrolle på skolen. Hvis de kun informerer om sin bedrift og arbeidslivets forventninger, opplever de ikke elevene i en opplærings-situasjon i fagene. Det gir ikke det samme potensialet for at instruktørene skal lære skolen å kjenne.

Når lærerne svarer på spørsmål om effekten av hospitering på helheten i opplæringsløpet, kan det tenkes at de også de tenker på hvor lett overgangene går. Da er det kanskje ikke bare innholdet i opplæringen de svarer ut fra, men også hvor godt de for eksempel klarer å matche elev og bedrift, hvor godt de klarer å samstemme bedriftens og elevenes forventninger, og så videre. Slike effekter forteller mange av lærerne

i casematerialet om: De kjenner bedriftene litt bedre, og vet bedre hvilke elever de kan sende til bedriften. Samtidig mener lærerne at bedriftene får bedre kjennskap til elevenes forutsetninger.

Forhold som påvirker effekten av hospiteringen

Hospitering er en aktivitet som krever planlegging. For at en yrkesfaglærer skal hospitere, må det som et minimum planlegges når og hvor det skal hospiteres, og det må planlegges hvordan undervisningen skal håndteres i hans/hennes fravær. Man kan også planlegge nærmere innholdet i hospiteringen, det vil si hvilke arbeidsoppgaver den enkelte skal være med på og hvor aktivt man skal delta i utførelsen av arbeidet. Hvem som planlegger kan variere, det kan være den enkelte lærer, eller det kan være skoleledelsen. I vår evaluering ser vi at den konkrete planleggingen av et hospiteringsopphold som oftest skjer direkte mellom lærer og bedrift.

Et generelt funn i evalueringen er at *planlegging av innholdet* i den enkelte hospitering er viktig for at hospiteringen skal være vellykket. Med planlegging av innholdet menes at det er planlagt på forhånd hvilke arbeidsoppgaver læreren skal være med på. Vi ser at dette har betydning både for læring, samarbeid mellom skole og bedrift og for potensialet for forbedringer av helheten i opplæringsløpet. Vi ser det også både i det kvalitative og det kvantitative materialet. Planlegging påvirker det læringsmessige utbyttet av den enkelte hospitering. Med planleggingen følger det nødvendigvis også en grad av kontakt mellom skole og bedrift som kan styrke samarbeidet og forutsetningene for å skape helhet i opplæringsløpet.

Ved planlegging av en hospitering er det to sett av arbeidsprosesser som må koordineres; lærerens arbeid i skolen og det arbeid han/hun skal være med på i bedriften. I noen tilfeller i evalueringen ser vi at hospiteringen planlegges isolert ut fra lærerens arbeid på skolen, f.eks. at hospiteringen skal gjennomføres i de dagene elevene er ute i prosjekt til fordypning fordi det er lettere for læreren å være ute da. Denne planleggingen sikrer at læreren faktisk får gjennomført hospiteringen, men læringsutbyttet kan bli dårlig hvis bedriften ikke holder på med faglig interessante oppgaver i dette tidsrommet. I evalueringen ser vi da også konkrete eksempler på dårlig læringsmessig utbytte som følge av slik rigiditet fra skolesiden. For å maksimere utbyttet av hospiteringen, bør heller tidspunktet for hospiteringen være noe som kan planlegges ut fra arbeidet i bedrift, slik at læreren som hospiterer drar ut når det er arbeidsoppgaver som det er noe å lære av. Dette kan skape planleggingsproblemer i skolen igjen. I praksis skjer det ofte en viss grad av avveining mellom hensynet til hva som skjer i skolen og hva som skjer i bedrift.

Det er ganske stor forskjell mellom hospitering i bredde og dybde. Planlegging av innholdet og tidspunktet er særlig viktig for at hospiteringen i dybden skal gi læring. Det krever mindre å få læringseffekter av hospitering i bredden. Jo mindre læreren kan i utgangspunktet i faget, desto mer nytt vil det være å lære. Det skal ofte ikke mye til for at læreren kan gi noen flere eksempler fra et fag og synliggjøre det litt bedre hvis det er et fag han/hun ikke kjenner særlig fra før. Det finnes flere eksempler på hospiteringer som er vellykkede med minimal forhåndsplanlegging, når det gjelder hospiteringer i bredde.

Som nevnt over, finner man de få negative erfaringene blant lærere som har hospitert i dybden. Arbeidsoppgavene de er med på, blir for snevre eller velkjente. Dårlig timing pga dårlig planlegging og/eller lite fleksibilitet på skolen for når hospiteringen skal gjennomføres framheves som årsakene.

Det er ikke tilfeldig at man særlig finner de dårlige erfaringene i byggfagene. Mens arbeidsoppgavene varierer lite fra uke til uke innenfor noen fagområder, f.eks. helse- og oppvekstfag, kan de variere betydelig i byggfagene. Dermed blir det desto viktigere å være ute i riktig uke, på riktig byggeplass. Hvor mye arbeidsoppgavene varierer, har likevel ikke bare med bransje og fagområde å gjøre, men også med størrelsen på bedriften. Småbedrifter har små produksjonsserier, mindre stordriftsproduksjon og derfor også ofte større oppgavevariasjon. Bredde/dybde og hvor mye oppgavene varierer fra uke til uke, er derfor begge viktige dimensjoner som påvirker behovet for planlegging. Jo mer vekt på dybde og jo mer variasjon i oppgaver fra uke til uke, desto viktigere er det med god planlegging av innholdet i hospiteringen og tidspunktet for den.

Planleggingen av tidspunktet og innholdet i hospiteringen kompliseres av at det ofte kan skje endringer underveis, ikke minst av når de ulike arbeidsoppgavene utføres i bedrift. Det er ikke alt som det kan planlegges for på forhånd. Også her vil dette særlig gjelde prosjektbasert arbeid slik man finner det i bygg- og anleggsgagnene. Dette tilsier at selv godt planlagte hospiteringer kan bli mislykkede dersom det ikke er en viss grad av *fleksibilitet* i når hospiteringen skal gjennomføres. Hvis noe skal gjøres en onsdag og ikke en torsdag, eller i uke 42 og ikke uke 43, bør læreren ha en mulighet for å kunne endre hospiteringstidspunktet. Dette krever for det første en god dialog mellom lærer-bedrift, slik at læreren er klar over at det har skjedd endringer i produksjonsplanene og at det er greit for bedriften at han/hun kommer en annen dag. For det andre krever det en grad av fleksibilitet i organisering av skolehverdagen. I det siste har det vært klare forskjeller mellom skolene i casematerialet. Noen skoler har hatt større evne enn andre til å tilpasse seg endringene i bedriftene lærerne skal hospitere i. Det kan synes som om disse skolene i større grad har vært oppmerksomme på denne problematikken på forhånd.

Det er viktig å understreke at vi her hele tiden snakker om planlegging på mikroplanet: om hvordan den enkelte hospitering skal gjennomføres for at den skal gi mest mulig læring. Planleggingen bør være handlingsrettet og involvere de lærere og

bedriftsrepresentanter det angår. Den bør også involvere deres ledere for å få nødvendig støtte internt i skolen og bedriften. Fellesmøter på overordnet nivå, f.eks. fylkesmøter med skoler og organisasjoner, kan ha en funksjon for å skape felles forståelse, inspirasjon og forankring, men den videre planleggingen må ha et tyngdepunkt på skole- og lærernivå. Også i noen av sluttrapportene fra fylkene pekes det på at god planlegging er en suksessfaktor. I noen av disse påpekes det også at god planlegging gjør at læreren blir tatt imot i bedriften på en annen måte.

Forankring i ledelsen på skolen påvirker også effekten av hospiteringen, slik vi kan se det i casestudiene. I tillegg har det betydning for hvor mange lærere som hospiterer på den enkelte skole. Det er forskjeller mellom fylkene i hvor mye ordningen i seg selv inviterer til en slik forankring, fra åpne ordninger som i Oslo, hvor den enkelte lærer søker, til selektive ordninger som kun omfatter to–tre skoler (og avdelinger innenfor disse skolene igjen), som i Møre- og Romsdal, Oppland og den ene ordningen i Hedmark. I de sistnevnte ordningene er forankring i ledelsen en forutsetning.

En forankring i ledelsen gjør det lettere å hospitere på de riktige tidspunktene. Det gjør det lettere å planlegge fraværet fra skolen, selv om mye av den praktiske organiseringen for å ivareta elevene mens læreren er borte, ofte ligger hos læreren selv. Det synes å være en fordel at hospiteringen er planlagt når årsplanleggingen foregår. Noen skoler synes også å planlegge for å ha en viss fleksibilitet i tidspunktet for gjennomføring. Dette har som nevnt stor verdi der hvor timingen av hospiteringstidspunktet er viktig, slik som i bygg- og anleggsteknikk. Noen lærere sier at de blir dobbeltarbeidende når de hospiterer. At ledelsen er involvert, betyr imidlertid ikke at det problemet blir løst av seg selv. Det finnes eksempler på at ledelsen er involvert, men hvor dette problemet likevel er stort.

Forankring i ledelsen kan også innebære at det stilles en forventning til lærerne om å hospitere. Hvis det er noen som dytter på og spør den enkelte lærer om hvordan han/hun ligger an i planleggingen, vil det kunne være flere lærere enn bare de mest entusiastiske som drar ut. Det finnes eksempler fra noen skoler på at nesten alle programfaglærerne i et utdanningsprogram har hospitert. Hvis ledelsen er fraværende i prosessen, er det langt mer selektivt hvem som har hospitert.

I enkelte tilfeller er det noen andre som ivaretar en pådriverrolle i prosessen som bidrar til at hospiteringsordningene blir mer vellykkede. Dette kan være en representant for arbeidslivssiden, f.eks. opplæringskontoret Tre-Ringen når det gjelder hospitering i treteknikk i Buskerud, eller det kan være enkeltpersoner på skole- eller fylkesnivå. Pådriverrollen består i å mobilisere bedrifter eller lærere til å stille opp. I et annet fylke i evalueringen var det en person på sentralt nivå som etter hvert ivaretok denne rollen i prosjektet, så denne funksjonen må ikke alltid ligge på skolenivå, selv om det er mest nærliggende.

Både kvalitative og kvantitative data i evalueringen tyder det på at det for noen typer læring er en fordel å delta aktivt selv i utførelsen av arbeidsoppgavene framfor å se på.

Utbyttet av hospiteringen er høyere blant dem som har deltatt aktivt. For lærere som skal oppdatere seg i sitt eget fag, kan det bidra til at man frisker opp totalopplevelsen av hvordan det er å være yrkesutøver i sitt fag. For lærere som hospiterer i et «nytt» fag, kan det også gi en bedre helhetsforståelse av faget, som gjør det lettere å formidle til elevene hva faget dreier seg om.

Det er ganske vanlig å gjennomføre hospitering mens elevene er ute i prosjekt til fordypning. Noen av lærerne har vært med elev på utplassering. Dette skaper en viss uklarhet om lærerens rolle under hospiteringen. Noen lærere mener dette gjør det vanskelig å få et godt læringsutbytte selv, fordi de må følge opp eleven og ikke selv bare kan være den som skal lære, andre lærere opplever det som uproblematisk. Forskjellen i oppfatninger kan skyldes forskjeller i veiledningskapasiteten til bedriftene, hvor selvgående eleven er og andre forhold. Å ha med seg elever i prosjekt til fordypning som en del av hospiteringen bryter imidlertid prinsipielt sett litt med tanken om hva hospitering er. Læreren bør derfor i hvert fall ikke ha veiledningsoppgaver under sin egen hospitering.

Særskilt om hospitering fra bedrift inn i skole

Instruktører og andre fra bedriftene som hospiterer inn i skolen, får normalt ikke en faglig læring i sitt fag. Samtidig er deres rolle som instruktør ikke å lede en klasse, men å drive veiledning én til én eller i små grupper. Riktig nok er denne opplæringsformen også framtreddende i yrkesopplæringen i skole, men rollen som veileder er likevel en annen enn rollen som lærer. Derimot får mange mer kunnskap om hvordan opplæringen foregår i skolen, og de kjenner elevgruppa bedre. Dette er nyttig når de skal ta imot elever i prosjekt til fordypning og lærlinger. De vet mer om hva de kan forvente. Denne læringen er sterkere for dem som har gjennomført opplæringsopplegg inne i skolen enn det er for dem som kun har informert om sin bedrift og arbeidslivets forventninger osv. Skillet mellom bredde og dybde er ikke relevant for hospitering inn i skole.

Som nevnt over, opplever en del instruktører og andre fra bedriftene at samarbeidet har blitt bedre. Samtidig ser gjensidig hospitering ut til å være et godt virkemiddel for å skape kunnskap i bedriftene om hva som skjer i skolen. Særlig gjelder dette dem som går inn i en opplæringsrolle på skolen.

Når bedriftene kommer inn i skolen for å gjennomføre undervisningsopplegg, fyller det ofte et langt videre formål enn kun kompetanseutvikling for lærere og instruktør. Mens man med hospitering har instruktørens og lærernes læring som mål, er det ofte elevens direkte læring som her er i fokus. Ved å få inn fagfolk utenfra henter skolen inn kompetanse den selv mangler eller ikke har på samme spissede nivå. De brede utdanningsprogrammene innebærer at de færreste skoler har en lærerstab som samlet sett har

en god kompetanse i alle fag innenfor utdanningsprogrammet. Å få fagfolk inn kan da være en god opplæringsmodell for å dekke flere fag på en bedre måte. Det oppleves som en svært verdifull måte å gi elever innblikk i et fag på, og som kanskje bidra til å rekruttere lærlinger til områder som har få søkere til læreplass. Slik hospitering kan imidlertid også gi læringseffekter for både lærer og instruktør. Noen slike hospiteringer skjer også i fag der skolen har lærere med god kompetanse i faget, slik som med helsearbeiderfaget i modell 2 i Hedmark. Også her bidrar hospiteringen imidlertid til å levendegjøre faget for elevene.

Gode erfaringer i forsøkene – hva kan man lære?

Flere av fylkeskommunene som har deltatt i forsøkene, har bestemt å videreføre en form for hospiteringsordning også i 2012–2013, selv om den statlige (del-)finansieringen i forsøksperioden har utløpt. Vi har ikke samlet informasjon om disse ordningene, og kan ikke vurdere dem nærmere.

Erfaringene fra hospiteringsforsøkene er jevnt over gode til tross for en stor variasjon i ordninger/modeller. Hvor generaliserbare er de positive erfaringene i forsøkene? Vil hospiteringsordninger som omfatter andre lærere og utdanningsprogram, ha de samme effektene? Hvordan bør slike ordninger se ut?

Den største faren for feilslutninger ligger i muligheten for seleksjonseffekter. Hvis det først og fremst er dem som er positive og ivrige etter å hospitere, som har hospitert, kan man ikke uten videre slutte at man får samme positive effekt for andre yrkesfaglærere. Ordningene har alle hatt frivillighet som et bærende prinsipp, og det er i de fleste tilfeller andre lærere i målgruppen på samme skole som har valgt ikke å hospitere. Vi mener likevel at det er grunn til å tro at man ville fått positive resultater også i andre lærergrupper. Det bygger vi på at det finnes noen tilfeller i evalueringen hvor de aller fleste eller alle lærere innen et utdanningsprogram på en skole, har hospitert. Erfaringene er her positive for alle, eller de oppgir konkrete grunner for noe annet knyttet til manglende planlegging. For det andre er det såpass massiv rapportering om positive effekter i forsøksgruppa, samtidig som hospiteringen oppleves som positiv for såpass mange ulike formål. Det er ingen klare a priori grunner til at hospitering skulle virke helt annerledes i de lærergruppene som ikke har vært med i hospiteringsforsøkene. I evalueringen har vi bare annenhåndsoppfatninger om hvorfor andre lærere ikke har hospitert, vi har ikke data fra ikke-hospiterende lærere selv, men inntrykket er grunnene til å ikke hospitere ligger i mangel på tid/overskudd når det er en fare for at hospiteringen kan føre til at man blir dobbeltarbeidende, og kanskje en tilbakeholdenhet for å utsette seg for situasjonen. Noen lærere som har hospitert, sier at de kunne identifisere seg med elevens sårbarhet den første tida ute i prosjekt til fordypning.

Det er rimelig å tolke de positive erfaringene fra forsøkene som et uttrykk for at hospitering er en god læringsform for yrkesfaglærere. Dette har også gode teoretiske begrunnelser. Alle yrkesfaglærere vil trolig ha noe å hente av å hospitere i de delene av arbeidslivet som deres elever skal gå ut i. Behovet for hospitering på individnivå, skolenivå og fagnivå varierer imidlertid noe. Hva som er viktig for å få til gode hospiteringer, varierer også noe mellom hospiteringstyper (bredde/dybde) og fag.

Dette tilsier at hospiteringsordningene bør nå så mange yrkesfaglærere som mulig, men også at de bør være fleksible og tilpasset de formålene man vil oppnå. Som Hedmarks eksempel viser, så krever ikke en ordning for breddekompetanse på Vg1-nivå det samme planleggingsregimet som en ordning for dybdekompetanse og helhetsforståelse i ett fag på Vg2-nivå. Hvis hospiteringen skal bidra til at det faglige innholdet i opplæringen på de to læringsarenaene tilpasses til hverandre, forutsetter det et tettere samarbeid rundt hospiteringen enn dersom hospiteringen har et mer beskjedent siktemål. Ordningene bør uansett involvere ledelsen ved den enkelte skole, slik at det blir en forventning til lærerne om at man skal hospitere og lagt til rette for det praktisk.

Referanser

- Andersen, R., Hagen, A., Hertzberg, D. og Nyen, T. (2010). *Kompetanseutvikling gjennom hospitering. Om grunnlaget for en hospiteringsordning for lærere og instruktører i bygg- og anleggsgag.* Fafo-rapport 2010:16.
- Bjørnåvold, J. (2000). *Making learning visible. Identification, assessment and recognition of non-formal learning in Europe.* Cedefop – European Centre for the Development of Vocational Training.
- Colardyn, D. og Bjørnåvold, J. (2004). Validation of Formal, Non-Formal and Informal Learning: policy and practices in EU Member States. *European Journal of Education, 39*(1), 69–89.
- Dæhlen, M. og Nyen, T. (2009). *Livslang læring i norsk arbeidsliv. Resultater fra Lærevilkårsmonitoren 2003-2008.* Oslo: Fafo-rapport 2009:01.
- Hagen, A. (2005). *Kvalitet i fag- og yrkesopplæringen – kartlegging av kunnskapsstatus.* Fafo-notat 2005:31.
- Hagen, A. og Nyen, T. (2009). *Kompetanse – for hvem? Sluttrapport fra evalueringen av «Kompetanse for utvikling. Strategi for kompetanseutvikling i grunnsopplæringen 2005-2008».* Oslo: Fafo-rapport 2009:21.
- Hagen, A., Nyen, T. og Folkenborg, K. (2004). *Etter- og videreutdanning i grunnsopplæringen i 2003.* Oslo: Fafo-notat 2004:03.
- Illeris, K. (2006). *Læring.* 2. rev. utg. Frederiksberg: Roskilde.
- Lave, J. og Wenger, E. (1991). *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation.* Cambridge University Press.
- Mjelde, L. (2006). *The magical properties of workshop learning.* Bern: Peter Lang.
- Nielsen, K. og Kvale, S. (red.) (1999). *Mesterlære. Læring som sosial praksis.* Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Nordhaug, O. et al. (1996). *Kompetanse i næringslivet.* Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Nyen, T. (2004). *Livslang læring i norsk arbeidsliv. Resultater fra Lærevilkårsmonitoren 2003. Grunnlagsrapport.* Fafo-rapport 435.

- Nyen, T. (2005). *Livslang læring i norsk arbeidsliv II. Resultater fra Lærevilkårsmonitoren 2005*. Oslo: Fafo-rapport 501.
- Nyen, T. og Tønder, A. H. (2012). *Fleksibilitet eller faglighet. En studie av innføringen av faget prosjekt til fordypning i Kunnskapsløftet*. Fafo-rapport 2012:47.
- Nyen, T., Hagen, A. og Skule, S. (2004). *Livslang læring i norsk arbeidsliv. Resultater fra Lærevilkårsmonitoren 2003. Sammendragsrapport*. Fafo-rapport 434.
- Polanyi, M. (2000) [1966]. *Den tause dimensjon: en innføring i taus kunnskap*. Oslo: Spartacus.
- Reichborn, A. N., Pape, A. og Kleven, K. (1998). *Papir på egen dyktighet. Dokumentasjon av realkompetanse fra arbeidslivet*. Fafo-rapport 245.

Hospitering i fagopplæringen

I perioden 2010-2012 har det vært gjennomført forsøk med hospiteringsordninger i fagopplæringen i seks fylker. I denne evalueringsrapporten analyserer vi i hvilken grad og på hvilken måte hospiteringsordningene har utviklet læreres og instruktørens kompetanse. Vi ser også på hvordan hospiteringsordningene har påvirket samarbeidet mellom skole og bedrifter, og om de har lagt et grunnlag for et mer helhetlig samlet opplæringsløp.

Fafo

Borggata 2B/Postboks 2947 Tøyen
N-0608 Oslo
www.fafo.no

Fafo-rapport 2012:61
ISBN 978-82-7422-962-4
ISSN 0801-6143
Bestillingsnr. 20288